

POHREBISKO Z 9. STOROČIA V NITRE-DOLNÝCH KRŠKANOCH¹

MILAN HANULIAK – †BOHUSLAV CHROPOVSKÝ

Burial Place from 9th Century in Nitra-Dolné Krškany. The study presents results obtained from the analysis of 54 graves. They were examined in the western and eastern part of the burial place in 1976. The central part and peripheral sections were not uncovered. In spite of it, it is clear that the graves were placed in eight groups that were filled with different intensity. The components of the burial rite have almost uniform appearance. Deviations from the standard placement of body remains are not of higher intensity; their more frequent occurrence is missing. This also applies to the shape and size of grave pits in full extent. Remains of wooden constructions of different types are even more rare. Exceptional defense practices performed on the buried individuals were in line with the then pre-Christian principles. Their influence was manifested also during demarcation of the orientation of the deceased, at placement of the burial place in the local natural environment. The composition of the burial inventory, which is represented by 30 main types and their variants, brings lower quality of knowledge. The value of knowledge is lowered by marked occurrence of representatives from the group of ritual character and daily requirements. Their dating ability is very low up to negligible. Earrings of the so called danubian and veligradian jewellery types do not bring information of better quality as well. Their specimen do not occur in stable combinations with other objects. They are situated in graves placed in two parts of the necropolis that are separated by the uncovered part. Burying in the burial place can be dated only in general into the first and second half of 9th c. because of lack of data at disposal. We are not able to determine how long was the burial place used as we have neither the initial nor the final section at disposal. With definitive validity it is also not possible to confirm the continuous process of burying, which was noticed only as indication, directed from the western to eastern part of the necropolis. However, in spite of the limited quality of input data it is possible to sort out a small group of individuals with higher or more prestigious status in the local community.

Keywords: western Slovakia, Early Middle Ages, burial customs, material culture, structure of burying and of community.

ÚVOD

K juhovýchodnému obvodu historickej Nitry sa v 9. stor. pripojila sídelná enkláva so zhlukom sídliskových a pohrebiskových lokalít. Z východnej strany vymedzovalo tento mikroregión riečne koryto starej Nitry, západnú líniu zasa s riekou súbežná vrcholová časť pahorkatiny. Zhruba stredom tohto územia prechádza významná trasa dávnovej diaľkovej cesty smerujúca z Konštantínopola cez Ostrihom a veľkomoravskú Nitravu do Prahy (Lukačka 2002, 208; Slivka 1998, 261).

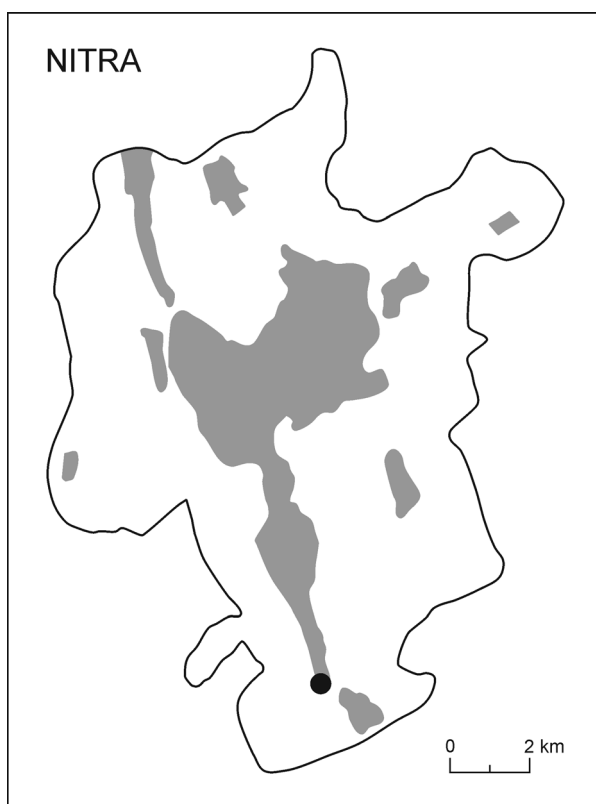
V uvedenom priestore sa neskôr sformovala vrcholnostredoveká dedina Dvorčany (*Deuorchan*). Prvá písomná zmienka z roku 1240 ju spája s majetkami Zoborského kláštora. V priebehu následného vývoja sa sídliskový útvar stal súčasťou jednotného katastra dediny Krškany (*Kereskény*). Počas novoveku sa južná časť jej intravilánu zmenila na hromadnú ulicovú dedinu priliehajúcu k cestnej komunikácii spájajúcej Nitru s Novými Zámkami. Prevažujúci poľnohospodársky potenciál miestnych obyvateľov sa pozvoľne menil od začiatku 60. rokov minulého storočia, keď sa v južných úsekoch

katastrálneho územia začali budovať areály so skladovacími, prevádzkovými a výrobnými objektmi. Po polovici 70. rokov k nim pribudla aj pobočka topolčianskeho podniku zameraného na výrobu nábytku (závod Mier) označovaného miestnymi obyvateľmi ako Nábytkáreň (obr. 1; Chropovský 1964; Marsina 1977; *Vlastivedný slovník* 1977, 296).

LOKALITA

Počiatky archeologických aktivít v neskoršom podnikovom areáli budovanom v najjužnejšej okrajovej zóne dolnokršanského katastra sa posúvajú k 8. júlu, s pokračovaním 14.–16. júla 1976. Vtedy sa počas terénnych úprav a stavebných prác na budove pre pomocnú prevádzku značne porušili tri hroby, ďalšie štyri hroby sa odkryli a odborne zdokumentovali. K systematickému odkryvu pohrebiska, realizovanému od 18. augusta do 28. októbra sa pristúpilo až na základe ďalších ľudských skeletov zaznamenaných v kanalizačnej ryhe vzdalenej takmer 30 m od miesta s prvotným výskytom hrobov. Na ploche vymedzenej oboma líniami sa

¹ Štúdiá vznikla s podporou projektov APVV-16-449 „Stredoveká Nitra v hmotných prameňoch“ a 2/0037/17 Agentúry VEGA „Úloha materiálnej kultúry pri formovaní ekonomických, sociálnych a interetnických väzieb v stredovekých komunitách“.

Obr. 1. Územie Nitry s vyznačenou polohou spracúvanej lokality.

v roku 1976 počas odkryvu zdokumentovalo 53 hrobov. Posledný hrob, objavený pri kopaní jamy pre elektrický stĺp, pribudol do súboru v apríli 1979. Jeho poloha z juhovýchodného úseku nekropoly sa na základe zistených koordinátov zakreslila do celkového plánu. Post vedúceho výskumu, s autorskými právami na celý nálezový fond, prevzal B. Chropovský. Práce v teréne viedla a nálezové situácie dokumentovala A. Kováčová, technická pracovníčka Archeologického ústavu SAV, ktorá vyhotovila nálezovú správu.

K najdôležitejším študijným prameňom z nálezovej správy patria plány hrobov vyhotovené v mierke 1 : 10 s opismi nálezových situácií a kresbami predmetov pohrebného inventára na dokumentačných kartách. V spolupráci s A. Kováčovou bola prvotná podoba celkového plánu pozmenená tak, aby sa situácia v potrebnej miere stotožňovala s reálnym stavom. K uľahčeniu sledovania priestorových vzťahov boli na tomto pláne vyznačené obvodové línie zoskupených hrobov, doplnila sa pomocná sektorová sieť potrebná k identifikácii ich pozície. Konzultáciami s A. Kováčovou sa takisto odstránili niektoré sporné momenty a doplnili detaily, ktoré boli zaznamenávané podľa niekdajších noriem.

KATALÓG

Hrob 1 (C/1; tab. I)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra detského jedinca (inf. III), uložená hlavou západným smerom, spočívala údajne na chrbte (hl. 130 cm). Kosti porušené výkopovými prácami boli odstránené z hrobu. Konča chodidiel nádoba (1).

Opis nálezov

1. Hrncovitá keramická nádoba misovitého tvaru, ústie s kužeľovito zrezaným okrajom, horná polovica tela dodatočne obtočená. Na hrdle pás vlnovky, na vydutine desať horizontálnych línií vyhotovených jednohrotým rydlom. Na vyklenutom dne v obvodovom prstenci odtlačky drevenej podložky a obilných zrníek. V keramickej hmote jemný piesok. Kvalitný výpal, farba hnedá s ružovým odtieňom; pr. ústia 142 mm, pr. vydutiny 147 mm, pr. dna 90 mm, v. 135 mm (tab. I: 1: 1).

Hrob 2 (C/1; tab. I)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého muža (M, mat. II), uložená hlavou západným smerom, spočívala údajne na chrbte (hl. 100 cm). Kosti porušené výkopovými prácami boli odstránené z hrobu. Pri kostiach nôž (1).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrbtom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, s obojstranne zúženým párikovým trňom; dl. 132 mm, š. čepele 14 mm (tab. I: 2: 1).

Hrob 3 (A/1; tab. I)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého muža (M, mat. I), uložená hlavou západným smerom spočívala údajne na chrbte (hl. 100 cm). Kosti porušené výkopovými prácami boli odstránené z hrobu. Konča chodidiel nádoba (1).

Opis nálezov

1. Hrncovitá keramická nádoba vajcovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, hrdlo dodatočne obtočené. Na podhrdlí štyri horizontálne línie vyhotovené jednohrotým rydlom. Dno minimálne vyklenuté. V keramickej hmote hrubý piesok s vyšším podielom stredne veľkých až veľkých kamienkov vystupujúcich na povrch v dolnej časti nádoby. Výpal nižšej kvality, farba čiernehočnedej; pr. ústia 97 mm, pr. vydutiny 117 mm, pr. dna 70 mm, v. 110 mm (tab. I: 3: 1).

Hrob 4 (A/1; tab. I; II)

Oválny obrys hrobovej jamy (220 x 40–65–45 cm) s vykľutými koncovými stranami. Kostra dospelého muža (M, mat.), orientovaná v línii 245°, leží na chrbte (hl. 142 cm). Lebka spočíva na zátylku, pravé predlaktie smeruje do panvy, ľavé predlaktie a dolné končatiny v osi skeletu. Pod pravou časťou jedinca pozdĺžny úsek tenkej vrstvy uhlíkov v tmavo sfarbenej zemine (172 x 12–27 cm). Vľavo od lebky hrot kopije (1), vedľa ľavého kolena zhľuk predmetov pozostávajúci z noža (2), fragmentu noža (3), šidla (4), britvy (5) a úštepov (6).

Opis nálezov

1. Železná kopija s úzkym listovitým hrotom (dl. 233 mm, š. 35 mm), napojeným na kužeľovitú tuľajku (dl. 114 mm, pr. 16–30 mm); celková dl. 347 mm (tab. II: 4: 1).

2. Železný nôž s rovným chrbtom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, s obojstranne zúženým trňom; dĺ. 158 mm, š. čepele 16 mm (tab. II: 4: 2).
3. Zlomok z čepele železného noža s rovnou líniou chrbta, ostrím smerujúcim šikmo k hrotu; dĺ. 76 mm, š. 16 mm (tab. I: 4: 3).
4. Šidlo zo železnej tyčinky štvorhranného prierezu (hr. 2,5 x 2,5 mm) upravenej do pracovnej časti s kruhovitým prierezom (hr. 2 mm); dĺ. 77 mm (tab. I: 4: 4).
5. Britva pozostávajúca z čepele železného noža s trojuholníkovito vyklenutým ukončením (dĺ. 92 mm, š. 18–25 mm), chráneného lichobežníkovitým puzdrom z prehnutého plechu; celková dĺ. 83 mm, š. 22–30 mm (tab. II: 4: 5).
- 6/1. Úštep pozdĺžneho trojuholníkovitého tvaru zo silicitu; dĺ. 23 mm, š. 12 mm (tab. II: 4: 6/1).
- 6/2. Úštep trojuholníkovitého tvaru zo silicitu; dĺ. 17 mm, š. 14 mm (tab. II: 4: 6/2).

Hrob 5 (C/1; tab. II)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (210 x 72–63 cm) so zaoblenými rohmi. Kostra dospelého muža (M, mat. II), orientovaná v línii 260°, leží na chrbte (hl. 150 cm). Lebka spočíva na ľavom spánku, kosti oboch predlaktí druhotne presunuté, dolné končatiny v osi skeletu. Konča chodidiel zhľuk predmetov pozostávajúci zo spony (1), šidla (2), úštepov (3), britvy (4).

Opis nálezov

1. Kruhovú sponu s guľovito zhrubnutými koncami ramien z bronzovej tyčinky kruhového prierezu, doplnená jazýčkom; pr. 38 cm, hr. 2,5 mm (tab. II: 5: 1).
2. Šidlo zo železnej tyčinky štvorhranného prierezu (hr. 3,5 x 3,5 mm) upravenej do pracovnej časti s kruhovitým prierezom (pr. 5 mm); dĺ. 55 mm (tab. II: 5: 2).
- 3/1. Úštep trojuholníkovitého tvaru z limnosilicitu; dĺ. 27 mm, š. 15 mm (tab. II: 5: 3/1).
- 3/2. Úštep pozdĺžneho tvaru z rádiolaritu; dĺ. 30 mm, š. 13 mm (tab. II: 5: 3/2).
4. Britva pozostávajúca z čepele železného noža s koncovým výčnelkom (dĺ. 92 mm, š. 12–15 mm), chráneného lichobežníkovitým puzdrom z prehnutého plechu; celková dĺ. 98 mm, š. 15–22 mm (tab. II: 5: 4).

Hrob 6 (B/1; tab. III)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (246 x 72 cm) s vyklenutou hornou koncovou stranou, zvyšné rohy zaoblené. Kostra dospelého muža (M, mat. II), orientovaná v línii 255°, leží na chrbte (hl. 200 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. V strede hrudníka nôž (1), konča chodidiel vedro (2).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrbtom mierne skoseným k hrotu, s čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, odspodu odsadeným pásikovým trňom. Jeho predĺžená časť zasunutá do rukoväte z dvoch kostených platničiek upevnených dvomi nitmi. Povrch rukoväte zdobený koncentrickými krúžkami; dĺ. 236 mm, š. čepele 16 mm (tab. III: 6: 1).
2. Z pôvodných železných súčastí vedra sa zachovalo 37 fragmentov. K nim patrí držadlo z tyčinky štvorhranného prierezu (hr. 4 x 4 mm) s priemerom 160 mm, vyklenuté 72 mm. Jeho oblúkovito prehnuté gombíkovito rozkuté konce boli zasunuté do otvorov závesných kovani v tvare obráteného motívu T s vykrojeným

uchom (š. 20–70 mm, dĺ. 80 mm). Tri obruče z plochého pásika (hr. 1,5 mm) sú široké 7, 6 a 8 mm. Horná obruče je k dreveným dyhám pripevnená pomocou štvorice nitov umiestnených na štyroch krížových kovaniach. Predpokladané rozmery vedierka: pr. 160–178 mm, v. 150 mm (tab. III: 6: 2).

Hrob 7 (B/1; tab. IV)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (195 x 47–65 cm) s vyklenutými koncovými stranami. Kostra dospelého muža (M, mat. I), orientovaná v línii 245°, leží na chrbte (hl. 120 cm). Lebka nachýlená na pravý spánok, pravé predlaktie smeruje do panvy, ľavá horná končatina a dolné končatiny v osi skeletu. V strede ľavej časti hrudníka ocieľky (1), úštep (2), v pravej časti panvy nôž (3).

Opis nálezov

- 1/1. Železná ocieľka oválneho tvaru s chýbajúcim pravým ramenom; dĺ. 58 mm, š. 25 mm (tab. IV: 7: 1/1).
- 1/2. Železná ocieľka oválneho tvaru s chýbajúcou pravou polovicou tela; dĺ. 36 mm, š. 35 mm (tab. IV: 7: 1/2).
2. Úštep pozdĺžneho tvaru z rádiolaritu; dĺ. 18 mm, š. 10 mm (tab. IV: 7: 2).
3. Železný nôž s rovným chrbtom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne odsadeným trňom; dĺ. 136 mm, š. čepele 16 mm (tab. IV: 7: 3).

Hrob 8 (A/2; tab. IV; V)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (155 x 65–70 cm) s vyklenutými koncovými stranami. Kostra detského jedinca (inf. II), orientovaná v línii 253°, leží na chrbte (hl. 150 cm). Lebka nachýlená na ľavý spánok, predlaktia a stehenné kosti strávené, zvyšné kosti v osi skeletu. Konča pravého chodidla sekera (1), hrkálka (2), opodiaľ nôž (3) a nádoba (4).

Opis nálezov

1. Úzka železná sekera s vejárovite rozšíreným telom, mierne skloneným oblúkovým ostrím (š. 30 mm), nízkymi trojuholníkovitými lalokmi pri zvislom otvore pre porisko (pr. 19 x 16 mm), krátkym obuchom s kvadratickým prierezom (pr. 8 x 9 mm, dĺ. 16 mm); celková dĺ. 138 mm (tab. IV: 8: 1).
2. Hrkálka guľovitého tvaru s pásikovým uškom odliata z bronz. Spodná časť tela členená štrbinovým otvorom v tvare kríža s kruhovito rozšírenými koncami; pr. 22 mm (tab. IV: 8: 2).
3. Železný nôž s rovným chrbtom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne zúženým trňom; dĺ. 54 mm, š. čepele 10 mm (tab. IV: 8: 3).
4. Hrncovitá keramická nádoba súdkovitého tvaru, ústie s kužeľovito zrezaným okrajom, horná tretina tela dodatočne obtočená. Na hrdle horizontálny pás troch obežných línií vyhotovených jednohrotým rydlom. Na mierne vyklenutom dne nepravidelný obvodový prstenec a náhodný vryp. V keramickej hmote hrubý piesok. Kvalitný výpal, farba tmavohnedá; pr. ústia 105 mm, pr. vydutiny 130 mm, pr. dna 70 mm, v. 165 mm (tab. V: 8: 4).

Hrob 9 (A/2; tab. V)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (165 x 55 cm) s pravouhlými až zaoblenými rohmi. Kostra dospelkej ženy (F, ad. II), orientovaná v línii 255°, leží na chrbte (hl. 140 cm). Lebka spočíva na ľavom spánku s pohľadom nadol, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 10 (B/2; tab. V)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (135+ x 90 cm) s vyklenutou hornou koncovou stranou, spodný úsek hrobu zničený výkopom. Kostra detského jedinca (inf. III), orientovaná v línii 253°, leží na chrbte (hl. 130 cm). Lebka spočíva na ľavom spánku, horné končatiny a stehenné kosti v osi skeletu, predkolenné kosti strávené. Vedľa ľavej časti panvy nôž (1), v pravom dolnom sektore hrobu nádoba (2).

Opis nálezov

1. Zlomok z čepele železného noža s rovnou líniou chrbta i ostria; dl. 45 mm, š. 11 mm (tab. V: 10: 1).
2. Hrncovitá keramická nádoba misovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, hrdlo dodatočne obtočené. Na podhrdlí línia vlnovky vyhotovená jednohrotým rydlom. Na nadmerne zhrubnutom mierne vyklenutom dne nízky reliéf kruhu v obvodovom prstenci. V keramickej hmote hrubý piesok s vyšším podielom stredne veľkých až veľkých kamienkov vystupujúcich na povrch v dolnej časti nádoby. Výpal nižšej kvality, farba čiernohnedá; pr. ústia 130 mm, pr. vydutiny 128 mm, pr. dna 60 mm, v. 105 mm (tab. V: 10: 2).

Hrob 11 (B–C/2; tab. VI)

Lichobežníkovitý obrys hrobovej jamy (153 x 60–80 cm) so zaoblenými rohmi v strednom úseku zničený výkopom. Kostra detského jedinca (inf. II), orientovaná v línii 252° (hl. 130 cm). Okrem zvyškov lebky ostatné kosti akiste strávené. Pri ľavej stene z horného úseku hrobovej jamy zvieracie kosti (1), v pravom dolnom sektore hrobu nádoba (2).

Opis nálezov

1. Päť kostí z hydiny (*Gallus gallus dom.*).
2. Hrncovitá keramická nádoba misovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, horná štvrtina tela dodatočne obtočená. Na podhrdlí pás vlnovky a horizontálny pás vyhotovený hrebeňom s tromi zubmi. Na vyklenutom dne plastický motív svastiky. V keramickej hmote jemný piesok. Kvalitný výpal, farba okrovožltá; pr. ústia 102 mm, pr. vydutiny 118 mm, pr. dna 70 mm, v. 98 mm (tab. VI: 11: 2).

Hrob 12 (A/2; tab. VI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (180+ x 63–81 cm) s vyklenutou hornou koncovou stranou. Dolný úsek hrobu zničený výkopom. Kostra dospelého muža (M, mat. I), orientovaná v línii 259°, leží na chrbte (hl. 130 cm). Horné končatiny a pravá dolná končatina v osi skeletu. Niekoľko rebier a kosti ľavej dolnej končatiny druhotne presunuté.

Bez nálezov.

Hrob 13 (C/2; tab. VI; VII)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (190 x 95 cm) so zaoblenými rohmi. Kostra detského jedinca (inf. I), orientovaná pôvodne v línii 67° (hl. 170 cm). Primárne uloženie jedinca neznáme z dôvodu premiestnenia skeletového materiálu, strávenia a odstránenia mnohých kostí z hrobu. V hornom úseku strednej časti hrobovej jamy gombík (1), nôž (2), nádoba (3), vedro (4), pri ľavej stene v strednom úseku hrobovej jamy zvieracie kosti (5).

Opis nálezov

1. Gombík so zvislo rebrovaným povrchom, členeným do ôsmich polí, z pozláteného bronzového plechu.

Hornú časť tela ukončuje vrchlík z hladkého plechu s drôteným uškom ovinutým drôtikom. Na spodnom póle granúlka; pr. 16 mm, v. 12 mm (tab. VI: 13: 1).

2. Železný nôž s rovným chrbtom oblúkovito skoseným k hrotu, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne odsadeným predĺženým trňom; dl. 141 mm, š. čepele 16 mm (tab. VII: 13: 2).
3. Hrncovitá keramická nádoba vajcovitého tvaru, ústie s kužeľovito zrezaným okrajom, horná štvrtina tela dodatočne obtočená. Na hrdle dva pásy zvislých, na vydutine päť pásov šikmých i vodorovných vrypov vyhotovených jednohrotým rydlom. Na mierne vyklenutom dne nezreteľný odtlačok drevenej podložky. V keramickej hmote jemný piesok. Kvalitný výpal, farba tmavohnedá; pr. ústia 90 mm, pr. vydutiny 104 mm, pr. dna 55 mm, v. 134 mm (tab. VII: 13: 3).
4. Z pôvodných železných súčastí vedra sa zachovalo 28 fragmentov. K nim patrí držadlo z tyčinky kruhového prierezu (hr. 5–6 mm) s priemerom 135 mm, vyklenuté 67 mm. Jeho oblúkovito prehnuté gombíkovito rozkuté konce boli zasunuté do otvorov závesných kovaní lichobežníkovitého tvaru s vykrojeným uchom (š. 20–40 mm, dl. 70 mm). Horná obruč z plechového pásika (hr. 2 mm) široká 17 mm. Stredná a dolná obruč s okrajmi skutými do obruby (hr. 2,5 mm) sú široké 45–47 mm, ich konce spája dvojica nitov. Predpokladané rozmery vedierka: pr. 137–152 mm, v. 168 mm (tab. VII: 13: 4).
5. Štyri kosti z hydiny (*Gallus gallus dom.*).

Hrob 14 (C/2; tab. VII; VIII)

Lichobežníkovitý obrys hrobovej jamy (255 x 90–123 cm) s pravouhlými až zaoblenými rohmi. Kostra dospelého ženy (F, mat. I), orientovaná v línii 248°, leží na chrbte (hl. 200 cm). Lebka nachýlená na pravý spánok, ľavé predlaktie smeruje do panvy, pravá horná končatina a dolné končatiny v osi skeletu. V strede čela náušnica (1), na ľavom temene iná náušnica (2), napravo od lebky vajce (3), v ľavej časti panvy nože (4, 5), pri ľavej stene hrobu v úrovni panvy zvieracie kosti (6), v pravom dolnom sektore hrobu vedro (7).

Opis nálezov

1. Krúžková náušnica oválneho tvaru zo strieborného drôtu. Horná časť oblúka štvorhranného prierezu (hr. 1,2 x 1 mm), spodná časť mierne roztepaná (hr. 2,5 x 0,5 mm); pr. 18 x 14,5 mm (tab. VII: 14: 1).
2. Náušnica s jednostranným bubienkovým záveskom zo striebra (pr. 3,5 mm) napojeným na oblúk pomocou pútka a granulovaného krčka. Oblúk náušnice zo štvorhranného drôtu (hr. 1 x 1 mm), jeho spodnú časť oddelenú drôteným uzlíkom pokrýva granulácia; pr. 17,5 x 15 mm, v. 22 mm (tab. VII: 14: 2).
3. Vaječné škrupiny.
4. Železný nôž s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne zúženým pásičkovým trňom; dl. 106 mm, š. čepele 17 mm (tab. VII: 14: 4).
5. Železný nôž s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne odsadeným hrotitým trňom; dl. 105 mm, š. čepele 15 mm (tab. VII: 14: 5).
6. Osem kostí z hydiny (*Gallus gallus dom.*).
7. Z pôvodných železných súčastí vedra sa zachovalo 73 fragmentov. K nim patrí držadlo z tyčinky štvor-

hranného prierezu (hr. 3 x 5 mm) s priemerom 120 mm, vyklenuté 62 mm. Jeho oblúkovito prehnuté mierne zhrubnuté konce boli zasunuté do otvorov závesných držiadiel v tvare pásika (š. 18–20 mm). Tri obrúče z plechového pásika (hr. 2 mm) sú široké 6–7 mm, ich konce spája nit. Predpokladané rozmery vedierka: pr. 120–130 mm, v. 100 mm (tab. VIII: 14: 7).

Hrob 15 (B/2; tab. IX)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (235 x 76–90 cm) s vyklenutou hornou koncovou stranou, zvyšné rohy zaoblené. Kostra dospelej ženy (F, ad. I), orientovaná v línii 254°, leží na chrbte (hl. 210 cm). Lebka nachýlená na ľavý spánok, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Z vnútornej strany ľavého lakťa nôž (1), konča ľavého chodidla vedro (2).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, zhora odsadeným trňom; dl. 130 mm, š. čepele 14 mm (tab. IX: 15: 1).
2. Z pôvodných železných súčastí vedra sa zachovalo 42 fragmentov. K nim patrí držiadlo z tyčinky štvorhranného prierezu (hr. 7 x 5 mm) s priemerom 165 mm, vyklenuté 85 mm. Jeho oblúkovito prehnuté mierne zhrubnuté konce boli zasunuté do otvorov pásových závesných kovaní obdĺžnikovitého tvaru s prerazeným otvorom (š. 16–18 mm, dl. 58 mm). Tri obrúče z plechového pásika (hr. 1,5–2 mm) sú široké 9, 16 a 19 mm. Predpokladané rozmery vedierka: pr. 165–180 mm, v. 150 mm (tab. IX: 15: 2).

Hrob 16 (B/1; tab. VIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (147 x 72–80 cm) so zaoblenými rohmi, koncové strany nad dnom mierne zošíkmené. Kostra detského jedinca (inf. II), orientovaná pôvodne v línii 251° (hl. 140 cm). Lebka nachýlená na ľavý spánok, zvyšné kosti strávené. V oblasti krku koráliky (1), v pôvodnom mieste predkolenia náušnice (2, 3).

Opis nálezov

1. V náhrdelníku možno postrehnúť jeden sploštený guľovitý korálik z tmavomodrého skla so žltými bodkami na troch kužeľovito zvrstvených očkách z bieleho a modrého skla (pr. 19 mm, dl. 14 mm); jeden sploštený guľovitý korálik z čierneho skla zdobený dvojicou natených žltých vlákien lemujúcich bodku zo žltého skla (pr. 4,5 mm, dl. 3 mm); dva súdkovité koráliky z priehľadného skla (pr. 2,5 mm, dl. 3,5 mm); dva viacnásobne členené koráliky z dvoch segmentov z modrého a žltého skla (pr. 2 mm, dl. 3 mm); sedem kotúčových korálikov z tmavomodrého skla (pr. 1,5–2,5 mm, dl. 1,3 mm); 16 krúžkových korálikov zo zeleného a žltého skla (pr. 1,2–1,7 mm, dl. 1–1,2 mm; tab. VIII: 16: 1).
2. Náušnica s jednostranným trojbokým hroziakovým záveskom zloženým z troch vencov (pr. 4 mm, dl. 3,5 mm) z pozláteného bronz. Oválny oblúk náušnice z drôtu kruhového prierezu (hr. 1,2 mm) členia dva drôtené uzlíky; pr. 20,5 x 16 mm, v. 22 mm (tab. VIII: 16: 2).
3. Z náušnice z pozláteného bronz, akiste identického typu ako náušnica 2, zachovaný iba zlomok oblúka s drôteným uzlíkom; pr. 17 x 16 mm (tab. VIII: 16: 3).

Hrob 17 (B/1; tab. X)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (165 x 97 cm) s vyklenutými koncovými stranami. Kostra detského jedinca

(inf. II), orientovaná v línii 253°, leží na chrbte (hl. 180 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu, kosti ľavého predlaktia strávené. Nad pravým plecom gombík (1).

Opis nálezov

1. Gombík so splošteným guľovitým telom z bledezeleňého skla s uškom z bronzového drôtu; pr. 11 x 7 mm, dl. 11 mm (tab. X: 17: 1).

Hrob 18 (A/1; tab. X)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (205 x 83–91 cm) s pravouhlými až zaoblenými rohmi. Kostra detského jedinca (inf. III), orientovaná v línii 286°, ležala pôvodne na chrbte (hl. 205 cm). Lebka spočíva na zátylku, dolné končatiny v osi skeletu, kosti z hornej polovice trupu strávené. Po oboch stranách čela náušnice (1, 2), v pôvodnom mieste ľavej časti panvy nôž (3), konča chodidiel vedro (4).

Opis nálezov

1. Náušnica s jednostranným dvojbokým hroziakovým záveskom z dvoch vencov granúl (pr. 2 mm, v. 3 mm) zo striebra. Oválny oblúk náušnice z drôtu kruhového prierezu (hr. 1 mm) členia dve dvojice zdvojených uzlíkov zo šikmo presekávaného drôtu; pr. 14 x 10,5 mm, v. 16 mm (tab. X: 18: 1).
2. Náušnica s jednostranným dvojbokým hroziakovým záveskom z dvoch vencov granúl (pr. 2 mm, v. 3 mm) zo striebra. Oválny oblúk náušnice z drôtu kruhového prierezu (hr. 1 mm) členia dve dvojice zdvojených uzlíkov zo šikmo presekávaného drôtu; pr. 13 x 12 mm, v. 16,5 mm (tab. X: 18: 2).
3. Železný nôž s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne odsadeným trňom; dl. 129 mm, š. čepele 12 mm (tab. X: 18: 3).
4. Z pôvodných železných súčastí vedra sa zachovalo 41 fragmentov. K nim patrí držiadlo z tyčinky štvorhranného prierezu (hr. 2,5 x 2,5 mm) s priemerom 165 mm, vyklenuté 85 mm. Jeho oblúkovito prehnuté mierne zhrubnuté konce boli zasunuté do otvorov závesných kovaní kotkovito rozoklaného tvaru s prerazeným otvorom (š. 18–77 mm, dl. 70 mm). Tri obrúče z plechového pásika (hr. 1,8–2,1 mm) sú široké 14, 8, 15 mm, ich konce spája nit. Nad strednou obrúčou nitom upevnený krúžok z tyčinky kruhového prierezu (hr. 4 mm; pr. 25 mm). Predpokladané rozmery vedierka: pr. 127–150 mm, v. 133 mm (tab. X: 18: 4).

Hrob 19 (A/1; tab. XI)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (138 x 80 cm) so zaoblenými rohmi. Kostra detského jedinca (inf. II), orientovaná pôvodne v línii 252° (hl. 170 cm). Lebka spočíva na zátylku, zvyšné kosti strávené. Pri ľavom spánku náušnica (1).

Opis nálezov

1. Náušnica s jednostranným trojbokým hroziakovým záveskom z jedného venca granúl (pr. 2 mm, v. 2 mm) zo striebra. Oválny oblúk náušnice z drôtu kruhového prierezu (hr. 1,2 mm) členia uzlík zo šikmo presekávaného drôtu; pr. 14 x 10,5 mm, v. 16,5 mm (tab. XI: 19: 1).

Hrob 20 (A/1; tab. XI)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (190 x 68–79 cm) so zaoblenými rohmi. Kostra dospelej ženy (F, mat. II),

orientovaná v línii 258°, leží na chrbte (hl. 150 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, pravé predlaktie smeruje do panvy, ľavá horná končatina a dolné končatiny v osi skeletu, ktorý je v náznakoch nachýlený doľava. Z vnútornej strany ľavého predlaktia nôž (1).

1. Železný nôž s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne odsadeným trňom; dl. 137 mm, š. čepele 15 mm (tab. XI: 20: 1).

Hrob 21 (A/1; tab. XI)

Oválny obrys hrobovej jamy (88 x 40–57–35 cm) s vyklenutými koncovými stranami. Kostra dieťaťa (inf. II), orientovaná v línii 261°, leží na chrbte (hl. 110 cm). Lebka spočíva na zátylku, v lakťoch mierne ohnuté horné končatiny v osi skeletu, dolné končatiny súbežne doprava pokrčené.

Bez nálezov.

Hrob 22 (A/1; tab. XI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (170 x 65 cm) s vyklenutou dolnou koncovou stranou, zvyšné rohy zaoblené. Kostra dospelé ženy (F, mat. I), orientovaná v línii 261°, leží na chrbte. Lebka nachýlená na pravý spánok, ľavé predlaktie smeruje do panvy, pravá horná končatina a dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 23 (C/2; tab. XII)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (170 x 73 cm) so zaoblenými rohmi. Kostra dospelé ženy (F, mat. I), orientovaná v línii 248°, leží na chrbte (hl. 90 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Pri ľavom spánku náušnica (1), pri pravom pleci nádoba (2).

Opis nálezov

1. Krúžková náušnica oválneho tvaru z bronzového drôtu kruhového prierezu, spodný oblúk oddelený dvomi drôtenými uzlíkmi (hr. 1,2 mm); pr. 20 x 15 mm (tab. XII: 23: 1).
2. Hrncovitá keramická nádoba súdkovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, hrdlo dodatočne obtočené. Na podhrdlí pás vlnovky a horizontálnej línie vyhotovenej hrebeňom s tromi zubmi. Dno minimálne vyklenuté. V keramickej hmote hrubý piesok s vyšším podielom stredne veľkých až veľkých kamienkov. Výpal nižšej kvality, farba čiernohnedá; pr. ústia 110 mm, pr. vydutiny 135 mm, pr. dna 81 mm, v. 150 mm (tab. XII: 23: 2).

Hrob 24 (B/2; tab. XI)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra detského jedinca (inf. III), orientovaná v línii 253°, leží na chrbte (hl. 90 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 25 (C/2; tab. XII)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého muža (M, mat. II) neležala v anatomickej polohe. Kostí sú druhotne uložené v zhľuku s rozlohou 53 x 33 cm, orientovanom v línii 252° (hl. 80 cm). Za hrudnou kosťou smerom nadol nasledovala fragmentarizovaná lebka a dlhé kosti z končatín, pod nimi ľudská sánka. Predmetný zhľuk je vzdialený necelých 20 cm od ramena kostry z hrobu 26.

Bez nálezov.

Hrob 26 (C/2; tab. XII)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelé ženy (F, mat.), orientovaná v línii 253°, leží na chrbte (hl. 80 cm). Lebka spočíva na zátylku, ľavé predlaktie smeruje do panvy, pravá horná končatina a dolné končatiny v osi skeletu. Pri hornom kĺbe ľavej stehennej kosti pracka (1).

Opis nálezov

1. Polkruhovú pracku zo železnej tyčinky štvorhranného prierezu (hr. 4 x 4 mm) zachovaná v dvoch zlomkoch; pr. asi 27 x 27 mm (tab. XII: 26: 1).

Hrob 27 (B/2; tab. XIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (180 x 86 cm) s vyklenutou dolnou koncovou stranou, zvyšné rohy zaoblené. Kostra dospelé ženy (F, mat. II), orientovaná v línii 247°, leží na chrbte (hl. 130 cm). Lebka spočíva na zátylku, pravé predlaktie smeruje do panvy, ľavé druhotne presunuté, ľavá časť panvy chýba, dolné končatiny v osi skeletu. Na temene náušnica (1), pri ľavom spánku iná náušnica (2), z vnútornej strany ľavého lakťa nôž (3), vedľa pravého kolena praslen (4), cez pravé predkolenie leží nádoba (5), v ľavom dolnom sektore hrobu zvieracie kosti (6).

1. Krúžková náušnica oválneho tvaru z bronzového drôtu kruhového prierezu (hr. 1 mm); pr. 14,5 x 10,5 mm (tab. XIII: 27: 1).
2. Krúžková náušnica oválneho tvaru z bronzového drôtu kruhového prierezu (hr. 1 mm) s drôteným uzlíkom; pr. 14,5 x 13,5 mm (tab. XIII: 27: 2).
3. Železný nôž s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne zúženým pásikovým trňom; dl. 85 mm, š. čepele 11 mm (tab. XIII: 27: 3).
4. Dvojkónický keramický praslen s preliačenou hornou plochou; pr. 20–24 mm, v. 21 mm (tab. XIII: 27: 4).
5. Hrncovitá keramická nádoba vajcovitého tvaru, ústie s kuželovito zrezaným okrajom, horná tretina tela dodatočne obtočená. Na podhrdlí dva pásy vlnovky, na vydutine horizontálny pás vyhotovený hrebeňom so štyrmi zubmi. Na mierne vyklenutom dne odtlačok obvodového prstenca. V keramickej hmote jemný piesok. Kvalitný výpal, farba tmavohnedá; pr. ústia 110 mm, pr. vydutiny 133 mm, pr. dna 73 mm, v. 165 mm (tab. XIII: 27: 5).
6. Osem kostí z hydiny (*Gallus gallus dom.*).

Hrob 28 (C/1; tab. XIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (160+ x 70 cm) so zaoblenými rohmi, spodný úsek hrobu zničený výkopom. Kostra dospelé ženy (F, mat.), orientovaná v línii 253°, leží na chrbte (hl. 80 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. V ľavej časti panvy nôž (1).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, zhora odsadeným trňom; dl. 120 mm, š. čepele 10 mm (tab. XIII: 28: 1).

Hrob 29 (C/1; tab. XIV)

Lichobežníkovitý obrys hrobovej jamy (205 x 95–63 cm) so zaoblenými rohmi. Kostra nedospelého jedinca (juv.), orientovaná v línii 242°, leží na chrbte (hl. 95 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Pri ľavom spánku náušnica (1).

Opis nálezov

1. Náušnica s plechovým trubičkovým záveskom (pr. 2 mm, v. 4 mm) z bronz. Oválny oblúk náušnice kruhového prierezu (hr. 1,7 mm) člení drôtený uzlík; pr. 16 x 13,5 mm, v. 20 mm (tab. XIV: 29: 1).

Hrob 30 (C/2; tab. XIV)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (175 x 75 cm) so zaoblenými rohmi. Kostra dospelé ženy (F, ad. II), orientovaná v línii 252°, leží na chrbte (hl. 100 cm). Lebka nachýlená na ľavý spánok, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Konča pravého chodidla nádoba (1).

Opis nálezov

1. Hrncovitá keramická nádoba misovitého tvaru, ústie s lievikovite zrezaným okrajom, horná polovica tela dodatočne obtočená. Na podhrdlí až vydutine v štyroch prípadoch jedna alebo dve horizontálne línie a dve línie vlnoviek vyhotovené jednohrotým rydlom. Na vyklenutom dne plastický solárny motív a odtlačky drevenej podložky. V keramickej hmote jemný piesok. Kvalitný výpal, farba hnedá s ružovým odtieňom; pr. ústia 125 mm, pr. vydutiny 114 mm, pr. dna 65 mm, v. 114 mm (tab. XIV: 30: 1).

Hrob 31 (C/2; tab. XIV)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (212 x 82–70 cm) so zaoblenými rohmi. Kostra dospelého muža (M, sen.), orientovaná v línii 252°, leží na chrbte (hl. 125 cm). Lebka nachýlená na pravý spánok, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

*Bez nálezov.***Hrob 32** (C/2; tab. XV)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (160 x 62 cm) s vyklenutou dolnou koncovou stranou, zvyšné rohy pravouhlé. Kostra dospelé ženy (F, mat. II), orientovaná v línii 278°, leží na chrbte (hl. 130 cm). Lebka spočíva na zátylku, línia chrbtice oblúkovite prehnutá doprava, pravá horná končatina súbežná s líniou chrbtice, ľavá horná končatina a dolné končatiny v osi skeletu. Pri ľavej dlani zlomok nádoby (1).

Opis nálezov

1. Zlomok z hornej časti keramickej nádoby misovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, horná štvrtina tela dodatočne obtočená. Na podhrdlí a vydutine pás vlnovky, pod vydutinou horizontálna línia vyhotovená hrebeňom s tromi zubmi. V keramickej hmote hrubý piesok. Kvalitný výpal, farba tmavohnedá; pr. ústia 130 mm, pr. vydutiny 127 mm (tab. XV: 32: 1).

Hrob 33 (C/2; tab. XV)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (168 x 60–78–57 cm) s vyklenutou pravou pozdĺžnou stranou a zaoblenými rohmi. Kostra dospelé ženy (F, mat. II), orientovaná v línii 333°, leží na chrbte (hl. 135 cm). Lebka spočívajúca na záhlaví vykrútená doprava, os chrbtice a dolných končatín zalomená o 15°, horné končatiny súbežné s osou hornej polovice trupu. Pri ľavom spánku náušnica (1), na pravej strane temena náušnica (2), pod lebku náušnica (3), v pravej časti panvy praslen (4), konča ľavého chodidla nádoba (5).

Opis nálezov

1. Krúžková náušnica oválneho tvaru z bronzového drôtu kruhového prierezu; pr. 14,5 x 14 mm (tab. XV: 33: 1).

2. Krúžková náušnica kruhového tvaru zo železného drôtu kruhového prierezu (hr. 2 mm); pr. 21 x 20 mm (tab. XV: 33: 2).
3. Náušnica s jednostranným dvojkónickým hroziakovým záveskom z troch vencov granúl (pr. 2–3 mm, v. 3,5 mm) z bronz. Deformovaný oblúk z drôtu kruhového prierezu (hr. 1,3 mm) člení drôtený uzlík; pr. 19 x 17 mm, v. 21 mm (tab. XV: 33: 3).
4. Dvojkónický keramický praslen; pr. 25–34 mm, v. 16 mm (tab. XV: 33: 4).
5. Hrncovitá keramická nádoba súdkovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, hrdlo dodatočne obtočené. Na vydutine dve línie nepravidelnej vlnovky pozostávajúce z vpichov vyhotovených hrebeňom s piatimi zubmi. Dno mierne vyklenuté. V keramickej hmote hrubý piesok s vyšším podielom stredne veľkých až veľkých kamienkov vystupujúcich na povrch v dolnej časti nádoby. Výpal nižšej kvality, farba čiernohnedá; pr. ústia 93 mm, pr. vydutiny 113 mm, pr. dna 77 mm, v. 122 mm (tab. XV: 33: 5).

Hrob 34 (B/2; tab. XVI)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (175 x 78 cm) so zaoblenými rohmi. Kostra detského jedinca (inf. III), orientovaná v línii 244°, leží na chrbte (hl. 130 cm). Lebka vyvrátená záhlavím nahor, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Naľavo od sánky náušnice (1, 2).

Opis nálezov

1. Krúžková náušnica oválneho tvaru z bronzového drôtu kruhového prierezu (hr. 1,1 mm); pr. 14,5 x 14 mm (tab. XVI: 34: 1).
2. Náušnica s chýbajúcim záveskom z bronz. Oválny oblúk náušnice z drôtu kruhového prierezu (hr. 1,2 mm) v spodnej časti ovinutý tenkým drôtikom; pr. 18 x 14 mm, v. 22 mm (tab. XVI: 34: 2).

Hrob 35 (B/2; tab. XVI)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (168 x 72 cm) s pravouhlými až zaoblenými rohmi. Kostra dospelé ženy (F, ad.), orientovaná v línii 243°, leží na chrbte (hl. 130 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Pri ľavom spánku náušnica (1).

Opis nálezov

1. Náušnica s odpadnutým nezdobeným plechovým bubienkom (pr. 7 mm) z dvoch poglob' upevneným pútkom z bronz. Oblúk kruhového prierezu (hr. 1,2 mm) členia dva drôtené uzlíky; pr. 21 x 22 mm, v. 30 mm (tab. XVI: 35: 1).

Hrob 36 (B/2; tab. XVII)

Obrys hrovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra detského jedinca (inf. II), orientovaná v línii 253°, ležala pôvodne na chrbte (hl. 90 cm). Zo skeletu zachovaná iba fragmentarizovaná lebka, presunutá sánka a súbežne uložené horné končatiny. Zvyšné kosti strávené.

*Bez nálezov.***Hrob 37** (B/2; tab. XVI)

Lichobežníkovitý obrys hrovej jamy (156 x 55–70 cm) so zaoblenými rohmi. Kostra detského jedinca (inf. III), orientovaná v línii 265°, leží na chrbte (hl. 120 cm). Lebka spočíva na zátylku, ľavé predlaktie smeruje do panvy, pravá horná končatina a dolné končatiny v osi skeletu. V strede pása pracka (1), pri ľavom chodidle nádoba (2).

Opis nálezov

1. Oválna pracka zo železnej tyčinky kruhového prierezu (pr. 3 mm) s jazýčkom; pr. 19 x 17 mm (tab. XVI: 37: 1).
2. Hrncovitá keramická nádoba misovitého tvaru, ústie s kužeľovito zrezaným okrajom, horná tretina tela dodatočne obtočená. Na podhrdlí až vydutine horizontálna línia a dve línie vlnoviek vyhotovené jednohrotým rydlom. Na mierne vyklenutom dne v obvodom prstenci nízky reliéf kruhu s odtlačkami drevenej podložky a obilných zrníek. V keramickej hmote jemný piesok. Kvalitný výpal, farba hnedá; pr. ústia 158 mm, pr. vydutiny 152 mm, pr. dna 80 mm, v. 140 mm (tab. XVI: 37: 2).

Hrob 38 (B/2; tab. XVII)

Lichobežníkovitý obrys hrovej jamy (158 x 75–60 cm) so zaoblenými rohmi. Kostra detského jedinca (inf. III), orientovaná v línii 265°, leží na chrbte (hl. 85 cm). Lebka spočíva na zátylku, ľavé i pravé predlaktie smeruje do panvy, dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 39 (C/2; tab. XVII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (180 x 70 cm) s pravouhlými a zaoblenými rohmi. Kostra dospelého ženy (F, ad. II), orientovaná v línii 253°, leží na chrbte (hl. 120 cm). Lebka spočíva na ľavom spánku, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 40 (C/2; tab. XVII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (116 x 67 cm) so zaoblenými rohmi. Kostra detského jedinca (inf. II), orientovaná v línii 250°, leží na chrbte (hl. 115 cm). Lebka nachýlená na pravý spánok, horné končatiny v osi skeletu, dolné končatiny strávené.

Bez nálezov.

Hrob 41 (B/2; tab. XVII)

Obrys hrovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra detského jedinca (inf. II), orientovaná v línii 250°, leží na chrbte (hl. 80 cm). Lebka spočíva na zátylku, ramená horných končatín a dolné končatiny v osi skeletu, kosti oboch predlaktí strávené.

Bez nálezov.

Hrob 42 (B/2; tab. XVII)

Obrys hrovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra detského jedinca (inf. I), orientovaná v línii 248°, leží na chrbte (hl. 85 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 43 (C/2; tab. XVIII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (225 x 83–75 cm) so zaoblenými rohmi. Kostra dospelého muža (M, mat. II), orientovaná v línii 266°, leží na chrbte (hl. 140 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Cez horný kĺb pravej stehennej kosti preložený nôž (1), konča pravého chodidla nádoba (2), v pravom dolnom rohu hrobu zlomky nádoby (3), vedľa vajce (4).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, zhora odsadeným trňom; dl. 143 mm, š. čepele 20 mm (tab. XVIII: 43: 1).

2. Hrncovitá keramická nádoba súdkovitého tvaru, ústie s kužeľovito zrezaným okrajom, horná tretina tela dodatočne obtočená. Na podhrdlí dva pásy vlnovky vyhotovenej jednohrotým rydlom. Dno minimálne vyklenuté. V keramickej hmote hrubý piesok. Kvalitný výpal, farba tmavohnedá; pr. ústia 96 mm, pr. vydutiny 120 mm, pr. dna 70 mm, v. 148 mm (tab. XVIII: 43: 2).
3. Hrncovitá keramická nádoba misovitého tvaru, ústie s kužeľovito zrezaným okrajom, horná polovica tela dodatočne obtočená. Na podhrdlí dva horizontálne pásy pozostávajúce z dvoch línii vyhotovených jednohrotým rydlom. Značná časť dna chýba. V keramickej hmote zvýšený podiel hrubého piesku. Kvalitný výpal, farba tmavohnedá; pr. ústia 180 mm, pr. vydutiny 184 mm, pr. dna 100 mm, v. 160 mm (tab. XVIII: 43: 3).
4. Vaječné škrupiny.

Hrob 44 (C/2; tab. XIX)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (188 x 68–78 cm) s pravouhlými až zaoblenými rohmi. Kostra dospelého muža (M, mat. II), orientovaná v línii 263°, leží na chrbte (hl. 115 cm). Pôvodnú polohu fragmentarizovanej lebky nemožno určiť, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Ľavé predkolenie sčasti prekryté tenkou vrstvou uhlíkov v tmavo sfarbenej zemiine obdĺžnikovitého tvaru (27 x 7 cm). Medzi hornými časťami stehenných kostí nôž (1), pri kostiach predkolenia a konča pravého chodidla rozptýlené zlomky nádoby (2).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrbtom, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne zúženým pásičkovým trňom; dl. 140 mm, š. čepele 17 mm (tab. XIX: 44: 1).
2. Hrncovitá keramická nádoba misovitého tvaru, ústie so zvislo zrezaným okrajom, horná tretina tela dodatočne obtočená. Na vydutine osem horizontálnych línii vyhotovených jednohrotým rydlom. Na vyklenutom dne v obvodom prstenci nezreteľné odtlačky drevenej podložky. V keramickej hmote zvýšený podiel hrubého piesku. Kvalitný výpal, farba hnedá s ružovým odtieňom; pr. ústia 185 mm, pr. vydutiny 183 mm, pr. dna 95 mm, v. 155 mm (tab. XIX: 44: 2).

Hrob 45 (B/2; tab. XVII)

Obdĺžnikovitý obrys hrovej jamy (223 x 75–90–70 cm) s vyklenutou hornou koncovou i ľavou pozdĺžnou stranou a zaoblenými rohmi. Kostra dospelého muža (M, ad. II), orientovaná v línii 256°, leží na chrbte (hl. 120 cm). Lebka vyvrátená záhlavím nahor, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 46 (C/2; tab. XIX)

Obrys hrovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra detského jedinca (inf. III), orientovaná v línii 243°, leží na chrbte (hl. 100 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Konča pravého chodidla nádoba (1).

Opis nálezov

1. Hrncovitá keramická nádoba misovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, horná tretina tela dodatočne obtočená. Na vydutine päť horizontálnych línii vyhotovených jednohrotým rydlom. Na vyklenutom

dne v obvodovom prstenci odtlačky dvoch koncentrických kruhov. V keramickej hmote hrubý piesok. Kvalitný výpal, farba hnedá; pr. ústia 115 mm, pr. vydutiny 112 mm, pr. dna 60 mm, v. 111 mm (tab. XIX: 46: 1).

Hrob 47 (C/2; tab. XX)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého muža (M, mat.), orientovaná v línii 243°, leží na chrbte (hl. 110 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. V dolnej časti ľavého spánku náušnice (1–3), ďalšia náušnica pod lebku.

Opis nálezov

1. Náušnica s kužeľovým špirálovite zvinutým koncom (pr. 2–4,5 mm, v. 8 mm) z bronz. Oválny oblúk náušnice z drôtu kruhového prierezu (hr. 0,8 mm); pr. 14 x 9 mm, 23 mm (tab. XX: 47: 1).
2. Náušnica s nezdobeným plechovým bubienkom (pr. 6,5 mm) z dvoch pologúl upevneným pútkom z bronz. Oblúk náušnice kruhového prierezu (hr. 1,2 mm) členia dva drôtené uzlíky; pr. 21 x 17 mm, v. 25,5 mm (tab. XX: 47: 2).
3. Náušnica s kužeľovým špirálovite zvinutým koncom (pr. 2–4 mm, v. 7,5 mm) z bronz. Oválny oblúk náušnice z drôtu kruhového prierezu (hr. 1 mm); pr. 12 x 12 mm, v. 20 mm (tab. XX: 47: 3).
4. Náušnica s nezdobeným plechovým bubienkom (pr. 6,5 mm) z dvoch pologúl upevneným pútkom z bronz. Oblúk náušnice kruhového prierezu (hr. 1,2 mm) členia dva drôtené uzlíky; pr. 21 x 20 mm, v. 28 mm (tab. XX: 47: 4).

Hrob 48 (B/2; tab. XX)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (115 x 47 cm) s pravo-uhlými až zaoblenými rohmi. Kostra detského jedinca (inf. II), orientovaná v línii 258°, ležala pôvodne na chrbte (hl. 125 cm). Lebka spočíva na zátylku, zvyšné časti skeletu strávené. Zhruba 10 cm nad dnom tenká vrstva uhlíkov v tmavo sfarbenej zemine nepravidelného pozdĺžneho tvaru (48 x 4–10 cm). Pri pravej strane hornej čeľusti koráliky (1).

Opis nálezov

1. V náhrdelníku možno postrehnúť jeden kužeľovitý korálik zo žltého skla; pr. 4 mm, dl. 3 mm; jeden valcovitý korálik z tmavomodrého skla; pr. 7 mm, dl. 5,5 mm; (tab. XX: 48: 1).

Hrob 49 (B/2; tab. XX)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (183 x 58 cm) s pravo-uhlými až zaoblenými rohmi. Kostra dospelého muža (M, mat. I), orientovaná v línii 262°, leží na chrbte (hl. 135 cm). Lebka nachýlená na ľavý spánok, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Z vnútornej strany pravého kolena zhluk predmetov pozostávajúci z noža (1), ocielky (2), úštepu (3), sekerovitej hrivny (4).

1. Železný nôž s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne odsadeným hrotitým trňom; dl. 105 mm, š. čepele 16 mm (tab. XX: 49: 1).
2. Železná ocieľka oválneho tvaru; dl. 84 mm, š. 40 mm (tab. XX: 49: 2).
3. Úštep trojuholníkovitého tvaru zo silicitu; dl. 11 mm, š. 12 mm (tab. XX: 49: 3).

4. Zlomok z koncovkej časti železnej sekerovitej hrivny s prerazeným otvorom; dl. 63 mm, š. 5–8 mm (tab. XX: 49: 4).

Hrob 50 (B/2; tab. XXI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (192 x 54 cm) so zaoblenými rohmi. Kostra dospelého muža (M, sen.), orientovaná v línii 258°, leží na chrbte (hl. 130 cm). Lebka na ľavom spánku, ľavé a pravé predlaktie smeruje do panvy, dolné končatiny v osi skeletu. Cez ľavé predkolenie preložený nôž (1), vedľa pravého chodidla ihelník s ihlou (2) a šidlo (3).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, zhora odsadeným pásikovým trňom; dl. 90 mm, š. čepele 16 mm (tab. XXI: 50: 1).
- 2/1. Ihelník z dutej kosti husi (*Anser anser dom.*) oválneho prierezu, dl. 90 mm, pr. 9 x 13 mm (tab. XXI: 50: 2/1).
- 2/2. Ihla zo železnej tyčinky štvorhranného prierezu (pr. 3 x 2 mm) s otvorom upravenej do zahrotenej časti s kruhovitým prierezom; dl. 56 mm (tab. XXI: 50: 2/2).
3. Šidlo zo železnej tyčinky štvorhranného prierezu (hr. 3 x 3 mm) upravenej do pracovnej časti s kruhovitým prierezom (pr. 2 mm); dl. 91 mm (tab. XXI: 50: 3).

Hrob 51 (B/2; tab. XXI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (188 x 64 cm) s vykľutými koncovými stranami. Kostra dospelého muža (F, mat. I), orientovaná v línii 258°, leží na chrbte (hl. 140 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Popri pravej stene hrobu pozdĺžny pás uhlíkov v tmavo sfarbenej zemine (155 x 3–4 cm).

Bez nálezov.

Hrob 52 (B/2; tab. XXI)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra detského jedinca (inf. II), orientovaná v línii 256°, ležala na chrbte (hl. 90 cm). Lebka spočíva na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. V ľavej dolnej časti hrudníka nôž (1).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrbtom, s čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, zhora odsadeným trňom; dl. 95 mm, š. čepele 10 mm (tab. XXI: 52: 1).

Hrob 53 (C/2; tab. XXI)

Obdĺžnikovitý obrys hrobovej jamy (197 x 72 cm) so zaoblenými rohmi. Kostra dospelého muža (F? sen.), orientovaná v línii 245°, leží na chrbte (hl. 90 cm). Lebka spočíva na pravom spánku, horné a dolné končatiny v osi skeletu. Z vnútornej strany pravého predlaktia nôž (1).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrbtom, s čepeľou v náznakoch zaoblenou k hrotu zo spodnej strany, obojstranne odsadeným trňom. Na ľavej strane čepele krvný žliabok (dl. 63 mm, š. 4,5 mm); dl. 98 mm, š. čepele 21 mm (tab. XXI: 53: 1).

Hrob 54 (C/2; tab. XXI)

Obrys hrobovej jamy nebol zdokumentovaný. Kostra dospelého muža (M, mat. II), orientovaná v línii 253°, leží na chrbte (hl. 120 cm). Lebka nachýlená na pravý spánok, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

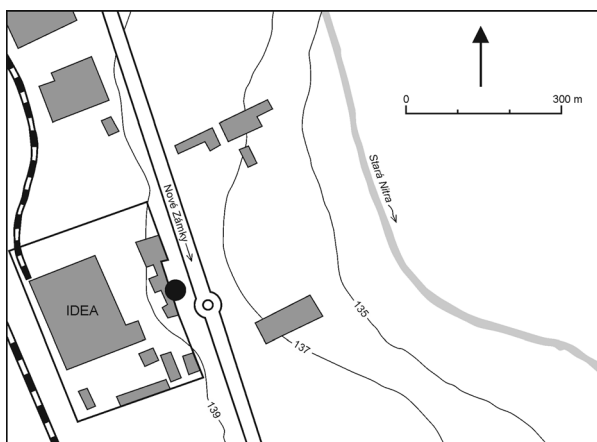
Bez nálezov.

POHREBISKO

Miestam spätým s posledným odpočinkom zosnulých bola od počiatkov ľudskej civilizácie venovaná osobitá pozornosť. Z odborného hľadiska k nim patria najmä pohrebiskové lokality s postrehnuteľnými prejavmi rôzneho typu a kvality. Podľa príslušných kritérií k nim patria osamotené hroby, hroby vyhlbené v sídliskových areáloch, jedinci deponovaní v sídliskových objektoch, kostolné cintoríny a pohrebiská. Zástupcovia poslednej kategórie poskytujú najväčšie množstvo kvalitných informácií o pozemskom živote i záhrobnom prostredí pochovaných. Ich akceptáciu zvyšuje takisto nadmerná početnosť pohrebísk poskytujúcich najvyšší počet registrovaných hrobov (Hanuliak 2002, 83–87).

Poloha

Spracúvanú nekropolu tvorí 54 hrobov vyhlbených na ploche obdĺžnikovitého tvaru s rozmermi 49,5 x 40 m a plochou 1980 m². K jej umiestneniu bol zvolený takmer rovinatý úsek sformovaný prírodnými činiteľmi na východných svahoch pahorkatiny, klesajúcich pozvoľne do inundačného prostredia. Túto plochu zo západnej strany oblúkovito vymedzuje vrstevnica s niveletou 139 m. Poloha náleziska je súčasne 400 m vzdialená od niekdajšieho riečneho koryta s prilahlým inundačným terénom v nadmorskej výške 134 m (obr. 2).

Obr. 2. Južný úsek katastra Dolných Krškán s vyznačenou polohou pohrebiska.

Podľa toho je pohrebiskový areál vyvýšený o 4–5 m nad najnižšou úrovňou inundácie. Aj preto prekvapí skladba hĺn v pedologickom profile lokality. Neočakávaný je najmä 50–60 cm mocný sloj

nadmerne kompaktnej povodňovej hliny spočívajúcej pod 30 cm hrubou vrstvou ornice. V naplavenej vrstve sa, žiaľ, nedali sledovať obrysy hrobových jám s tmavšie sfarbenou zásypovou výplňou. Takáto možnosť sa vyskytla až v rámci svetložltej podložnej úrovne zastúpenej sprašovou hlinou s premenlivým obsahom piesku.

Bez adekvátnych výsledkov prírodných vied sa nedá priblížiť obdobie vzniku naplavenej vrstvy. Dostupná literatúra spája úsek vytvorenia najspodnejších úsekov tamojšieho terénu s mladotretihornými usadeninami prevrstvenými sprašou, nivnými pôdami a černozemou (Vlastivedný slovník 1977, 336).

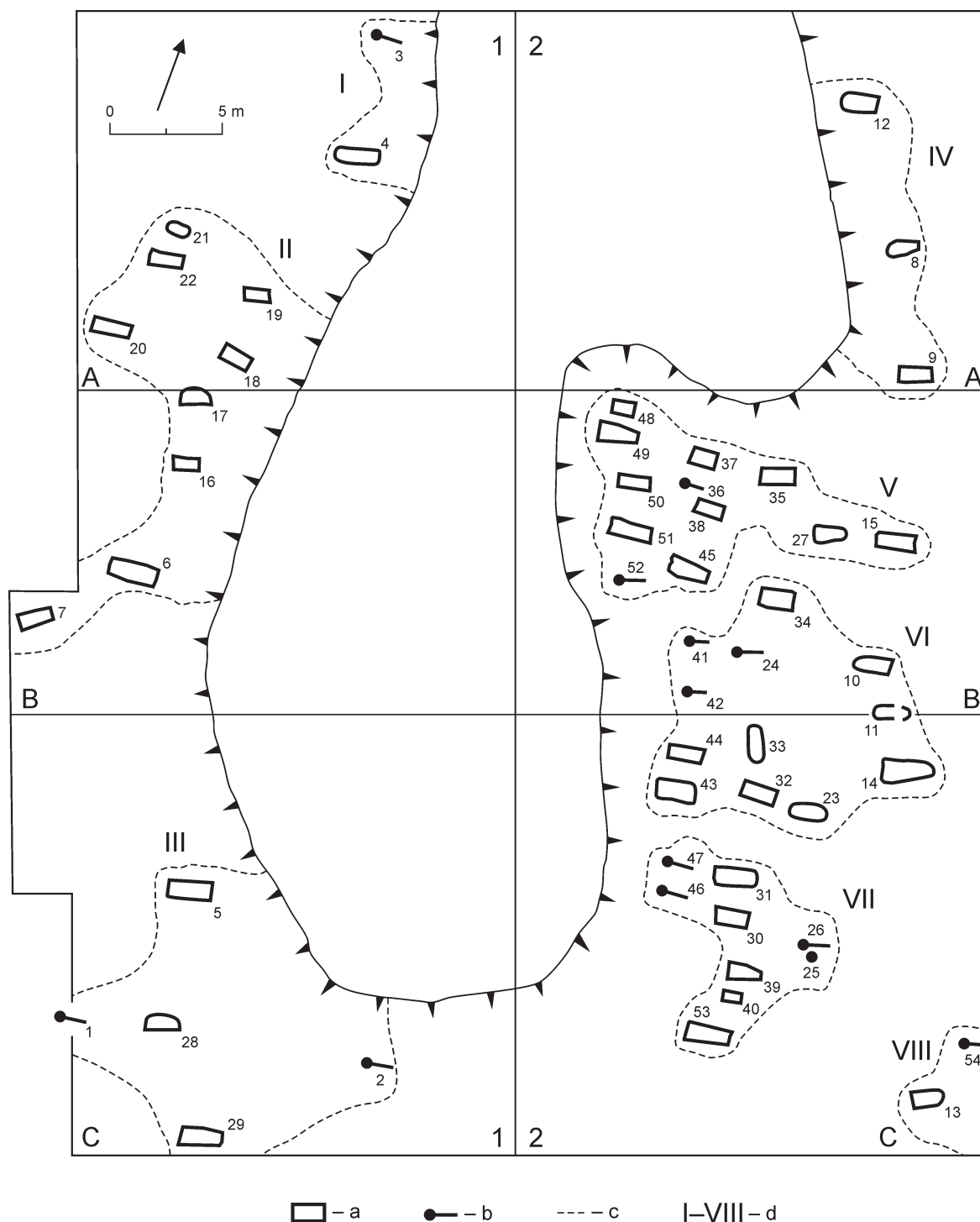
Umiestnenie pohrebiska do opísaného prírodného prostredia nebolo akiste náhodné. Rozhodujúcu úlohu zohralo koryto rieky Nitry využívané včasnostredovekými obyvateľmi ako zdroj vody, súčasne aj ako magický prostriedok s očistnou schopnosťou využiteľný voči jedincom pochovaným na pohrebisku. Poloha nekropoly v teréne zasa umožňovala vystavenie tohto prostredia celodenným účinkom slnka považovaným za ďalší magický prostriedok s ochrannou pôsobnosťou (Jágerová 2001, 25; Sýkorová 1991, 170; Turčan 1993, 56).

Poloha sídliska miestnej komunity nie je známa. So značnou pravdepodobnosťou bolo jej miesto vzdialené vyše 300 m od nekropoly a ležalo na okraji terasy vyvýšenej nad príležitostne zaplavovanou časťou pravobrežnej inundácie.

Veľkosť

Podľa množstva hrobov nepatrí dolnokrškanská nekropola jednoznačne k veľkým pohrebiskám. Pre reprezentantov tejto kategórie býva typické kontinuálne pochovávanie viacerých rodinných zväzkov v priebehu troch generačných cyklov. Počas nich sa mohlo na lokalite vyhlbiť viac ako 60 hrobov (Hanuliak 2004a, 42). Spracúvanej lokalite chýba do tejto kvóty šesť hrobov. Avšak tie s veľkou pravdepodobnosťou figurujú medzi 26 predpokladanými hrobmi prekrytými depóniou vykopanej zeminy. Jej nemalý objem sa navršil do haldy s nepravidelným pôdorysom a oddelil hroby zo západnej a východnej časti (obr. 3). Plocha skládky v rozsahu 700 m² zaberá 35,3 % z prebádaného areálu. Označená halda nebola odstránená do konca archeologického výskumu. Nachádzala sa v rámci oploteného staveniska, kde pod dohľadom dozorcov pracovali väzni.

Predstavu o kompletnejšom preskúmaní celého areálu by s potrebnou presvedčivosťou naplnili jeho hranice výraznejšie vzdialené od okrajových hro-

Obr. 3. Nitra-Dolné Krškany. Plán pohrebiska. Legenda: a – hrob s obrysami hrovej jamy; b – skelet jedinca bez obrysov hrovej jamy; c – obvodové línie skupín hrobov; d – I–VIII – označenie skupín hrobov.

bov. Z ich polohy sa dá vyčítať, že sa archeologickým výskumom zachytila ťažisková časť pohrebiska. Jeho skutočný rozsah v nespresniteľnom rozsahu presahoval okrajové línie pohrebiskovej plochy. Podľa reálneho odhadu mohlo byť na lokalite počas 9. stor. vyhlbených viac ako 80 hrobov.

Túto hypoteticky navýšenú hodnotu akiste zásadným spôsobom neovplyvnil aplikovaný systém odkryvu. Jeho podstata spočívala v súbežných sondách širokých 2–2,5 m oddelených blokmi intaktnej zeminu širokými 1 m. Zdalo by sa, že pod nimi mohli zostať neprebádané kratšie

hrobové jamy. Pri zvažovaní takejto možnosti sa napriek tomu ukázalo, že väčšina zástupcov tejto kategórie z najbližšieho okolia dĺžkou presahuje 120 cm, pričom spriemerovaná hodnota nadobúda limit 137 cm.

Tmavo sfarbená výplň niektoej z koncových častí hrobových jám by tak sotva zostala nepostrehnutá v žltom podložnom teréne v niektoej zo susediacich sond.

Štruktúra

K načrtnutiu vnútorného členenia spracúvaného pohrebiska bolo potrebné vykonať dva kroky. V rámci prvého sa zmapovali priestorové vzťahy hrobov podľa vzájomnej vzdialenosti, orientácie pozdĺžnych osí hrobov a líniového priebehu koncových strán. Z týchto údajov sa vyčítala zomknutosť hrobov v rámci celkov s vymedziteľným obvodom. Nepravidelný tvar vyčlenených zoskupení mohla ovplyvniť najmä rôzna úroveň príbuzenských vzťahov pochovaných. Užšie sociálne väzby sa v zreteľnejšej podobe premietli do radového systému umiestňovania hrobových jám zloženého z troch až piatich hrobov. Na ilustráciu možno uviesť hroby 48–52, 36–38, 45 z V. pohrebiskovej skupiny, hroby 41–44 zo VI. skupiny (obr. 3). Zaznamenaný prejav sa však vyskytol aj v ďalších zhlukoch s výnimkou I. skupiny. Voľnejšie vzťahy medzi pochovanými môžu zasa súvisieť s jedincami uloženými v dvojiciach, hoci aj tie mohli neskôr prerásť do viac či menej pravidelných radov. K takýmto zástupcom patria hroby 3 a 4 z I. skupiny a hroby 8, 9 a 12 zo IV. skupiny. Osamotená pozícia hrobu 7 z II. skupiny, hrobu 2 z III. skupiny a hrobu 15 z V. skupiny môže signalizovať istú výnimočnosť jedincov, no jej podstata sa nedá priblížiť.

Podľa zväčšenej vzdialenosti medzi hrobmi, nesúrodej orientácie a porušenej integrity radového usporiadania sa dali počas následného kroku oddeliť hroby patriace do inej skupiny. Tento efekt zvýraznili rôzne široké pásy s nepravidelnými líniami, v rámci ktorých neboli zahľbované hrobové jamy. Tieto úseky mali za úlohu oddeliť sformované skupiny hrobov, zdôrazniť porušenie integrity medzi nimi. Aj preto sa dá na nich očakávať nekultivovaný vegetačný porast (Hanuliak 2004a, 42, 43; 2005, obr. 6–8).

Z nálezovej situácie zachytenej na celkovom pláne možno vyčítať typické prejavy difúzneho systému umiestňovania hrobov. Jeho aplikáciou sa zdanlivo nesúrodá pozícia hrobov zmenila na osem účelovo zomknutých zoskupení (obr. 3;

Hanuliak 2004b, 56, 57). Z výsledkov predbežných analýz vyplynie náznak vývojovej postupnosti pochovávaní smerujúcej východným smerom z vyššie situovaného úseku do nižšieho s intenzívnejšie zahusteným priestorom.

Rozdiely v postrehnutej intenzite pochovávaní demonštruje spriemerovaná plocha pripadajúca na jeden hrob. Tento údaj nie je dostatočne výstižný, pretože vo veľkomoravskom období známe hodnoty najčastejšie oscilujú v rozmedzí 6–10 m² (Marešová 1983, 5; Měřínský 1985, 9; Rejholcová 1995a, 7; Vendtová 1969, 208). Na neďalekom pohrebisku z 10.–11. stor. v Nitre-Horných Krškanoch to bolo napríklad 8 m² (Hanuliak/Chropovský 2019). Aj preto hodnota 24 m² vyčíslená na celej prebádanej ploche nekropoly patrí k neobvyklým prípadom.

Už pri zbežnom pohľade pôsobí vyčíslený údaj ako nadsadený. Zdôvodnenie skutkového stavu možno v prvom rade získať zo sledovania hustoty hrobov vyhlbených v rámci vymedzených pohrebiskových skupín. Z nich iba v V. a VII. pohrebiskovej skupine pripadne na jeden hrob 5 m². V VI. skupine je to 8 m², v I.–III. a VIII. skupine ide o 10–12 m². Sledovaná hodnota eskalovala na 15 m² a 23 m² v III. a IV. skupine.

Opakovane zaznamenávané rozdiely v hĺbkach a objemoch hrobových jám, sprevádzané rozdielnou skladbou i hodnotou pohrebného inventára, odrážajú okrem sociálneho aspektu aj chronologický posun v datovaní. Podľa toho sa v priestorovo vymedzených skupinách pochovávalo minimálne počas dvoch generačných cyklov.

K poddimenzovanému zahuteniu pohrebiskového areálu prispieva väčším dielom hrobmi nezaplnený priestor. Z jeho rozlohy 1280 m², stanovenej po odrátaní segmentu 700 m² ležiaceho pod skládkou zeminy, zaberá plocha pokrytá zoskupeniami hrobov iba 487,6 m² (38,1 %). Znamená to, že prieluky medzi mikroareálmi majú v prevahe väčší rozsah ako bežné úzke separačné pásy na iných súvekých nekropolách. Výnimkou je V.–VII. skupina hrobov reprezentujúcich jadro nekropoly. Mikroareály sformované po jej obvode nie sú zomknuté s rovnakou intenzitou, ale iba voľne rozptýlené v pohrebiskovom priestore. Výsledný obraz tak v mnohom pripomína situáciu zdokladovanú na pohrebisku z 9. stor. vo Veľkom Grobe. Tu sa v rámci rovinatej časti terasy sformovali v staršom veľkomoravskom horizonte minimálne štyri zoskupenia hrobov rozložené v značných vzdialenostiach od seba. Na rozdiel od nich v svahovitom teréne zo severovýchodného úseku preskúmanej plochy nadobudlo prevahu kumulované pochovávanie späté s mladším veľkomoravským horizontom (Chropovský 1957, 190, 191).

POHREBNÝ RÍTUS

Avizovaná schopnosť včasnostredovekého pohrebiskového materiálu poskytovať informácie o pozemskom živote pochovaných pôsobí zdanlivo paradoxne. Materiál zo sídliskového prostredia spätý s reálnym pozemským svetom, nedisponuje v mnohých prípadoch takýmito schopnosťami pre chýbajúce aktivity premietnuté do materiálne podchytených pohrebných zvykov z predkresťanského obdobia. V pohrebiskovom fonde figurujú z nich čiastkové informácie o vzťahu pozostalých k zomrelému, o postavení jedinca v rodinnom zväzku i v miestnej komunite, náboženských praktikách zameraných na uľahčenie prechodu zomrelého do záhrobia, právnom vedomí spätom s aplikáciou mechanizmov zabezpečujúcich ochranu životných istôt pozostalých (Hanuliak 2011, 136, 137).

Východiskový segment z tejto kolekcie reprezentujú zložky pohrebného ritu zlučiteľné s hrobovou jamou a polohou pochovaného jedinca. Informatívnu úroveň primárnych zdrojov rozširujú poznatky o skladbe pohrebného inventára, pozícii hrobovej jamy na pohrebisku, o pohlaví i veku a zdravotnej kondícii príslušného jedinca získané analýzou skeletového materiálu.

Hrobová jama

V odbornej literatúre býva vo výraznej prevahe tvar hrobových jám zaznamenávaný v zjednodušenej podobe. Prevažuje totiž ich unifikovaná forma zastúpená nanajvýš dvomi obmenami základného pôdorysného typu, doplneného o sformované nárožia, línie stien a dna. Podľa toho mali príslušníci miestnej komunity pomerne jednotnú predstavu o podobe miesta posledného odpočinku zomrelého, o jeho posmrtnom príbytku a príslušnom povrchovom označení (Kurasinski 2002, 199).

Dolnokrškanské pohrebisko k takýmto lokalitám nepatrí. Na troch zdokumentovaných pôdorysných typoch sa vyskytlo viacero odlišne stvárnených prvkov. Tie sa s rozdielnou frekvenciou zdokladovali v 41 hrobách (75,9 %) s identifikovanými obrysami hrobových jám. Ich tvar sa, naopak, nepodarilo zaznamenať v 13 prípadoch (24,1 %). V nich bola hrobová jama zahĺbená iba v rámci tmavo sfarbeného sloja povodňovej hliny sťažujúcej odlišenie hrobového zásypu.

Povrchové označenie

Na nekropolách z 9.–10. stor. zo Slovenska chýbajú doklady po trvácnejšom označovaní hrobov. Výnimku predstavuje hrob 174/85 z kostolného

cintorína v areáli devínskeho hradu s kolovou jamou po zvislom stĺpe umiestnenom konča chodidiel (Plachá/Hlavicová/Keller 1990, 106). Ďalšie príklady ponúka šesť hrobov preskúmaných v dvoch polohách z Mužle-Čenkova, kde sa stĺpový náhrobník vyskytol pozdĺž horného či dolného obvodu hrobovej jamy (Hanuliak 2014, 686; Hanuliak/Kuzma 2015, 108, 119, tab. LXI; LXVI; LXVII; LXIX; CXII).

Ako zvyšné hroby z týchto nekropol, tak aj zo všetkých ostatných z vidieckeho prostredia, boli na úrovni terénu označované iba prostým rovom navršovaným z hliny skyprenej kopaním. Pri takomto pominuteľnom, ale i ľahko obnoviteľnom označení boli telesné zvyšky dostatočne chránené pred ich porušením počas hĺbenia novej hrobovej jamy. Okrem toho sa zjednodušilo dodržiavanie radového umiestňovania hrobov, uľahčilo sa nielen uloženie ďalšieho jedinca do hornej časti identickej hrobovej jamy, ale aj prípadné porušenie telesných zvyškov jedinca s pripisovanými negatívnymi schopnosťami.

Hrob 25 z dolnokrškanského pohrebiska nepatrí k identickým prípadom. Rekonštrukcia nálezovej situácie naznačuje, že obrysy pôvodnej jamy zrejme neboli na bližšie nespresnenom mieste zreteľne označené, keďže došlo k značnému porušeniu telesných zvyškov. Kosti z nich boli druhotne zakopané do náhradnej jamy s obmedzenou plochou odkrytej počas archeologického výskumu (tab. XII: 25).

Tvar

Medzi 41 zdokumentovanými hrobovými jami výrazne dominuje obdĺžnikovitý tvar (82,9 %). Zástupcovia s lichobežníkovitým (12,2 %) a oválnym pôdorysom (4,9 %) sú v menšine. Frekvenciu obdĺžnikovitého pôdorysu akiste ovplyvnila univerzálnosť tvaru blízka ležiacim telám i sčasti zahĺbenému kvadratickému pôdorysu obydlí stotožniteľného s podobou príbytku zomrelého (Pollex 2000, 406).

Pri voľbe lichobežníkovitého pôdorysu pragmatické aspekty unikajú ak v prípade jamy typu Lich_1 nepripustíme náznakovú blízkosť so siluetou ľudskej postavy premietnutou do pozdĺžnych strán zbiehajúcich sa od hlavy k chodidlám. Takáto možnosť sa, naopak, vytratí ak sa pri type Lich_2 pozdĺžne strany zbiehajú k hlave.

Odhaľovanie príčin kopania lichobežníkovitých pôdorysov nebolo dosiaľ úspešné. Situáciu nezjednodušilo ani zvýšenie limitnej hranice rozdielov v šírke koncových strán viac ako 20 cm u dospelých a vyše 15 cm u detí. Vykonaním tohto kroku sa mali od seba oddeliť prípady ovplyvnené náhodnými okolnosťami od zvyšných so zámerne vykonanou činnosťou.

Uplatnením tohto prístupu sa na súvekých lokalitách výskyt lichobežníkovitých jám buď nezaznamenal, vyskytol sa v hojnejšom počte (Bučany, Čakajovce) alebo v sporadickejšom zastúpení (Cífer-Pác, Trnovec nad Váhom-Horný Jatov). Medzi pochovanými prevažovali dospelí muži nad ženami (Hanuliak 2001; 2004b, 69, 70).

Dolnokrškanské pohrebisko sa od týchto údajov odlišuje. Pohrebný inventár z piatich hrobov (hroby 11, 14, 23, 37 a 38; tab. VI; VIII; XII; XVI; XVII) vykazuje rôzne hodnoty alebo chýba. Traja detskí jedinci sú častejší ako nedospelý jedinec a dospelá žena. Identické prejavy sa zaznamenali aj medzi hrobmi z poslednej štvrtiny 9. stor. odkrytými v polohe Vilmakert v Mužle-Čenkove (Hanuliak/Kuzma 2015, 119).

Po sumarizácii všetkých podkladov dôjde k spochybneniu účasti náhodných okolností pri vzniku oboch lichobežníkovitých pôdorysných typov. Zdá sa preto, že symetrický priebeh zbiehajúcich sa pozdĺžnych strán môže súvisieť s odlišnou výkopovou technikou pozostalých v rámci precízne vytýčeného obrysu budúceho hrobu. V takýchto prípadoch sa navonok prejavuje vyššia úroveň pietnej úcty pozostalých ku konkrétnym zomrelým ovplyvnená emotívnou rovinou. Akiste aj preto nemohla byť jej podstata výstižnejšie premietnutá do materiálnych zložiek pohrebných prejavov. Predmetnú interpretáciu v náznakoch podporuje umiestnenie dvoch dvojíc hrobov s lichobežníkovitým pôdorysom v rámci V. pohrebiskovej skupiny (hroby 37 a 38; tab. XVI; XVII) i VI. skupiny (hroby 11 a 14; tab. VI; VIII).

Oválny pôdorys sa zaznamenal iba v hrobach 4 a 21 (tab. II; XII). Pochovaného dospelého muža a dieťa navonok nič nespája. Značne odlišné sú aj ostatné sprievodné parametre bez akýchkoľvek príbuzných zložiek, ktoré mohli takýto tvar ovplyvniť. Na veľkomoravských pohrebiskách zo Slovenska sú podobné prípady takisto nadmerne sporadické (Hanuliak 2004b, 69, obr. 49). Nedá sa vylúčiť, že sledovaná podoba vznikla až druhotne. Môže súvisieť so snahou o úpravu náhodne vzniknutého nepravidelného pôdorysu do pravidelnej formy. Z tohto pohľadu je zaujímavé, že sa oválny pôdorys zaznamenal aj v hrobe 21 (tab. XI). Na jeho dno bolo uložené dieťa so zámerne pokrčenými dolnými končatinami. Ich vystretá poloha nebola možná pre nedostatočne vyhlbenú dĺžku hrobevej jamy.

S nepresvedčivým výsledkom zasa skončilo hľadanie dôvodov, ktoré sa pričínili o vykľutí iba hornej (hroby 6, 10, 12, 15, 17 a 45) alebo dolnej koncovkej strany (hroby 4, 7, 8, 21 a 51), resp. súčasne oboch strán (hroby 22, 27 a 32). Zdokumentované parametre sú natoľko odlišné, že vylučujú jednoznačnejšiu väzbu sledovaného prvku s pohrebnými zvykmi, pohlavím a vekom zomrelých,

skladbou pohrebného inventára. Zvýšenú prítomnosť takýchto prípadov v V. pohrebiskovej skupine potvrdzujú hroby 15, 27, 45 a 51 s podielom 33,3 %. V II. skupine sa identicky sformované typy zaznamenali v hrobach 6, 17, 21 a 22, pričom ich podiel v tomto mikropriestore narástol na 55, 5 %.

Na rozdiel od predchádzajúcej formy hrobevej jamy zastúpenej v 35,9 %, sú na pohrebisku častejšie prípady so zaoblenými nárožiami (46, 2 %), zriedkavejšie sú, naopak, pôdorysy so zaoblenými a pravouhlými rohmi zaznamenanými na jedinom zástupcovi (17,9 %). Hĺbková analýza evidovaných prípadov vedie k presvedčeniu, že predmetné zložky môžu súvisieť s miestnou pedologickou skladbou, sčasti aj rozdielnou dôslednosťou výkopovej činnosti vykonávanou pozostalými. Na severovýchodnom predhradí z Břeclavi-Pohanska sa v podobných prípadoch preukázal vyšší podiel piesku v podložnom teréne (Macháček a i. 2016, 28).

V nálezovej správe uvádzaný zvislý sklon stien hrobových jám sa nedá spochybníť, aj keď sa tieto línie nesledovali v rámci dlhších priečných rezov, ale iba plošne od úrovne podložného horizontu. Aj preto treba za ojedinelý prejav označiť mierne zošikmenie kratších koncových strán postrehnuté nad dnom hrobu 16 (tab. VIII). Naopak, bez výhrad treba prijať informácie o rovnom dne hrobových jám bez iných postrehnutých výnimiek.

Rozmery

Ucelenú podobu hrobových jám nemožno vytvoriť bez účasti zdokumentovaných dĺžkových, šírkových a hĺbkových údajov skombinovaných do plošných a objemových rozmerov. Výsledky spomenutých zástupcov poskytli čiastkové informácie k vystihnútiu ich väzby s telesnou dispozíciou zomrelých, ich sociálnym statusom.

Význam plošných údajov hrobových jám primárne priblížia dve okrajové kategórie. Do prvej patrí osem hrobov s kulminujúcimi hodnotami v rozsahu 1,6–2,7 m². V porovnaní so šiestimi jedincami mužského a ženského pohlavia sa v tejto kolekcii prekvapivo vyskytli takisto dve deti. Zatiaľ čo sa v hrobe 17 našiel iba sklený gombík (tab. X: 17: 1) z hrobu 13 pochádza pozlátený gombík z bronzového plechu v sprievode noža, keramickej nádoby, vedra a prílohy mäsitej potravy (tab. VI: 13: 1; VII: 13: 2–4). Posledné dva typy príloh boli uložené aj do dvoch hrobov dospelých mužov a jednej ženy. V ostatných prípadoch ide o inventár s priemernými hodnotami alebo nálezy chýbajú.

K dvom predchádzajúcim prípadom s naznačeným precíznejším postavením jedincov sa nepripája hrob 4 s dospelým mužom a dieťaťom uloženým v hrobe 8. K nim priložená kópia (tab. II: 4: 1) a se-

kera (tab. IV: 8: 1) patria k najcennejším prílohám vo vtedajšom hodnotovom systéme spätým s kultom vojenskej sily (Ruttkay, A. 2002, 107, 117). Napriek tomu nadobudla plošná výmera týchto jám iba priemerné hodnoty.

Jedinci s podpriemerným statusom sa kumulujú v jamách s plošným rozsahom 0,5–1,1 m². Neprekvapí preto, že polovicu zo 16 pochovaných tvorili deti, v piatich hroboch dospelých má inventár nízke hodnoty, v troch prípadoch zasa úplne chýba. V ostatných hrobch s priemernými hodnotami výmery sa zaznamenala rôznorodá i nadmerne nesúrodá úroveň sledovaných vzťahov.

Jednoznačnejšie vyznieva v náznakoch doložená zásada, podľa ktorej boli detským jedincom najmenšieho veku kopané priestrannejšie jamy. Tento jav nesúvisí so sociálnou sférou, ale s praktickými okolnosťami. Pri takomto riešení sa totiž pracovný priestor s podpriemernou plochou zväčšil do takej miery, ktorá uľahčila intenzívnejšie zahľbovanie hrobov do terénu (Hanuliak 2004b, 75; 2006, 267). Naopak, bez prijateľného výsledku skončilo hľadanie príčin ukladania dospelých s porovnateľnými hodnotami pohrebného inventára nielen do priestrannejších jám (napr. hroby 14, 27, 30 a 35; tab. VIII; XIII; XIV; XVI), ale aj do nadmerne úzkych hrobov (napr. hroby 4–7, 9, 49 a 50; tab. I–V; XX; XXI). Šírka označených hrobových jám je minimálne o trojnásobok úspornejšia ako ich dĺžka. Tento nepomer vyvoláva otázku o prípustných možnostiach i aplikovanej technike hĺbenia jám širokých približne 50 cm do priemierovanej hĺbky 207 cm.

Hĺbkové údaje patria k najčastejšie evidovaným zložkám pohrebného ritu. Spriemerovaný údaj zdokumentovaných prípadov nadobudol hodnotu 124 cm. Jej prispením sa od seba oddelila skupina 26 hrobov s podpriemernými, 17 hrobov s priemernými a ďalšia skupina s nadpriemernými parametrami.

Do poslednej kategórie patrí jedenásť hrobov. Voči skupine s nadpriemernými plošnými rozmermi hrobových jám ubudli z analyzovaného súboru hroby 29, 43 a 45 s vedrami, náušnicou s trubičkovým záveskom. Pribudli, naopak, hroby 5, 8, 18–20 s britvou, sekerou a náušnicami s hroziakovým záveskom. V zásade sa tak nezmenilo prepojenie hĺbkových údajov so všeobecne vnímaným sociálnym statusom pochovaných. K prekvapivým zjavom patrí prítomnosť až piatich detských jedincov. Voči nim tvoria dospelí oboch pohlaví menšinový diel.

Hroby z tejto kategórie chýbajú v VI. a VII. skupine. V III., V. a VII. mikropriestore bol vyhlbený vždy iba jediný zástupca. V II. skupine ich počet nezvyčajne narástol až na šesť reprezentantov. Jama dospelého muža z hrobu 6 a dospelé ženy z hrobu

20 bola pritom vyhlbená v okrajovom úseku zoskupenia. Hroby troch detských jedincov ležali vedľa seba v takmer pravidelnej línii.

Počet hrobov s vyčíslenou kubatúrou sa obmedzil na 38 prípadov s hodnotami oscilujúcimi od 0,6 do 5,4 m³. Priemerný údaj s hodnotou 1,9 m³ oddeľuje od seba 14 hrobov s podpriemerným, 13 hrobov s priemerným a 11 hrobov s nadpriemerným objemom. Medzi nimi je proporционаlita jedincov príslušného pohlavia a veku nepatrne pozmenená voči hĺbkovým údajom. Ubudli iba hroby 8 a 19, pribudli, naopak, hroby 43 a 45 vyskytujúce sa pôvodne v zostave hrobov s priemernou plošnou výmerou.

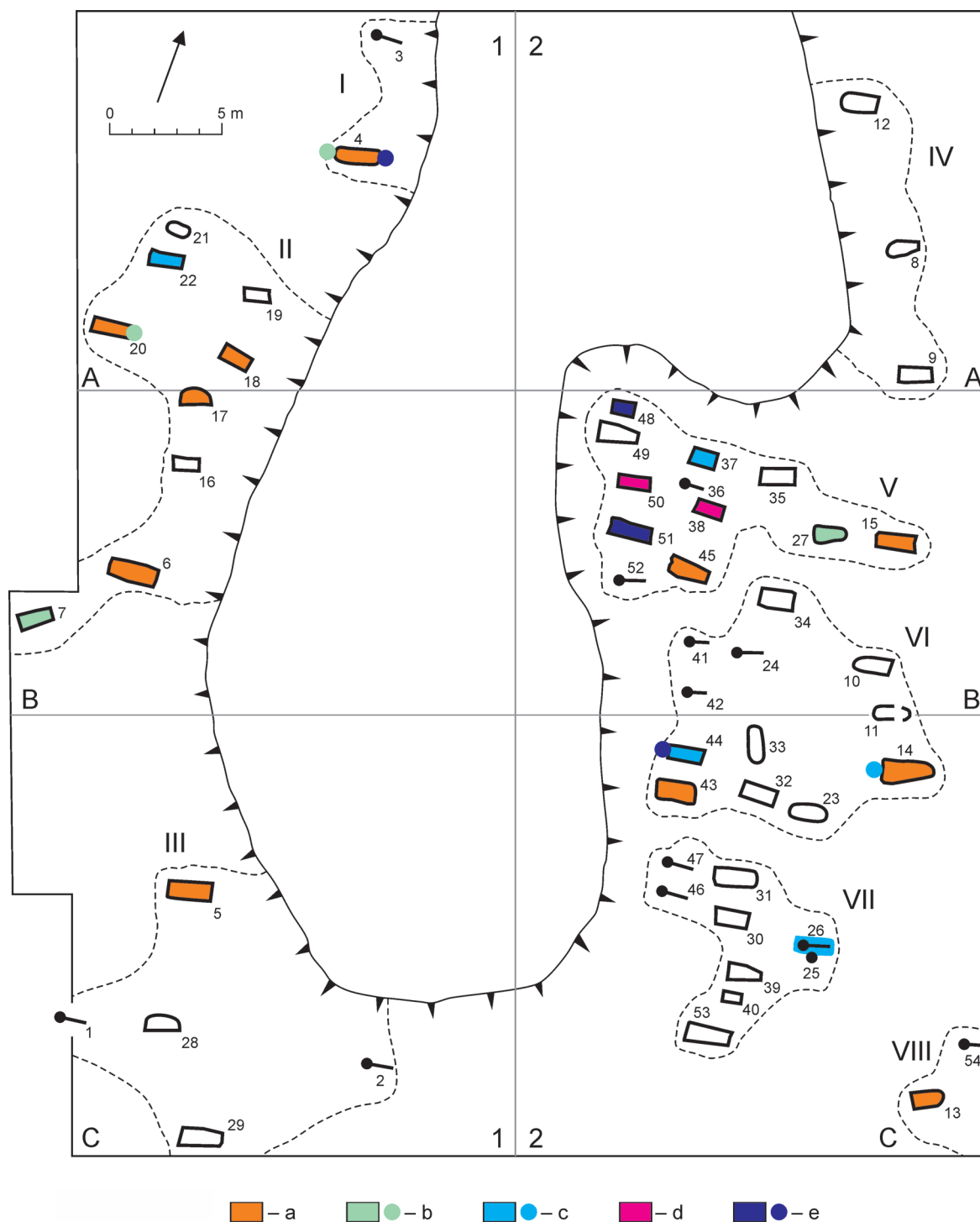
Aj pre tieto ukazovatele sa takmer nezmenil vzťah objemových hodnôt k pochovaným jedincom a skladbe pohrebného inventára. Pri mapovaní umiestnenia takýchto zástupcov sa zistilo, že z II. a VII. skupiny nepoznáme ani jediný prípad, v I., III. a VIII. skupine ide o jediného zástupcu, v V. a VI. o dvoch, no v II. skupine boli vyhlbené štyri hroby (obr. 4: a; 13: a). V kategórii s podpriemernými a priemernými objemovými hodnotami hrobových jám nedošlo takmer k žiadnym zmenám. V prvej z nich výraznejšie dominujú detskí jedinci na úkor ženských, prevyšujúcich počtom dospelých mužov. V druhej skupine je pomer troch kategórií pochovaných vcelku vyrovnaný, aj keď podiel mužov o málo prevyšuje dospelé ženy.

Informácie tohto druhu sú z celkového pohľadu akceptovateľné. Ich prínos sa vytratí pri posudzovaní miery vypovedacích schopností odvodených zo vzťahu objemových hodnôt hrobových jám k hypoteticky rekonštruovanej sociálnej pozícii konkrétnych zomrelých. V tomto prípade, podobne ako pri hĺbkových údajoch, nie je dostatočne ustálený priamy vzťah medzi biologicko-fyzickou podstatou jedinca a hodnotovými ukazovateľmi pohrebného inventára.

Vnútná úprava

Doklady interiérovej úpravy sa zachovali v podobe tenkej vrstvy tmavo sfarbenej zeminy s mikročasticami rozptýlených uhlíkov zaznamenaných v hrobch 4, 44, 48 a 51 (obr. 4: e). Na plánoch bol zakreslený ich plošný rozsah. Ďalšie detaily nie sú známe, pretože sa tangované miesta nesledovali v priečných rezoch dôležitých k priblíženiu aplikovaných konštrukčných prvkov a účelovosti ich zhotovovania. Identické zvyšky patria k jednej z foriem, v ktorej sa zachovali doklady drevnej hmoty používanej pri interiérovej úprave hrobových jám (Frolík 2013, 97; Frolíková-Kaliszová 2014, 323).

V hrobe 4 išlo zrejme o doskovú podložku so zachovanými rozmermi 172 x 12–27 cm doloženú v prevahe pod pravou časťou dospelého muža

Obr. 4. Nitra-Dolné Krškany. Rozmiestnenie hrobov so sledovanými prvkami. Legenda: a – nadpriemerný objem hrobovej jamy; b – pravé predlaktie v panve; c – ľavé predlaktie v panve; d – obe predlaktia v panve; e – zvyšky dreva z úpravy hrobovej jamy.

(tab. I). Priehlbne po priečných hranoloch, umožňujúce prepojenie viacerých dosiek do kompaktnej zostavy, sa na dne hrobu nenašli. Podľa týchto informácií ide o jednoduchý typ podložky slúžiacej na prenesenie jedinca na pohrebisko a následné uloženie tela do hrobu. Nedá sa vylúčiť, že tento

podkladový segment mal iba izolovať pochovaného od hlineného dna hrobu a chrániť pozostalých pred opakovanými dotykmi s jeho telom (Frolík 2014, 28; Macháček a i. 2016, 38; Tomková 2005, 162; porovnaj: Mazuch/Hladík/Skopál 2017, 69, 75, 290). Na súvekých nekropolách nie je tento typ úpravy sporadický. Na

Slovensku ho evidujeme na 13 pohrebiskách v rámci 25 hrobov s častejšie pochovanými dospelými ženami (*Hanuliak 2001*).

Hrob 4 zo spracúvaného pohrebiska sa pripája k nepočetným zástupcom späť s dospelými mužmi a hodnotnejším pohrebným inventárom. K nemu s určitou patrí kopija, britva s ďalšími predmetmi dennej potreby. Z chronologického hľadiska môže byť významná mierna prevaha hrobov s doskovou podložkou v priebehu staršieho veľkomoravského horizontu (*Hanuliak 2004b*, 84, obr. 70–73). Zrejme aj preto bola hrobová jama vyhlbená v I. pohrebiskovej skupine zo západnej časti pohrebiska.

Na dne hrobu 51 sa pozdĺž pravej strany zachoval 155 cm dlhý, 3–4 cm široký pás tmavo sfarbenej zeminy s mikročasticami rozptýlených uhlíkov (tab. XXI). Jeho vzhľad pripomína časť jednoduchšieho typu postranných obkladov zomrelých známych z 38 hrobov na 13 nekropolách s kumulovaným výskytom vo Veľkom Grobe (*Chropovský 1957*, 175–180, 182, 184, 188). Keďže priečne koncové strany schránky chýbajú museli byť zvislé dosky stabilizované pomocnými konštrukčnými prvkami, ktoré sa však nezachovali. Medzi jedincami opäť dominovali dospelé ženy. Detskí a nedospelí jedinci i dospelí muži tvorili v súbore menšinový diel.

Aj hrob 51 patrí dospelaj žene. Pripája sa k iným reprezentantom s chýbajúcim inventárom, nanajvýš s prílohami priemernej hodnoty. Konštrukcie tohto typu sa zhotovovali počas staršieho i mladšieho veľkomoravského horizontu. Takého okolnosti mohli ovplyvniť umiestnenie pertraktovaného hrobu do V. skupiny z východnej časti nekropoly (*Hanuliak 2004b*, 86, 88, obr. 70, 71, 80, 81).

Z hrobu 44 zasa pochádza krátky úsek zeminy signifikantnej skladby pozdĺžneho tvaru s rozmermi 27 x 7 cm (tab. XIX). Podľa tvaru i polohy zvyškov nemožno s potrebnou istotou zrekonštruovať pôvodný tvar. S prípustnou dávkou tolerancie môže ísť o zvyšok dosky zachovaný z prekryvu osadeného nad pochovaným jedincom. Na problematickú existenciu takejto úpravy poukazujú chýbajúce konštrukčné prvky, ktoré by prekryv horizontálne stabilizovali nad pochovaným (*Hanuliak 2004b*, 84, 85; *Mazuch/Hladík/Skopal 2017*, 71). Identická úprava s väčšou plochou mohla v hrobe 48 prekryvať aj telo detského jedinca (tab. XX). Jej zvyšky o rozmeroch 48 x 4–10 cm sa zdokumentovali pozdĺž pravej strany hrovej jamy zhruba 10 cm nad dnom (*Hanuliak 2004b*, 84, 85, obr. 74: 1, 2; 75; 76).

Uloženie zomrelých

Z 54 hrobov chýbajú kresbové plány iba v prvých troch prípadoch. Skeletový materiál dospelých je-

dincov z nich bol značne poškodený zemnými prácami a následne odstránený z výkopu. Z informácií stavebných robotníkov sa dalo vyčítať iba približné uloženie jedincov, ktoré nevybočovalo z bežného rámca. Väčší problém spôsobujú detskí jedinci zo siedmich hrobov, ktorých skeletový materiál bol následkom nedostatočnej osifikácie s rozdielnou intenzitou strávený.

Spomenuté výnimky neovplyvnili naše predstavy o vtedajších zásadách uplatňovaných pri ukladaní zomrelých do hrobu. Vystretá poloha dominuje, ramená horných končatín a dolné končatiny bývajú súbežné s osou skeletu. Zvýšená frekvencia tejto polohy na pohrebisku, i v rámci ďalších súvekých nekropol, ju dovoľuje označiť za základnú, súčasne aj ideálnu k prechodu zomrelého do záhrobného prostredia (*Hanuliak 2008a*, 29, 30). Konkrétnejšie informácie o faktoroch ovplyvňujúcich polohu hlavných častí pochovaných sa dajú vyčítať z umiestnenia hláv, horných a dolných končatín i celého tela, doplneného informáciami o druhotných presunoch skeletových zvyškov.

Poloha hlavy

Zreteľnejší prehľad o ich uložení sa získa po odčlenení desiatich prípadov s chýbajúcimi, ako aj v rôznom rozsahu fragmentarizovanými lebkami. V takto upravenej kolekcii nadobudla značnú prevahu poloha na zátylku (38,6 %). Zhruba o polovicu boli zriedkavejšie prípady hláv nachýlených na ľavý alebo pravý spánok (15,9 % a 18,2 %). Početnosť lebiek spočívajúcich priamo na ľavom či pravom spánku nie je takisto výraznejšie rozdielna (11,4 % a 9,1 %).

Zámernú činnosť vykonávanú v záujme dosiahnutia štyroch spomenutých odchýlok spochybňuje ich nepreukázateľný vzťah s biologicko-fyzickými danosťami jedinca, s jeho sociálnym statusom i relevantným umiestnením hrobu v rámci pohrebiskového areálu. Vo všeobecnosti sa preto pripúšťa názor, že prejavy tohto druhu sú prirodzené, pretože súvisia s procesom zasypávania hrovej jamy vykopanou zeminou (*Kouřil/Tymonová 2013*, 119).

Odlišná poloha sánky voči lebke presvedča, že v hroboch 10, 30 a 47 došlo k dislokácii hlavy s istým časovým odstupom po strávení svalovej hmoty (tab. V; XIV; XX). K tomu bol takisto nevyhnutný dutý priestor zachovaný v primárnej podobe alebo vytvorený v zhutnenom zásype po strávení podložky hlavy z organického materiálu. O takejto možnosti by sa dalo s väčšou istotou uvažovať v prípade nedospelaj ženy a dospelého muža z hrobov 34 a 45 (tab. XVI; XVII). Ich lebky ležia vo vyvrátenej pozícii a spočívajú na temenných kostiach. Existencia oboch prípadov však nemusí byť

náhodná, ak sa zohľadní ich vzájomná vzdialenosť obmedzená iba na 2,5 m. K potvrdeniu opodstatnenia tohto postrehu prispieva hrob 33 vzdialený od predchádzajúcich 6 m (tab. XV). Lebka patriaca dospelaj žene nie je síce vyvrátená temenom nahor, ale zjavne druhotne odsunutá od krčnej chrčtice tak, že sa ocitá v priečnej pozícii voči pozdĺžnej osi skeletu.

Poloha horných končatín

Počas vyhodnocovania polôh horných končatín nadobudla patričný význam zredukovaná šírka ich typologickej škály. Po odčlenení pochovaných s chýbajúcimi kosťami predlaktí i celých horných končatín získa v pracovnom súbore zreteľnú prevahu základná poloha (72,5 %) s končatinami vystretými, prípadne v lakťoch mierne ohnutými, avšak súbežnými s osou skeletu.

Tradičným doplnkom základnej polohy bývajú mierne formy odchýlok. Predlaktia pritom smerujú do pravej časti panvy (10 %; hroby 4, 7, 20 a 27; obr. 4: b; tab. I; IV; XI; XIII), ľavej časti panvy (12,5 %; hroby 14, 22, 26, 37 a 44; obr. 4: c; tab. VIII; XI; XII; XIV; XIX) alebo do panvy smerujú predlaktia oboch končatín (5 %; hroby 38 a 50; obr. 4: d; tab. XVII; XXI). Ako na spracúvanej nekropole, tak aj na iných súveľkých pohrebiskách zo Slovenska, sa dá zdokladovať takmer identická skladba reprezentantov doložená s nevelkými percentuálnymi rozdielmi.

Pritomnosť všetkých štyroch reprezentantov sa s takmer identickým percentuálnym podielom zaznamenala v rámci veľkomoravskej etapy pochovávaní na čakajovskom pohrebisku (Hanuliak/Rejholcová 1999, obr. 16). Mierne častejšiu prevahu ľavého predlaktia vystriedalo v Bučanoch pravé (Hanuliak 1993, obr. 4). Zaujímavejšie vyznieva častejší výskyt miernych foriem odchýlok predlaktí u dospelých žien (Hanuliak 2004b, 103; Hanuliak/Rejholcová 1999, obr. 19), rovnako tak aj takmer neobmedzená prevaha horných končatín súbežných s osou skeletu u detí. Neplatí to však pri každom pohrebisku. Vo Svätom Petre (Béřš 1995) je pomer oboch variantov vyrovnaný. V Nitre-Lupke (Chropovský 1962) a Kopčanoch-Hrúdoch I (Kraskovská 1965) odchýlky v uložení horných končatín výrazne dominujú u dospelých mužov. Na druhej z menovaných lokalít je taktiež početnejší variant s obomi predlaktiami v panve, hoci na väčšine pohrebísk sa zaznamenáva jeho zriedkavejší výskyt.

Zatiaľ čo pri základnej polohe možno jej nadmerne zastúpenie pripísať na margo optimálnej miery magického účinku v rituálnej zložke pohrebných zvykov, pri miernych odchýlkach nie je účel známy. Biologicko-fyzické danosti jedincov nie sú natoľko vyhranené, aby sa v nich ukrýval niektorý z dôleži-

tých momentov. Na dolnokrškanskom pohrebisku sa napríklad vyskytli štyria dospelí muži, päť žien a dve deti. Metrické údaje hrobových jám i skladba pohrebného inventára majú premenlivé hodnoty.

Pri hľadaní príčin sa zdá byť signifikantnejšia poloha príslušných hrobov. V I. a II. pohrebiskovej skupine zo západnej časti pohrebiska napríklad dominovali tri hroby s pravým predlaktím voči jedinému prípadu s ľavým predlaktím v panve (obr. 4: b, c). Vo východnej V., VI. a VII. skupine je to naopak. Jediný prípad pravého predlaktia stojí voči štyrom hrobom s ľavým predlaktím v panve a ďalším dvom hrobom (38 a 50) s obomi predlaktiami v panve (obr. 4: b–d). Obe tieto jamy sú vzdialené od seba iba 2,5 m.

Zaznamenané okolnosti výskytu príslušných hrobov na pohrebisku v II., V. a VI. skupine možno vnímať ako indíciu spájajúcu prejavy miernych foriem odchýlok horných končatín v podobe gesta či symbolu vyjadreného pozostalými (Le Goff/Schmitt 1999, 785–787; Schmitt 2004, 88–90, 157–168). Jeho skutočný zmysel však zostáva pre nás neznámy. V čitateľnej podobe sa nemusel zachovať, ak bol prepojený s princípmi predkresťanského myslenia.

Priestorová situácia zo spracúvaného pohrebiska vykazuje narastajúci posun v oblúbe sledovaných typov odchýlok v priebehu 9. stor. v podobnom duchu, ako to už bolo v minulosti naznačené (Hanuliak 2004b, obr. 108). Absencia niektorého zástupcu s výraznými až extrémnymi formami uloženia, reprezentovanými polohami predlaktí priečne cez brušnú dutinu či šikmo nahor cez hrudník pripúšťa, že pochovávanie na lokalite nepokračuje do druhej štvrtiny 10. stor. (Hanuliak 2004b, 101–103).

Poloha dolných končatín

Uloženie dolných končatín sa nedalo stanoviť u 11 detských jedincov. Ich kosti boli v úplnosti alebo čiastočne strávené. Ak k nim pripojíme sklad kostí dospelého muža označeného ako hrob 25, stúpne množstvo takýchto prípadov na 22,1 %.

Dôležitejšie je, že v pracovnom súbore dominujú vystreté končatiny súbežné s osou skeletu zistené v 37 hrobách. Ich kolekcia nadobudne výslednú hodnotu 75,9 % ak k nej pripojíme hrob 12 (tab. VI) s druhotne posunutými kosťami ľavej končatiny spolu s mierne odklonenou osou dolnej polovice tela z hrobov 14, 33 a 51 (tab. VIII; XV; XXI).

Zvyšnú, rozsahom takmer zanedbateľnú hodnotu, reprezentuje hrob 21. Na jeho dne sú dolné končatiny detského jedinca v kolenách výrazne pokrčené a preklopené do pravej strany. Kosti z predkolenia pritom ležia pod stehennými. Takáto anomália patrí k sprievodným prejavom uloženia zomrelého do výnimočnej polohy. Okrem tohto

prípadu sa nezistili ďalšie hroby, v ktorých by boli dolné končatiny zámerne odklonené od štandardnej pozície súbežnej s osou skeletu.

Orientácia

Opakovane overované smerovanie pozdĺžnych osí presvedča o značnej homogenite hodnôt zachytávaných orientáciu pochovaných. Najpočetnejšiu skupinu reprezentujú zástupcovia s rozmedzím 242° – 258° (76 % prípadov) zlučiteľným s azimutom ZJZ – VSV. Až 15 spomedzi nich vykazuje hodnotu 253° a 254° . Zistená frekvencia podporuje názor označujúci tento smer za ústrednú pohrebiskovú líniu. Udržateľnosť tohto názoru podporuje narastanie jej frekvencie z pôvodných 18,6 % v západnej časti na 31,8 % vo východnej časti pohrebiska.

K predchádzajúcemu azimutu sa pripájajú sporadickejšie zástupcovia odklonení severným smerom (29,3 % prípadov). Ich hodnoty oscilujúce od 259° do 281° patria k azimutu Z – V.

Zdanlivo rozšírená škála údajov s orientáciou pochovaných nenarúša avizovanú homogenitu nevyhnutnú k napĺňaniu jej hlavného posolania. V únosnej miere zostáva zachovaný princíp skrytý v utilitárnej nevyhnutnosti nasmerovania pochovaných jedincov západným smerom do predkresťanského záhrobného prostredia umiestňovaného do miest zapadajúceho slnka (Bylina 1995, 14; Wozny 2002, 48). Vzhľadom na kontinuálne zmeny pozície tohto astrálneho telesa na horizonte nenadobudla prvoradý význam konkrétna línia vnímaná s astronomickou presnosťou. Prípustná bola širšia škála hodnôt korešpondujúcich s hlavnou pohrebiskovou osou.

V rámci tohto modelu našlo takisto uplatnenie citlivejšie vnímanie sklonu terénneho prostredia. Platí to najmä pre vidiecke nekropoly umiestňované prednostne v svahovitom teréne. Inak to nebolo ani na dolnokrškanskej nekropole s hrobmi zahľbovanými súbežne so spádniciou i napriek tomu, že povrchová úroveň nemala výraznejší sklon.

Zistené okolnosti nie je vhodné posudzovať izolovane bez ďalších dvoch ochranných faktorov zohľadňovaných v predkresťanskom období. Okrem vodného zdroja z blízkej rieky zohralo úlohu aj vystavenie pohrebiska celodennej pôsobnosti slnečných lúčov. Ich vzájomnými účinkami sa vytvoril potrebný mechanizmus nevyhnutný k úspešnému prechodu zomrelého z pozemského sveta do záhrobného prostredia (Hanuliak 2007, 91).

Opačné posolanie demonštrujú hroby s výrazne odklonenou orientáciou. Zo spracúvaného pohrebiska k nim patrí detský jedinec z hrobu 13 vyhlbený v VIII. skupine (tab. VI). Jeho skelet nachádzame v línii 67° , ktorá je opačná voči hlavnej pohrebisko-

vej línii. Zo skladby pohrebného inventára vyplývajúci vyšší sociálny status nebol zohľadňovaný pri ukladaní tela do výnimočne orientovanej pozície ani pri jeho neskoršom zámerom rozrušení.

Dospelá žena z hrobu 33, zo VI. skupiny hrobov (tab. XV), bola zasa orientovaná v smere 333° , ktorý je nastavený priečne voči ústrednej pohrebiskovej osi. Uprednostnenie takejto možnosti môže byť výraznejšie späté s bližšie nešpecifikovanými anomáliami na skeletovom, materiáli ako s hodnotovou stránkou pohrebného inventára.

Z celkového pohľadu sú azimuty orientácie na pohrebisku natoľko jednotné, že nepripúšťajú možnosť ich väzby so sezónnym pochovávaním zomrelých. Podľa toho sa ich hodnoty nestotožňujú s konkrétnym jedincom, ale skupinovo s celou komunitou. Jej príslušníci si pomocou smerovania slnečnej dráhy a terénneho sklonu vytýčili optimálnu ústrednú os nekropoly. Napriek týmto okolnostiam viacerí bádatelia naďalej hľadajú nové interpretačné možnosti vytyčovania orientácie pochovaných, ktoré podľa nich priliehavejšie vystihujú pomery na spracúvaných lokalitách (Frolík 2014, 111, 112; Vereščáková 2014, 114–121).

Výnimočná poloha tela

Vyhodnocovanie kresbových plánov preukázalo nadmerne vysoký podiel jedincov uložených v základnej pozícii na chrbte s končatinami súbežnými s osou skeletu. Odchýlky od tohto pravidla majú nielen nízku intenzitu, ale aj obmedzenú početnosť.

K najmarkantnejším prejavom odchýlok patrí detský jedinec z hrobu 21 (tab. XI). Horná časť trupu po panvovú oblasť, s mierne ohnutými hornými končatinami, spočíva na chrbte. Nezvyčajná je iba poloha dolných končatín. Tie sú v kolenách výrazne pokrčené a súbežne preklopené do pravej strany. Okrem predmetov pohrebného inventára chýbajú v hrobe iné markantnejšie prejavy, ktoré by tohto jedinca pričlenili k rizikovým členom miestnej komunity. Neobvyklým zostáva nakoniec iba oválny pôdorys hrovej jamy s podpriemernou dĺžkou.

Opísané anomálie tohto typu patria k osvedčeným praktikám aplikovaných s cieľom skomplikovať zomrelým ich posmrtnú cestu do záhrobného prostredia. Nemožno prehliadnuť, hoci nie objasniť, prečo frekvencia podobných prípadov kulminuje u detských jedincov práve v rámci ich strednej vekovej kategórie (Hanuliak 2006, 268).

Podľa predpokladu sa na tom môže podieľať úmrtnosť detí práve z tejto skupiny dosahujúca úroveň 52 %. Jej príčiny korešpondujú s nevhodnou či nedostatkovou stravou, neúspešným prekonávaním príčin chorobnosti, a preto u členov komunity vyvolávali podozrenia spájané s nečistou smrťou. Okrem

nedostatočného dohľadu matiek pri ich opatere sa k nim neraz pridružil náhly a neočakávaný skon vyvolaný následkami skrytých úrazov alebo utopením (v. Dülmen 1999, 83–103; *Gladykowska-Rzeczycka* 2004, 62; Kozłowski 2004; *Wozny* 2002, 169).

Výrazne nižšia intenzita odlišného uloženia sa vyskytla u dospelaj ženy z hrobu 20 (tab. XI). Pozdĺžna os skeletu je však iba mierne ohnutá, horná časť trupu zasa sčasti nachýlená doľava. Príbuzné prejavy sa postrehli aj u dospelých žien z hrobov 32 a 33 (tab. XV). Anomálie označenej intenzity nesúvisia s obrannými praktikami. Väčší podiel by sa mal pripísať patologickým, produktívno-degeneratívnym, chorobným zmenám i poraneniam, previazaným so spôsobom života, pracovnými aktivitami a fyzickou záťažou (*Horáčková/Strouhal/Vargová* 2004, 37–170; *Sláma* 1990, 126; *Vondráková a i.* 2011, 32–34).

Porušené telo

V poslednom decéniu nadobúdajú prevahu názory znižujúce podiel aktívnej účasti pozostalých pri porušovaní telesných zvyškov zomrelých, pri presunoch niektorých kostí. K názorovej zmene prispel rastúci záujem o túto tematickú oblasť dopĺňaný precíznejším dokumentovaním nálezových situácií i prepracovanejšou metodikou ich interpretácie. Aj vďaka tomu sa mohli isté anomálie zlúčiť s niektorými variantmi náhodných aktivít.

K nim patria účinky dekompozície vytvárajúcej po strávení svalovej hmoty, šliach a kĺbového väziva voľný priestor s obmedzeným rozsahom. Ten poskytoval príležitosť k nevelkým posunom kostí (*Černý* 1995, 310, 311; *Dočkalová* 2004, 215; *Frolíková-Kaliszová* 2000, 216; *Prokeš* 2007, 18, 19). K výraznejším zmenám malo dochádzať v dutom priestore drevených konštrukcií (*Dočkalová* 2005, 331, 332; *Frolíková-Kaliszová* 2000, 216). Menší podiel prejavov sa pripisuje pôsobnosti koreňových systémov vegetačných porastov, hlodavcom i divým zvieratám (*Fusek* 2011, 121, 122; *Hanuliak* 2008b, 144) a pochovávaní ďalších jedincov na pôvodné hrobové miesto.

Z nekropoly v Dolných Krškanoch by mohol do tejto skupiny patriť hrob 25 (tab. XII), ktorý zrejme nebol na pôvodnom, bližšie nespresnenom mieste, zreteľne označený. Po značnom porušení telesných zvyškov dospelého muža kopaním hlbšieho hrobu boli najdôležitejšie kosti premiestnené do novej jamy vyhlúbenej na inom mieste. Jej obdĺžnikovitá dispozícia má plochu účelovo zmenšenú na rozmer 53 x 33 cm. Prejav pietnej úcty sa dá vyčítať z uloženia dolnej čeľuste prekrytej dlhými kosťami z končatín, z pripojenej fragmentarizovanej lebky a hrudnej kosti. Nová pozícia tohto zhluku nebola takisto náležite označená, pretože sa v jeho tesnej blízkosti vyhlúbil hrob 26 s dospelou ženou. Oba

skelety bez príbuzenskej väzby sú od seba vzdialené iba 20 cm.

Podobné prípady patria na dedinských pohrebiskách k výnimočným zjavom (*Daňová/Ruttikay, M.* 2011, 164), pretože narastajúca koncentrácia hrobov nepresahovala únosnú mieru. Postupným zahusťovaním mikropriestorov počas dvoch až troch generačných cyklov nedochádzalo k takému prehusteniu hrobových jam, ktoré by vyústilo do ich vzájomného porušovania. Kritická situácia tohto druhu sa riešila presunom pochovávaní z pôvodného mikroareálu do nového priestoru pripojeného k okraju nekropoly (*Hanuliak/Rejholcová* 1999, 15–17). Z čakajovského pohrebiska sú známe iba dva prípady, v ktorých bol starší hrob zničený mladším tak, ako v hrobe 25 zo spracúvanej nekropoly (*Rejholcová* 1995a, 10, 11).

Na iných lokalitách z vidieckeho prostredia ich prítomnosť chýba. V tomto prostredí sú, naopak, častejšie zastúpené prejavy spájané so zámernými aktivitami pozostalých (*Hanuliak* 2011, 137, 139; *Jágerová* 2001, 13–15; *Pawlik* 2002, 29–31; *Wawrzzeniuk* 2002, 75–78).

Z dolnokrškanskej nekropoly patrí do tejto skupiny hrob 5 (tab. II). Vzhľadom na jeho zahĺbenie do úrovne 170 cm dochádza k eliminácii úvah o možnom súvisе anomálií s koreňmi vegetácie, činnosťou hlodavcov alebo divých zvierat. S druhotným zásahom treba rátať najmä na základe premiestnených kostí z hrudníka a predlaktí. Ich zhluková podoba sa nedá zlúčiť iba s presunmi zásypovej zeminy uvoľnenými po strávení doskového prekryvu. O jeho prítomnosti, doloženom v náznakoch aj v hrobe 12, výraznejšie v hrobe 13 (tab. VI), možno teoreticky uvažovať podľa polohy keramickej nádoby a vedierka. Na druhej strane sa o takýto výsledok mohli pričiniť takisto druhotné aktivity pozostalých. Spomenuté nádoby s ďalšími predmetmi súčasne oslabujú spojenie druhotného zásahu do hrobovej jamy s úmyslom jej vykradnutia (*Hanuliak* 2011, 134).

Opodstatnenosť zistených prejavov s druhotným zásahom do analyzovaného hrobu 13 sa dá takisto vyčítať z preventívne vytýčenej orientácie, nasmerovanej opačne voči ostatným reprezentantom. Jej prispáním súčasne rastie presvedčenie o bližšie nešpecifikovaných skutočnostiach takej intenzity, ktorých škodlivosť nezmiernil ani v predstihu aplikovaný obranný prostriedok (*Wrzesiński* 2000, 179, 190, 191). Keďže ide zhruba o 3–5-mesačné dieťa, sotva možno k negatívnym danostiam pripojiť zdedené vlohy, v živote nadobudnuté skúsenosti a postihy. Prijateľnejšie sú alternatívne vnímané okolnosti tzv. „nečistej smrti“. K jej prejavom patrí náhle či dlhotrvajúce bolestné skonávanie, neprirodzené a inak podozrivé úmrtie (*Ariés* 2000, 19;

Jágerová 2001, 14; Wozny 2002, 169). V hrobe 13 tak nešlo o „protivampiricky“ zameranú činnosť, ale o dve formy obranných zákrokov zameraných na elimináciu škodlivých schopností niektorých jedincov (Hanuliak 2011, 136–139).

POHREBNÝ INVENTÁR

Na pohrebisku v Dolných Krškanoch sa pohrebný inventár zaznamenal v 38 hrobách (70,3 % prípadov). Od tejto hodnoty možno odvodiť predpoklad, že do hrobov bola priebežne ukladaná pestrejšia a početnejšia škála predmetov. Vágnosť tejto predstavy vynikne počas komplexnej analýzy príslušných zástupcov začlenených do piatich materiálových skupín. Ich skladba bola stanovená podľa spôsobu ich používania alebo nosenia v reálnych podmienkach pozemského sveta, sčasti pozmeneného súvekými pohrebnými zvykmi.

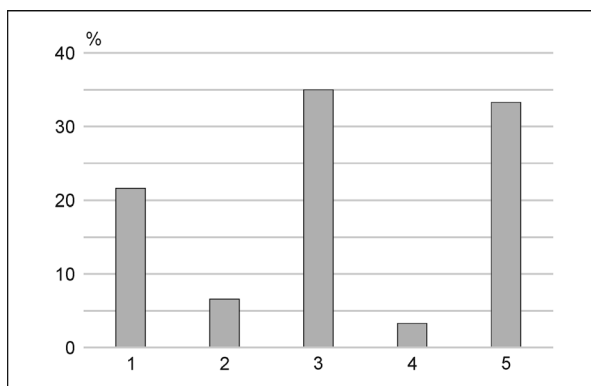
Výstižnejšia špecifikácia týchto momentov sa nezaobišla bez typologickej analýzy predmetov, priblíženia ich ekonomickej hodnoty, spresnenia vzťahu k pochovanému i k pozostalým na základe umiestnenia v hrobe, posúdenia pozície hrobu v pohrebiskovom areáli i v rámci jeho mikro priestorov.

Poznatky získané konfrontáciou reálnych skutočností s vtedajšími praktikami pohrebných zvykov sa zrejme pričínili o rozdielnú frekvenciu výskytu predmetov v rámci tradičných materiálových skupín. Po prihliadnutí k ich podielu v skupine reprezentantov s pohrebným inventárom sú na pohrebisku najpočetnejší zástupcovia predmetov dennej potreby (21 hrobov – 35,1 %) a kultového charakteru (20 hrobov – 33,3 %), šperky sú zhruba o tretinu zriedkavejšie (13 hrobov – 21,6 %). Súčasti odevu (4 hroby – 6,6 %) a zbrane (2 hroby – 3,3 %) korešpondujú s vtedajším vývojovým trendom, a preto sú zriedkavé až výnimočné.

Šperky

S 24 exemplármi tejto kategórie, zloženej z 11 hlavných typov a ich variantov, sa stretávame v 13 hrobách. Podľa toho by táto skupina tvorila medzi hrobmi s pohrebným inventárom (34,2 %). Táto hodnota klesne na 24 %, ak sa do úvahy vezme podiel šperkov medzi všetkými predmetmi materiálnej kultúry (obr. 5).

Uvedená hodnota vcelku zodpovedá škále zredukovanej na šperky zdobiace hlavu – náušnice a šperky zdobiace hrdlo – náhrdelníky zložené z korálikov. Chýbajú, naopak, v danom období sporadickejšie nosené prstene alebo závesky spes-

Obr. 5. Nitra-Dolné Krškany. Výskyt hlavných typov predmetov a ich variantov v materiálových skupinách. 1 – šperky; 2 – súčasti odevu; 3 – predmety dennej potreby; 4 – zbrane; 5 – predmety kultového charakteru.

trujúce náhrdelníky. Kolekcia náušníc sa dá z hľadiska základného triedenia rozdeliť na exempláre podunajského a veligradského typu doplnené zástupcami špecifického typu.

Náušnice podunajského typu

Základnú škálu zástupcov predmetnej skupiny primárne špecifikoval B. Dostál (1966, 30–33, obr. 7). V Dolných Krškanoch sa spomedzi nich objavilo päť typov (7–1, 7–3, 7–11, 7–19, 7–21) s 12 kusmi nájdenými v hrobách 23, 27, 29, 33, 34, 35 a 47 (obr. 7: a–g).

Typ 1 – Jednoduché krúžkové náušnice (obr. 6: 1)

Náušnice sa našli v hrobách 27, 33 a 34 (tab. XIII: 27: 1; XV: 33: 1, 2; XVI: 34: 1), pričom v hrobe 33 sa vyskytli v dvoch exemplároch. Jeden z nich s priemerom 21 x 20 mm je výnimočne zhotovený zo železného drôtu s hrúbkou 2 mm (tab. XV: 33: 2). Našiel sa na pravej strane temena dospeléj ženy stredného veku, zatiaľ čo sa druhá krúžková náušnica z bronzú našla pri pravom spánku.

Exempláre zo železného drôtu predstavujú na Slovensku výnimočný prvok, pretože druhý známy exemplár s priemerom 21 mm pochádza z hrobu 50 vyhlbeného na pohrebisku v Nitre-pod Zoborom-Lahôdkárni. Náušnica ležala pod lebkou dospeléj ženy stredného veku pochovanej v pokrčenej polohe na pravom boku (Chropovský 1978, 106, tab. X: 6). Vzhľadom na túto skutočnosť nepôsobí náušnica zo železného drôtu natoľko výnimočne. Aj s dospelou ženou z dolnokrškanského hrobu 33 sa mohli spájať bližšie nespresniteľné anomálie, ktoré sa neprejavili v skladbe pohrebného inventára, ale v nepravidelnom pôdorysnom tvare hrovej jamy

a v odklonenej pozdĺžnej osi do kolmého smeru voči základnej pohrebiskovej línii.

Zvyšné tri exempláre patria k najčastejšie noseným náušniciam s nespojenými alebo spojenými koncami z bronzového drôtu. Ich oválny, v rôznej miere deformovaný oblúk má priemer 14,4–18 x 10,5–16 mm. Z množstva známych zástupcov možno na ilustráciu uviesť náušnicu z hrobu 10 v Galante, z hrobov 21 a 29 v Hurbanove, hrobu 20 v Lipovej-Ondrochove, hrobu 35 v Michale nad Žitavou, hrobu 2/49 v Stupave-Máste, hrobu 32 v Trnenci nad Váhom-Hornom Jatove (*Hanuliak 2004b*, tab. XXXV: 9–11; XXXIX: 4, 5, 17, 18; L: 2, 3; LIII: 21, 22; LXXIX: 3, 4; LXXXVIII: 8). V Dolných Kráľovských poľiach analyzované náušnice z hrobov dospelých žien a jedného dieťaťa staršieho veku. Podľa toho rozširujú dosiaľ známu škálu prípadov spájaných vo výraznej prevahe s jedincami spomenutej kategórie (*Hanuliak 2004b*, 154, obr. 172).

Náušnica z hrobu 34 (tab. XVI: 34: 1) je zaujímavá tým, že bola do nej v podobe závesku navlečená náušnica špecifického typu zachovaná v nekompletnom stave (tab. XVI: 34: 2). Analogické prípady bývajú nadmerne sporadické. K známym prípadom patria dva exempláre z hrobu 6 v Bini-Hospodárskom dvore fary, v ktorých bol do krúžkovej náušnice navlečený ďalší jednoduchý krúžok (*Holčík 1991*, 90, 91, tab. 5: 6 HD).

Typ 2 – Krúžkové náušnice s uzlíkmi
(obr. 6: 2)

Náušnice pochádzajú z hrobov 23 a 27 (tab. XII: 23: 1; XIII: 27: 2). V prvom z nich chýba istota o správnosti zaradenia. Náušnica je zhotovená z bronzového drôtu hrubého 1,2 mm. Jej oblúk pravidelného oválneho tvaru so zväčšeným priemerom na 20 x 15 mm sa zvyčajne vyskytuje na náušniciach podunajského typu s pripojeným záveskom. Je však možné, že pôvodne zhotovený tvar so záveskom mohol byť po jeho odpadnutí naďalej nosený aj napriek menej nápaditej forme. Takúto možnosť potvrdzuje jej poloha pri ľavom spánku dospelé ženy stredného veku.

V identickej polohe sa pri dospelé žene našiel aj druhý exemplár z hrobu 27 (tab. XIII: 27: 2). Ten má už pre daný typ šperkov obvyklý, mierne deformovaný oválny oblúk s priemerom 14,5 x 13 mm. Z drôtených uzlíkov sa zachoval iba jeden. Takto zachovaný variant nebýva zriedkavý. Na ilustráciu možno uviesť hrob 19 z Bešeňova, hroby 50 a 92 z Bratislavy-Devína-Za kostolom, hrob 8 z Bratislavy-Karlovej Vsi, hrob 3 z Cífera-Pácu-Dráh, hrob 104 z Povedima-Na laze, hrob 4 z Úľan nad Žitavou (*Hanuliak 2004b*, tab. II: 28; XIII: 3, 13; XV: 6; XVII: 21; LXXV: 11; LXXXV: 9; XCVII: 3).

Typ 3 – Krúžkové náušnice so zvinutým koncom
(obr. 6: 3)

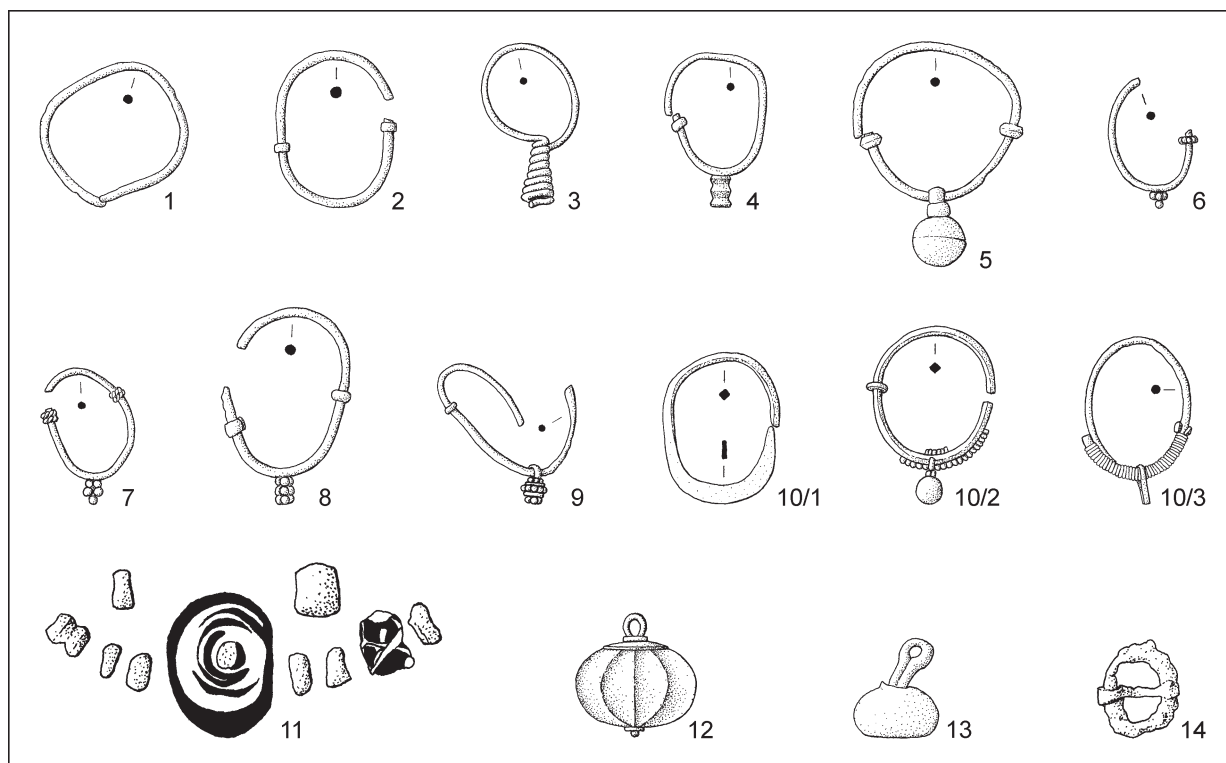
Dva zástupcovia tohto typu sa vyskytli iba v hrobe 47 (tab. XX: 47: 1, 3). Oba ležali pri dolnej časti ľavého spánku dospelé ženy stredného veku. Pre exempláre je typický koniec špirálovite zvinutý do kužeľa. Dolnokrášskanskí zástupcovia patria podľa deviatich závitov k reprezentantom s užším a dlhším kónusom, do ktorého mohli byť zvinuté vďaka tenšiemu bronzovému drôtu. Z analogických prípadov možno pripojiť nález z hrobu 1/84 v Nitre-Chrenovej-Športovom areáli, z hrobu 1/91 v Kazemate JV bastiónu Nitrianskeho hradu, z hrobu 75 v Nitre-Lupke, hrobu 115 v Povedima-Na laze, hrobu 19 v Tvrdošovciach-Halomi dombe (*Hanuliak 2004b*, LXI: 19; LXIII: 5, 6; LXX: 12; LXXV: 17, 18; XCIV: 2).

Zástupcov tohto typu poznáme z 23 hrobov vyhlbených na 18 lokalitách (*Hanuliak 2001*). Podľa toho boli na území Slovenska sporadickejšie nosené deťmi, nedospelými jedincami a dospelými ženami. Ich prítomnosť na jednotlivých pohrebiskách býva obmedzená. Aj preto sa dá za istú výnimku označiť nekropola z Čakajoviec s výskytom takýchto náušnic v troch hroboch. K nej treba pripojiť aj Kazematu JV bastiónu Nitrianskeho hradu s dvoma exemplármi v jednom hrobe. Za zmienku stojí, že sa pertraktovaný typ šperku vyskytol v dvoch hroboch aj v Nitre pod Zoborom-Lahôdkárni, v Povedima-Hradištiach, taktiež aj Povedima-Na laze. S výnimkou nálezov z Nitrianskeho hradu môže zistená viac početnosť súvisieť s vyšším množstvom hrobov preskúmaných na týchto lokalitách (*Hanuliak 2004b*, 160).

Typ 4 – Náušnica s trubičkovým záveskom
(obr. 6: 4)

Jediný exemplár tohto typu pochádza z hrobu 29 (tab. XIV: 29: 1). Náušnica ležala pri ľavom spánku nedospelého jedinca akiste ženského pohlavia. Spôsobom a intenzitou profilovaného bronzového plechu zvinutého do trubičky, jedným zachovaným uzlíkom z pôvodných dvoch i celkovými rozmermi sa predmetný exemplár takmer stotožňuje s najčastejšie zastúpenými variantmi umiestnenými v 26 hroboch na 21 pohrebiskách (*Hanuliak 2001*). Spomedzi nich možno ako príklad uviesť hrob 3 z Dolných Otrokoviec, hrob 44 z Mužle-Čenkova-Vilmakertu, hrob 1/91 z Kazematy JV bastiónu Nitrianskeho hradu s výnimočným výskytom troch exemplárov, hrob 1 z Nitrianskej Stredy, hroby 9/61 a 52 z Povedima-Na laze, hrob 17 zo Svätého Petra (*Hanuliak 2004b*, tab. XXXIII: 6; LVIII: 5; LXIII: 7–9; LXXIII: 7; LXXIII: 15; LXXIV: 22; LXXX: 3).

Variantné obmeny sa iba minimálne odlišujú. K príznačným znakom patria granulka uzatvá-

Obr. 6. Nitra-Dolné Krškany. Typologická skladba šperkov a súčastí odevu. 1–10 – predmety zdobiace hlavu; 11 – predmety zdobiace hrdo; 12–14 – súčasti odevu.

rajúca trubičku takmer nebýva známa, pretože zvyčajne odpadla pri nosení šperku (Profantová 2015, 89).

Typ 5 – Náušnice s nezdobeným bubienkom
(obr. 6: 5)

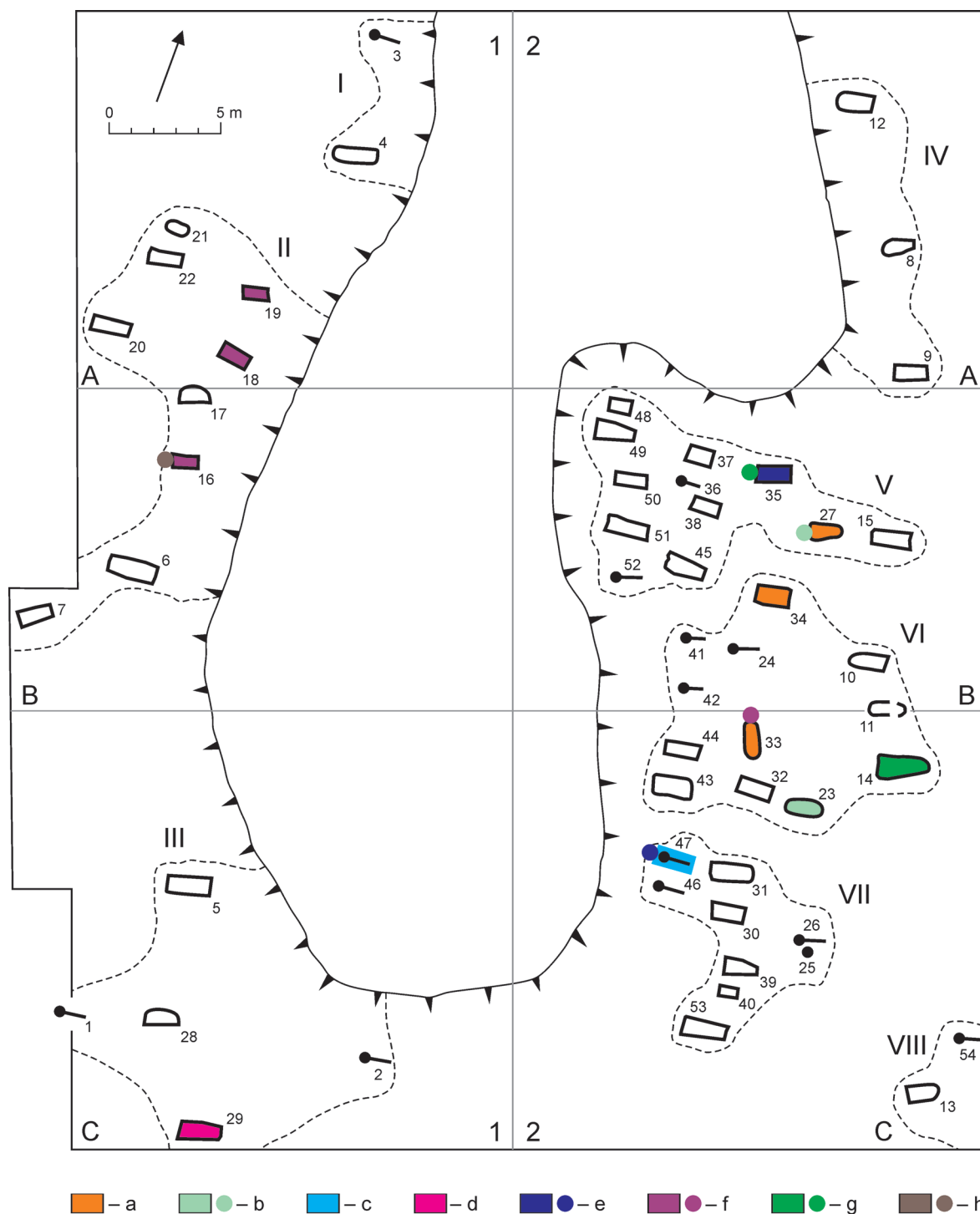
Tri exempláre predmetného typu sa získali z hrobov 35 a 47 (tab. XVI: 35: 1; XXI: 47: 2, 4). V prvom z nich sa náušnica našla pri ľavom spánku dospeléj ženy mladšieho veku. V druhom hrobe išlo takisto o oblasť ľavého spánku a priestor pod lebku ženy stredného veku.

Z 9 hrobov z iných ôsmich lokalít (Hanuliak 2001) sú známe variantné obmeny náušníc líšiacich sa v spôsobe upevnenia bubienka k oblúku, jeho členenia uzlíkmi a úpravou ukončenia. Reprezentanti z Dolných Krškán sú napohľad jednotní. Budia dojem, že ide o výrobky konkrétneho šperkárskoho majstra. Blízke až identické exempláre sa našli v 10 hroboch z ôsmich lokalít. Ich nezdobený bubienok z dvoch pologúl je upevnený k dolnému oblúku pútkom ovinutým plochým drôťkom. Oblúk člení dvojica drôtených uzlíkov. Z obmedzenej kolekcie známych prípadov bol ilustračne podchytený iba exemplár z hrobu 3 v Čataji-Nad korytom, z hrobu 3/99 v Nitre-Chrenovej-Baumax/Shell (Hanuliak 2004b, tab. XXXII: 5; LXII: 6).

Z dosiaľ zhodnocovaných zástupcov piatich typov náušníc podunajského typu je na Slovensku vo všeobecnosti najčastejší variant jednoduchej krúžkovej náušnice (162 hrobov zo 48 lokalít) a krúžkovej náušnice s uzlíkmi s tretinovým podielom voči predchádzajúcemu. Zvyšným typom patria nanajvyš šestinové podiely. Na pohrebisku v Dolných Krškanoch nie je táto proporcionalita dodržaná. Prevala jednoduchých krúžkových náušníc a zástupcov s nezdobeným bubienkom nad ostatnými typmi je zanedbateľná a sotva zdôvodniteľná.

Presvedčivejšie vyznieva zistenie, podľa ktorého spracúvaní zástupcovia nie sú chronologicky citliví. Prvotný výskyt starších predlôh, známy už v období avarského kaganátu, býva s premenlivou frekvenciou doložený v staršom i mladšom veľkomoravskom horizonte (Čilinská 1975, 64, 76, 77, obr. 1, 12; Štefanovičová 1995, 30; Ungerman 2007, 73–87; Zábojník 2009, 56, 60, 61). Podľa toho si autochtónni obyvatelia obľúbili niektoré typy náušníc zhotovovaných šperkárskymi majstrami, ktorí sa po rozpade avarského kaganátu presunuli do veľkomoravského prostredia (Štefanovičová 1995, 94).

Z porovnávaných metrických údajov hrobových jám, chýbajúcej vnútornej úpravy drevom, absentujúceho pohrebného inventára, resp. s nanajvyš sporadickým podielom jeho zložiek nízkej ekonomickej hodnoty sa dá vyčítať, že sa šperky spájajú

Obr. 7. Nitra-Dolné Krškany. Rozmiestnenie hrobov so šperkami. Legenda: a – náušnica (typ 1); b – náušnica (typ 2); c – náušnica (typ 3); d – náušnica (typ 4); e – náušnica (typ 5); f – náušnice (typ 6–9); g – náušnice (typ 10); h – koráliky (typ 11).

s príslušníkmi z nižšej vrstvy veľkomoravskej society. U reprezentantov z Dolných Krškán chýbal napríklad iný sprievodný inventár v hroboch 29, 34, 35 a 47. Keramická nádoba bola uložená do hrobov 23 a 27 (tab. XII: 23: 2; XIII: 27: 5). Jej prítomnosť v hrobe 27 doplnili náušnice, nôž a praslen (tab.

XIII: 27: 1–4), uložené takisto do hrobu 33 s nádobou (tab. XV: 1–5). V tomto prípade sa nízka hodnota príloh nezvýšila ani napriek tomu, že sa v hrobe okrem dvoch krúžkových náušníc našla aj bronzová náušnica s dvojkónickým hrozienským záveskom (tab. XV: 3).

Dosiaľ uvádzané skutočnosti nepripúšťajú možnosť označiť za lepšie situovaných príslušníkov nízkej vrstvy miestnej komunity ani pochovaných s náušnicou s trubičkovým záveskom alebo s nezdobeným bubienkom. Sociálnu zomknutosť nositeľov náušnic podunajského pôvodu demonštruje pozícia príslušných hrobov obmedzená na východnú časť nekropoly s dominantným zastúpením v VI. pohrebiskovej skupine. Prítomnosť hrobov v susediacej V. a VII. skupine je nižšia (obr. 7: a–e).

Menej čitateľné výzdobné prvky zastierajú okolnosti vzniku náušnic s trubičkovým záveskom, ktoré sa v dôležitých detailoch nestotožňujú s pôvodnými predlohami z neskoroavarského prostredia (Čilinská 1975, 72–74, obr. 1, 12; Zábojník 2009, 59). Napriek tomu sa pripúšťa ich výraznejšie zastúpenie už v staršom veľkomoravskom horizonte (Hrubý 1955, 227, 228; Klanica 1985, 530; Měřínský 1985, 95). Z územia historickej Nitry patria k starším zástupcom tri exempláre z hrobu 1/91 z Kazematy JV bastiónu Nitrianskeho hradu. Tvoria súčasť významnej kolekcie doplnenej dvomi náušnicami s valcovitým filigránovým príveskom a dvomi náušnicami so zvinutým koncom (Bednár 1998, obr. 6: 2, 3, 5–9), čím sa potvrdzuje súvekosť všetkých troch typov. Pretrvávajúce používanie náušnic s trubičkovým záveskom minimálne do prvej štvrtiny 10. stor. preukazuje exemplár z hrobu 16 z nitrianskej mestskej tržnice a z hrobu 21 v Nitre-Horných Krškanoch (Bednár/Fottová 2003, 306, obr. 5; Hanuliak/Chropovský 2019, 117, tab. IV: 21: 1).

Náušnice veligradského typu

Základnú škálu predmetnej skupiny primárne špecifikoval B. Dostál (1966, 35–44, obr. 8–10). Štyri typy náušnic tejto kolekcie (typ 8–2, 8–3, 8–4, 8–6) sa získali z dolnokrškanských hrobov 16, 18, 19 a 33 (obr. 7: f).

Typ 6 – Náušnica s trojbokým záveskom zloženým z jedného venca granúl
(obr. 6: 6)

Exemplár pochádza iba z hrobu 19 (tab. XI: 19: 1). Vyhotovený je zo striebra. Z pôvodných dvoch uzlíkov zo šikmo presekávaného drôtika sa zachoval iba jeden. Závesok pozostáva z troch horizontálne spojených granúl ukončených spodnou granulkou.

Typ 7 – Náušnice s dvojbokým záveskom zloženým z dvoch vencov granúl
(obr. 6: 7)

Zástupcovia uvedenej formy pochádzajú z hrobu 18 (tab. X: 18: 1, 2). Ide o dva kusy zhotovené zo striebra. Ich oválny oblúk členia dve dvojice uzlíkov

zo šikmo presekávaného drôtika. Závesok pozostáva z dvoch vertikálne napojených dvojíc granúl ukončených spodnou granulkou.

Typ 8 – Náušnice trojbokým záveskom zloženým z troch vencov granúl
(obr. 6: 8)

Exempláre z hrobu 16 sú v oboch prípadoch vyhotovené z pozláteného medeného materiálu. Na zachovanej náušnici členia oválny oblúk prosté drôtené uzlíky (tab. VIII: 16: 2). Závesok pozostáva z troch vertikálne napojených trojíc granúl. Z druhého exemplára akiste identického typu sa zachovala iba časť oblúka s jedným uzlíkom (tab. VIII: 16: 3).

U náušnic byzantského typu troch rozdielných foriem sa vyskytlo niekoľko blízkych i v rôznej miere odlišných prvkov. Z nich možno uviesť oválny oblúk členený prostými drôtenými uzlíkmi, jedným až dvomi uzlíkmi zo šikmo presekávaného drôtu. Tri náušnice sú zhotovené zo striebra, ďalšie dve z pozlátenej medi. Tieto šperky zdobiace hlavu pochádzajú výlučne z hrobov detských jedincov stredného, resp. staršieho veku. Podľa umiestnenia po oboch stranách čela ležali náušnice v hroboch 18 a 19 v primárnej pozícii. V hrobe 16 ide naproti tomu o druhotnú polohu, keďže sa celý i poškodením neúplný zástupca našiel v mieste, kde pôvodne spočívali predkolenia zomrelého.

O vyššej pozícii pochovaných v miestnej komunite informujú nadpriemerné hĺbkové a objemové údaje hrobových jám. V podobnom rozsahu presvedčivá schopnosť indikácie zjavne chýba sprievodných nálezom. Vyššiu ekonomickú hodnotu možno pripísať iba vedru umiestnenému v hrobe 18 (tab. X: 18: 4). Pri mapovaní príbuzenských väzieb nadobúda dôležitosť líniové zoradenie všetkých troch hrobov a ich umiestnenie obmedzené iba na II. skupinu zo západnej časti nekropoly (obr. 7: f).

Očakávanie precíznejších datovacích schopností vyhranených typov náušnic sa nenaplnilo. Sprievodnému inventáru totiž chýba potrebná kvalita. V hrobe 19 nálezy absentujú, z hrobu 16 pochádza náhrdelník, v hrobe 18 sa našiel nôž a vedro. Konkrétnejšie informácie poskytujú azda iba najčastejšie nachádzané náušnice s drôtenými uzlíkmi a záveskom z jediného venca granúl nájdené na Slovensku v 11 hroboch na 10 lokalitách (Hanuliak 2001). V súlade so sprievodnými okolnosťami bol spomedzi nich do staršieho veľkomoravského horizontu zaradený hrob 5 z Ipeľského Sokolca, hrob 100 z Veľkého Grobu (Hanuliak 2004b, tab. XLI: 6; CII: 5, 6). Dôležitý je takisto hrob 4 z Bratislavy-Devína-Za kostolom, pretože sa v ňom súčasne vyskytla

náušnica s príveskom zloženým z dvoch vencov granúl (*Hanuliak 2004b*, tab. XII: 1, 2).

Do mladšieho horizontu bol zaradený hrob 19 z Bešeňova-Sírvölgy, hrob 166/85 z Bratislavy-Devína-Za kostolom, hrob 360 z Trnovca nad Váhom-Horného Jatova a hrob 1 zo Želiezoviec (*Hanuliak 2004b*, tab. II: 21; VII: 13; XC: 23; CIX: 2). Pre lokalitu z Dolných Krškán má význam hrob 292 z Čakajoviec a hrob 1/61 z Nitry-Zobora-Dražovská cesta (*Hanuliak 2004b*, tab. XXI: 14, 17; LXIV: 5), pretože patria takisto do mladšieho horizontu. Podľa týchto zistení nemusí byť ani archaicky pôsobiaci jednoduchý tvar náušnic jednoznačne považovaný za šperk používaný prednostne v staršom časovom úseku.

S výskytom náušnic s príveskom z dvoch až troch vencov granúl sa na Slovensku takisto stretávame v staršom i mladšom horizonte. Na mohylovom pohrebisku v Skalici sa náušnice daného typu s rovnako šikmo presekávanými drôtenými uzlíkmi našli v hrobe 2 z mohyly 10, v hrobe 1 z mohyly 3. V. Budinský-Krička (1959, 148, obr. 28: 2, 3) ich spája s mladším veľkomoravským horizontom.

Typ 9 – Náušnica s dvojkónickým záveskom zloženým z troch vencov granúl
(obr. 6: 9)

Náušnica sa našla v hrobe 33 (tab. XV: 33: 3). Vyhotovená je z bronz. Jej deformovaný oblúk člení jediný drôtený uzlík. O dvojkónický tvar závesku sa pričínal širší stredný veniec zložený z piatich granúl, zatiaľ čo horný a dolný tvorí trojica granúl.

Takáto náušnica sa našla pod lebkou dospelaj ženy stredného veku. Napriek nespornej väzbe pertraktovej náušnice s predchádzajúcimi exemplármi veligradského typu vykazuje exemplár užšiu väzbu k nálezom podunajskej proveniencie. Naznačuje to aj k výrobe použitý bronz, spoločný výskyt náušnice s dvomi jednoduchými krúžkovými náušnicami z bronz a železa, väzba k dospelaj žene stredného veku – nie k detskému jedincovi a umiestnenie hrobu 33 vo východnej – nie v západnej časti nekropoly.

Typ 10/1–10/3 – Náušnice špecifického typu
(obr. 6: 10/1–10/3)

K dosiaľ zhodnocovaným náušniciam z dvoch skupín neboli z viacerých príčin pripojené tri exempláre z hrobu 14 a 34 (obr. 7: g). V druhom z nich ide o bronzovú náušnicu, ktorej oblúk je súvisle ovinutý tenkým drôtikom (typ 10/3; tab. XVI: 34: 2). V jeho strede sa zachovalo pútko z odpadnutého závesku. Z opisu vyplynulo, že sa tento exemplár nezachoval v pôvodnom tvare. S patričnou dávkou rezervy možno nájdenému torzu pripojiť dve náušnice z hrobu 1 v Tvrdošovciach-Kökép. Obe sa našli po stranách lebky dospelaj ženy uloženej

do lichobežníkovitej hrobovej jamy. Spodný oblúk náušnic oddelený drôtenými uzlíkmi bol ovinutý tenkým drôtom. Súdkovitý závesok zo skla, zovretý tenkými krúžkami, bol upevnený drôteným pútkom (*Točík 1992*, 133, 134, obr. 81: 2, 3).

Výskyt náušnic predmetnej formy je typický pre úsek neskorého stupňa avarského kaganátu (*Čilinská 1975*, 78, 79, obr. 1; 12; *Zábojník 2009*, 60, obr. 25). Ovinutie spodného oblúka tenkým drôtom však chýba. Náušnice z Dolných Krškán a Tvrdošoviec tak poskytujú svedectvo o možnom sporadickom pretrvávajúci staršieho typu náušnic v modifikovanej podobe aj vo veľkomoravskom nálezovom prostredí. Dolnokrškanský zástupca nebol ani po poškodení vyradený z obehu, a zachované torzo sa druhotne využilo v podobe závesku jednoduchej krúžkovej náušnice zdobiacej ľavú stranu hlavy dieťaťa staršieho veku.

Problematickejší výsledok poskytuje snaha o rekonštrukciu pôvodného vzhľadu druhej náušnice z hrobu 14 (typ 10/2; tab. VII: 14: 2). Jej kruhovitý oblúk zo štvorhranného strieborného drôtu bol predelený jednoduchým drôteným uzlíkom. K jeho spodnej časti pokrytej zvyškami granulácie bol pútkom pripojený liaty bubienok s priemerom 3 mm. Z typologickej zostavy zverejnenej B. Doštalom (1966, obr. 7; 8) sa s nájdeným zástupcom nestotožňuje ani jeden. Iba s nadmernou dávkou predstavivosti môže mať k náušnici blízko exemplár nájdený v hrobe 1 z mohyly 8 skalického mohylníka, aj keď jeho spodný oblúk nepokrýva granulácia, ale filigán (*Budinský-Krička 1959*, 135, obr. 28: 7).

Oválny oblúk prvej náušnice z hrobu 14 (typ 10/1; tab. VII: 14: 1) je takisto vyhotovený zo štvorhranného strieborného drôtu, ktorý bol v spodnej časti mierne roztepaný do šírky 2,5 mm. Ani k tejto náušnici nie sú zo Slovenska známe bližšie analógie. Nie je preto isté či ide o nedokončený, alebo hotový produkt výnimočného tvaru s odpadnutými identifikačnými znakmi. Spodný oblúk nie je totiž upravený do takej šírky, pre ktorú by sa mohol považovať za lunicu zaznamenanú na zvláštnych typoch náušnic zo Želoviec (*Čilinská 1975*, obr. 11: 7, 9).

Obe náušnice špecifického tvaru sa v hrobe 14 našli v strede čela a na ľavom temene. Podľa toho boli akiste nosené ako plnohodnotný šperk aj napriek možnému nekompletne zachovanému stavu. Ich vyššia ekonomická hodnota vyjadrená použitým striebrom korešponduje s nadpriemernou pozíciou dospelaj ženy v miestnej komunite. Jej úroveň sa dá takisto odvodiť z hrobovej jamy s najväčšími plošnými, hĺbkovými a objemovými hodnotami, ktorej pôdorys bol zámerne upravený do lichobežníkovitej podoby.

Ukázalo sa tak, že reálnu hodnotu oboch náušnic neznižuje ich možný nekompletný stav. Rovnako sa

dá vnímať aj druhotne využitý poškodený exemplár z hrobu 34. V komunitách s celkovo nízkym spoločenským postavením z vidieckeho prostredia nejde o zriedkavé prípady. Tamojší obyvatelia bez priameho vzťahu s výrobcami šperkov dlhodobšie využívali aj poškodené kusy (*Galuška 1996, 99*), čím sa enormne predlžuje časová etapa plynúca od ich zhotovenia po uloženie do hrobu. Na tento moment v latentnej podobe poukazujú polohy tangovaných hrobov 14 a 34 (obr. 7: g). Inak by neboli bezdôvodne vyhlbené v VI. skupine vo východnom úseku nekropoly, v ktorom sa častejšie objavujú prejavy z mladšieho veľkomoravského horizontu.

Typ 11 – Koráliky
(obr. 6: 11)

Ďalším zástupcom z nadmerne obmedzenej škály šperkov sú koráliky pochádzajúce z hrobu 16 a 48 (obr. 7: h). Ich typová škála je napriek tomu širšia, pretože ide o náhrdelníky zložené z viacerých typov korálikov.

Z tohto pohľadu je významnejšia kolekcia z hrobu 16 (tab. VIII: 16: 1), pretože pozostáva z 29 korálikov rôzneho tvaru a sklenej hmoty rozdielnej farebnosti. Najvýznamnejší je spomedzi nich sploštený guľovitý korálik kobaltovomodrej farby. Jeho povrch zdobia tri plastické očka kužeľovitého tvaru ukončené žltou bodkou, dotvorené postupným natavovaním vrstiev z tmavomodrého a bieleho skla. Opísaný exemplár výnimočného vzhľadu sa takisto našiel v hrobe 106/AZ zo Starého Města-Na valách (*Hrubý 1955, 379, tab. 37: 11*). Bližšie analógie k obom korálikom nenachádzame vo včasnostredovekom prostredí, ale u korálikov s rôznofarebnými očkami rozšírenými v staršej a mladšej dobe železnej. Takúto možnosť naznačil už *V. Hrubý (1955, 254)*. Podľa *N. Venclovej (2005, 36)* patrí tento typ s analogicky zvrstvenými očkami na včasnohistorickom európskom území k početnejšie zastúpeným korálikom. Ich chronológii, magickému významu s ochrannými účinkami pre jedincov ženského pohlavia rôzneho veku a ich hodnotovej stránke sa venoval *M. Horňák (2006, 37–41)*. Súčasne treba priznať, že koráliky s kužeľovito zvrstvenými očkami nie sú na včasnohistorickom Slovensku časté.

Popri dominujúcich sploštených guľovitých a prstencových exemplároch s hladkými farebnými očkami z horizontu HD–LA sa opisovaná súčasť plastického dekóru objavila prednostne na cievkovitých, resp. maskovitých korálikoch získaných napríklad z Liptovskej Mary a Mane (*Březinová 2018, 23, tab. III: 8; XLIII: 2, 3*). Pochované dieťa z dolnokrškanského hrobu 16 patrí navyše k lepšie situovaným členom miestnej komunity. Prezrádza to aj náušnica s trojbokým granulovaným záveskom vyhotove-

ná z pozláteného bronzu. Na veci nič nemení ak v celosti zachovaný kus i jeho fragment neležali v okolí hlavy ako regulárne nosené náušnice, ale boli priložené do druhotnej polohy.

Vzhľadom na včasnohistorickú provenienciu nie je vhodné uvažovať o chronologickej citlivosti tangovaného korálika v 9. stor. Tento zástupca bol získaný zberom a pre esteticky pôsobivý vzhľad a výnimočnosť tvaru sa stal amuletom s rôznymi ochrannými schopnosťami. Presvedčenie o zníženej datovacej schopnosti celého náhrdelníka vyplynie z pestrej skladby korálikov piatich typov v siedmich farebných obmenách. Podľa nich bol náhrdelník skladaný v miestnych pomeroch z dostupných exemplárov vyrobených v širšom časovom rozmedzí.

Zvyšné koráliky z analyzovaného náhrdelníka patria k zástupcom tradičných tvarov, štruktúry a farebnosti sklenej hmoty používaných počas celého veľkomoravského obdobia. Spomedzi nich je nápaditý sploštený guľovitý korálik z čierneho skla zdobený dvomi natavenými niťami lemujúcimi bodky zo žltého skla. Menšie súdkovité koráliky z priehľadného skla sa vyskytli v dvoch kusoch, rovnako tak viacnásobne členené koráliky z modrého a žltého skla zložené z dvoch segmentov. Náhrdelník dopĺňa sedem drobných kotúčových korálikov z tmavomodrého skla a 16 krúžkových korálikov zo zeleného a žltého skla.

Nesúrodá skladba korálikov je známa aj z hrobu 48 (tab. XX: 48: 1). Okrem kužeľovitého korálika zo žltého skla sa v ňom našiel aj valcovitý korálik z tmavomodrého skla. Oba exempláre neležali v oblasti krčných stavcov, ale pri pravej strane hornej čeľuste. Do tohto miesta sa mohol náhrdelník presunúť počas dekompozície telesných zvyškov detského jedinca stredného veku. Iné predmety pohrebného inventára chýbajú. Vyšší sociálny status pochovaného by mohla v náznakoch pripomínať úzka pozdĺžna vrstva tmavosfarbenej zeminy s mikročasticami uhlíkov. Jej poloha vyvýšená nad dnom hrobu o 10 cm naznačuje, že môže ísť o zvyšky doskového prekryvu.

Umiestnenie hrobu v okrajovej časti V. pohrebiskovej skupiny z východnej časti nekropoly mnoho neprezradí. Informatívnejšia je poloha hrobu 16 dopĺňajúceho líniovú zostavu hrobov 18 a 19 s hodnotnými striebornými a pozlátenými náušnicami veligradského typu.

Súčasti odevu

Štyri exempláre tejto kategórie pochádzajú zo štyroch hrobov (13, 17, 26 a 37; obr. 13: f). Podľa toho táto kolekcia tvorí medzi hrobmi s pohrebným

inventárom diel s hodnotou 10,5 %. Medzi všetkými predmetmi materiálnej kultúry je podiel súčastí odevov 4 % (obr. 5).

Do zúženej typologickej škály patrí kovový a sklený gombík s dvomi železnými prackami. Tie patria k súčastiam odevu slúžiacim ako jeho spínadlá. Ich nízka frekvencia vytvára rámcovú predstavu o jednoduchosti odevov nosených obyvateľmi vidieckeho prostredia.

Typ 12 – Gombík so zvislo rebrovaným povrchom
(obr. 6: 12)

Prvým špecifickým prvkom gombíka z hrobu 13 je mierne sploštený guľovitý tvar s priemerom 16 x 12 mm (tab. VI: 13: 1), ktorý členia zvislé rebrá do ôsmich polí. Podľa vrchlíka z hladkého plechu so závesným uškom pripojeného k hornému obvodu plášťa bol gombík vytepaný z jedného kusa bronzového plechu. Jeho pozlátený plasticky členený povrch dotvára pôsobivý estetický dojem.

Počas druhotného porušenia hrobového interiéru bola zrejme pozmenená aj pôvodná poloha gombíka, ktorý sa tak ocitol napravo od predpokladanej lebky. Nedá sa preto stanoviť, či gombík tvoril súčasť odevu alebo bol iba priložený k pochovanému dieťaťu podobne ako nôž špeciálneho využitia, keramická nádoba, vedro a príloha mäsitej potravy. Z ich skladby, doplnenej o nadpriemerné údaje hrobovej jamy sa dá odvodiť vyššia pozícia tohto detského jedinca najmladšieho veku v miestnej komunite.

Ďalším špecifickým znakom analyzovaného predmetu je jeho výskyt na vidieckom pohrebisku, pretože ostatní zástupcovia predmetného typu sa prednostne sústreďujú na lokalitách centrálného významu a spájajú sa s jedincami s vyššou pozíciou vo veľkomoravskej societe. Zo Slovenska k nim patrí areál Devínskeho hradu s hrobom 191/86 s detským jedincom vyhlbeným na cintoríne 14 m južne od súvekej sakrálnej stavby (Plachá/Hlavicová/Keller 1990, 109, 110, tab. 37). Z územia Moravy sa k známej kolekcií pripájajú hroby 29, 69 a 274 z cintorína od 1. kostola v Břeclavi-Pohansku, v mikulčickej aglomerácii sa hroby zistili pri 2. a 6. kostole (Poulik 1957, 371; Profantová 2003, obr. 43: 76: 1, 2). K najvýznamnejším zástupcom patria hroby 50/50 a 51/50 zo Starého Města-Na valách (Hrubý 1955, 473, tab. 73: 22) a hroby 19/59, 173/59 a 209/59 z Uherského Hradišťa-Sadov (Galuška 1996, 63, 100, obr. 60: 2–4). Dolné Věstonice a Nechvalín patria k pohrebiskám používaných mimo centier (Klanica 2006a, 78, 79).

Chronologická pozícia gombíkov so zvislo rebrovaným povrchom nie je opäť chronologicky obmedzená iba na jeden kratší úsek. K najstarším exemplárom zo zlatého plechu vyskytujúcich sa už v staršom veľkomoravskom horizonte sa pripájajú neskoršie deriváty z bronzového plechu. Tie

sa mohli používať aj počas mladšieho horizontu (Galuška 1996, 100, 108; Pavlovičová 1996, 108). K nim patrí aj hrob 191/86, vyhlbený v areáli Devínskeho hradu (Samuel/Pomfjová 2015, 99). Podľa kombinácie sprievodných nálezov mohol byť hrob 13 v Dolných Krškanoch vyhlbený už počas staršieho horizontu. Vzhľadom na umiestnenie vo východnej časti nekropoly však reálnejšie vyznieva mladšia fáza pochovávaní.

Typ 13 – Sklený gombík
(obr. 6: 13)

Nad pravým plecom detského jedinca stredného veku z hrobu 17 (tab. X: 17: 1) ležal gombík z bledozeleného skla so závesným uškom z bronzového drôtu. Podľa toho sa pripája k väčšine známych exemplárov s guľovitým i mierne splošteným tvarom s priemerom 11–13 mm. Dolnokrškanský exemplár sa od nich odlišuje nadmerne splošteným telom. Okrem vizuálneho vnemu to vystihujú aj rozmery 11 x 7 mm. Zmienaná neobvyklosť musela vzniknúť už pri výrobe chybnou manipuláciou, keď sklená hmota v potrebnom rozsahu neobalila závesné uško, a tak sa jeho dĺžka voči 2–3 mm predĺžila na 6 mm. Príbuznú podobu nadobudol aj gombík z ojedinelých hrobov na lokalite Nitra-Zobor-Šidloka-Vinohrady (Hanuliak 2001; 2004b, tab. LXXII: 4).

Zaznamenaná odlišnosť zrejme nemala vplyv na využitie gombíkov. Exemplár z ojedinelého hrobu sa našiel v ľavej časti hrudníka, v analyzovanom hrobe zasa nad pravým plecom. Ak nebol gombík navlečený na niť prípadného náhrdelníka (porovnaj: Kraskovská 1965, 44; Marešová 1983, 41; Vendtová/Rejholec 1963, 243), mohol sa počas dekompozície pochovaného presunúť z odevu do zaznamenatej druhotnej pozície. Oba prípady s detskými jedincami rozširujú množstvo zástupcov z danej skupiny na 56,5 %. Zriedkavejšia je ich prítomnosť u nedospelých (21,7 %). Prekvapivo identická hodnota (21,7 %) sa vyskytla aj u dospelých. Pričom v hrobe 34 z Nitry-Lupky bol pochovaný dospelý muž stredného veku (Chropovský 1962, 186, tab. XI: 15).

Z kulminujúcej početnosti sklených gombíkov v detských hroboch a nedospelých možno vyčítať, že ich exempláre z 21 hrobov vyhlbených na 17 nekropolách zo Slovenska naplňali svoje poslanie prednostne u príslušníkov z tejto skupiny. Bez ohľadu na to, či išlo iba o funkčné spínadlá odevu, u ktorých mohla byť v rôznom rozsahu rozšírená schopnosť sociálnej indikácie prelínajúcej sa s naplňaním magickej ochrany dotyčného majiteľa (Galuška 2013, 182; Chorvátová 2009, 15; Klanica 1970, 421). Bez ohľadu na väzbu takýchto predmetov k jedincom prevažujúceho veku zostáva stále nejasný ich pôvodný význam, ktorý sa pri štandardnej veľkosti

strácal na jednoduchom a farebne nenápadnom odevu obyvateľov dedinských sídlisk.

Sprievodné nálezové okolnosti poskytujú možnosť zaradiť do staršieho veľkomoravského horizontu gombík predmetného typu nájdený v hrobe 10 z Bajča-Sociálneho domu, hrobe 20 z Michala nad Žitavou a hrobe 77 z Veľkého Grobu (*Hanuliak 2004b*, tab. II: 7; LIII: 6; C: 6). Do povelkomoravského obdobia patrí hrob 123 z Čakajoviec, hrob 8 z Nitry-Horných Krškán (*Hanuliak 2004b*, tab. XIX: 4; LX: 8). Zvyšné hroby sú späté s mladším horizontom. K nim patrí aj hrob 11 z Bratislavy-Devína-Za kostolom, hrob 15 z Nitry-Lupky, hrob 1 z Nitry-Zobora-Šindolky-Vinohradov, hrob 75 z Povedima-Na laze, hrob 2/49 zo Stupavy-Mástu, hrob 193 z Trnovca nad Váhom-Horného Jatova, hrob 6 z Tvrdošoviec-Kerektó (*Hanuliak 2004b*, tab. XIV: 4; LXIV: 19; LXX: 4; LXXII: 4; LXXV 3, 4; LXXIX: 5; LXXXIX: 20; XCIV: 22).

Z nedostatku sprievodných nálezov zostáva chronologické zaradenie pochovaného z dolno-krškanského hrobu 17 otvorené. Jedinú nepriamu indíciu poskytuje umiestnenie hrobu do vyššie spomenutej líniovej zostavy hrobov 16, 18 a 19 vyhlbených v II. pohrebiskovej skupine zo západnej časti nekropoly. V nich nájdené náušnice veligradského typu pripúšťajú možnosť k zaradeniu pochovaných detských jedincov k lepšie situovaným príslušníkom miestnej komunity. Z nedostatku opôr je neľahké stanoviť v akom odstupe sa voči nim ocitol jedinec pochovaný iba so skleným gombíkom. Po zohľadnení nadpriemerných rozmerov hrovej jamy nepatriť do skupiny s podpriemerným či priemerným postavením. Aj význam samotného gombíka ho s určitosťou oddelí od zomrelých z plytkých hrobov bez pohrebného inventára.

Typ 14 – Pracky (obr. 6: 14)

K spínadlám odevu z driekovej časti patriace pracky sa našli v hroboch 26 a 37. Z typologického hľadiska má prvý koróziou poškodený reprezentant zriedkavejšie zastúpený polkruhový tvar zachovaný v zlomkoch. Cez jeho vnútorný úsek sa dal prevliecť kožený či textilný opasok široký 15 mm.

Z druhého hrobu zasa pochádza pracka oválneho tvaru so zachovaným jazýčkom (tab. XVI: 37: 1). Cez jej vnútorný úsek sa mohol prevliekať opasok široký nanajvýš 11 mm. Tento rozmer vcelku zodpovedá potrebám vlastníka pracky zastúpeného 6–7-ročným dieťaťom. Poloha pracky v strede pása nevyvoláva pochybnosti o jej niekdajšom využití. V porovnaní s tým polkruhová pracka (tab. XII: 26: 1) z hrobu 26 zrejme skĺzla k ľavému kĺbu stehennej kosti. Avšak takto naznačenú prítomnosť závesného vrecka upevneného na predmetnom

mieste nepotvrdili relevantné nálezy. Ak bola v hrobe skutočne pochovaná dospelá žena stredného veku, patrí k iným trom zriedkavým prípadom spájajúcim na Slovensku jedincov tohto pohlavia so železnými prackami.

Podľa chýbajúcich príloh v hrobe 26, keramickej nádoby priloženej do hrobu 37 (tab. XVI: 37: 2) a nízkych hodnôt metrických údajov nepatrili títo zomrelí k významnejším členom komunity. Tieto danosti rešpektuje odsunutie hrobov do okrajovej zóny V. a VII. pohrebiskovej skupiny z východnej časti nekropoly. Ich datovanie sa nedá spresniť, keďže železné pracky nepatria sami o sebe k chronologicky citlivým predmetom.

Predmety dennej potreby

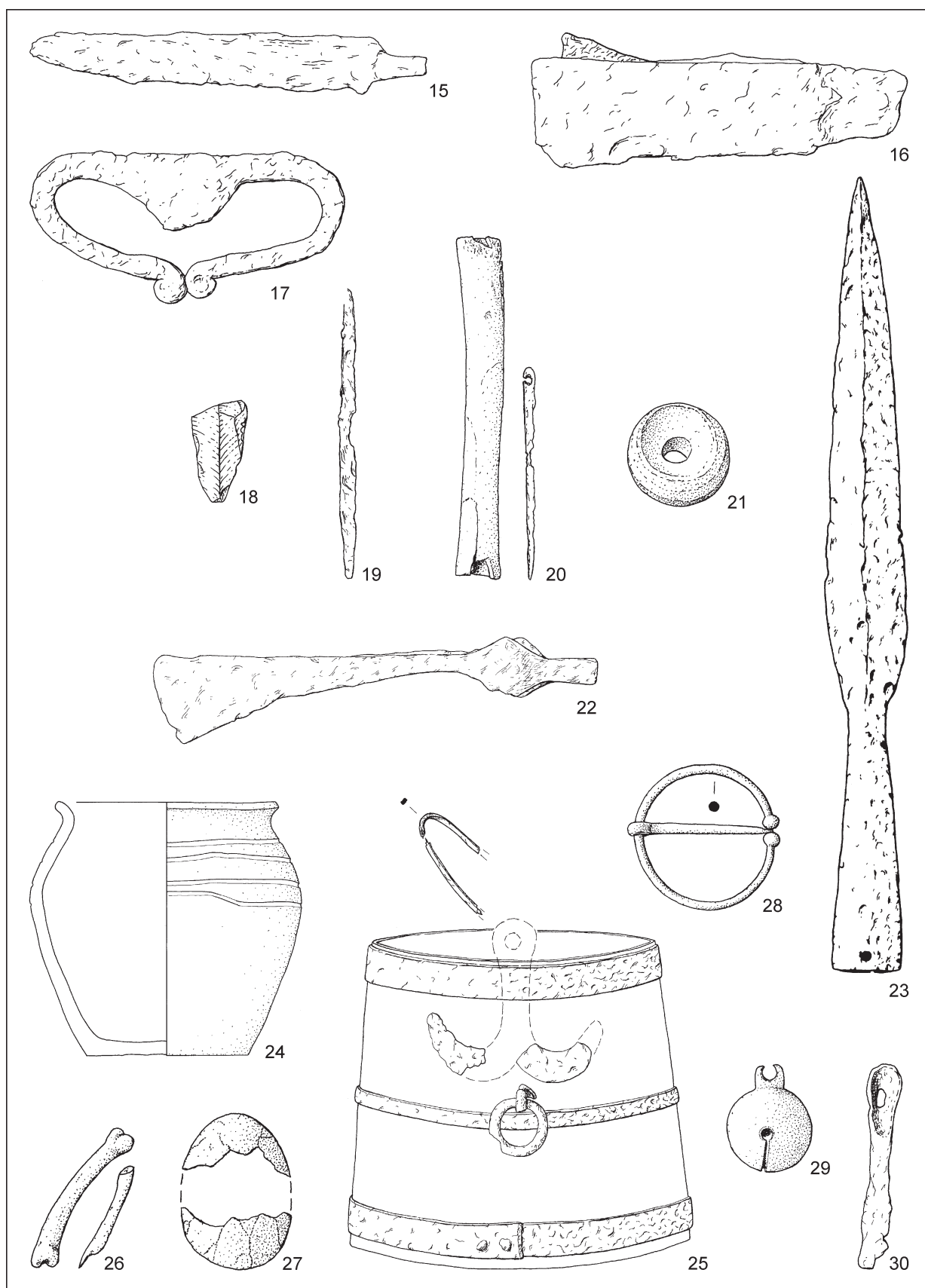
Zástupcovia tejto kategórie v počte 40 kusov pochádzajú z 21 hrobov (obr. 9: a–f). Podľa toho tvorí táto skupina medzi hrobmi s pohrebným inventárom diel s hodnotou 55,2 %. Táto hodnota klesá na 40 % medzi všetkými predmetmi materiálnej kultúry (obr. 5).

V rámci predmetnej kolekcie figurujú celé kusy a ich zlomky patriace k nožom, britvám, ocieľkam, úštepom, šidlám, praslenom, ktoré dopĺňa ihelník s ihlou. Z predmetnej skladby vyplynie, že ide iba o osem tradičných zástupcov dennej potreby doplnených britvou patriacou k toaletným predmetom. Z neznámych príčin chýbajú kamenné brúsy, zástupcovia remeselníckych a poľnohospodárskych nástrojov.

Typ 15 – Nože (obr. 8: 15)

S celými exemplármi nožov a ich fragmentmi sa stretávame v 19 hroboch (2, 4, 6–8, 10, 13–15, 18, 20, 27, 28, 43, 44, 49, 50, 52 a 53; obr. 9: a; tab. I: 2: 1; II: 4: 2; III: 6: 1; IV: 7: 3; 8: 3; VII: 13: 2; 14: 1, 2; IX: 15: 1; X: 18: 3; XI: 20: 1; XIII: 27: 3; 28: 1; XVIII: 43: 1; XIX: 44: 1; XX: 49: 1; XXI: 50: 1; 52: 1). Podľa toho reprezentujú tieto predmety v zostave pohrebného inventára najpočetnejšiu kolekciu nálezov s vyčísleným podielom 45,9 %. Skutočný počet celých zástupcov zvyšujú tri hroby so zlomkami nožov a hrob 14 (VII: 14: 1, 2), z ktorého pochádzajú dva celé exempláre z identickej veľkostnej kategórie.

Prvotné členenie nožov podľa tradične zohľadňovaných údajov celkovej dĺžky iba potvrdilo dominantný výskyt zástupcov strednej veľkostnej kategórie. K nej patria predmety s dĺžkou 103 mm až 140 mm doložené na pohrebisku v 70,7 % prípadov. Skupinu krátkych nožov nedosahujúcich dĺžku 90 mm evidujeme v 17,6 % prípadov (tab. IV: 8: 3; XIII: 27: 3; XXI: 50: 1). K skupine dlhých nožov

Obr. 8. Nitra-Dolné Krškany. Typologická skladba predmetov. 15–21 – predmety dennej potreby; 22, 23 – zbrane; 24–30 – predmety kultového charakteru.

s podielom 11,7 % a rozmermi nad 150 mm patria iba dva exempláre z hrobov 4 a 6 (tab. II: 4: 2; III: 6: 1). Druhý z nich sa do tejto kolekcie nezaradil na základe zväčšenej čepele, ale nadmerne predĺženého trňa.

Súčasťou pracovného súboru s podielom 3,6 % sú aj tri exempláre uložené do hrobov 4, 10 a 53 (tab. I: 4: 3; V: 10: 1; XXI: 53: 1) vo forme zlomkov čepelí. Ich obmedzené vypovedacie schopnosti rozširuje zástupca z hrobu 53. Tento zlomok pochádza z noža, ktorého čepeľ ako jediná dosahuje šírku 20 mm. Na ľavej strane sa navyše nachádza 62 mm dlhý žliabok. Tento menej obvyklý prvok mal zvyšovať pružnosť, súčasne i pevnosť čepelí. Aj preto ho vo všeobecnosti nachádzame na dlhších nožoch so širšou čepelou zhotovovaných k náročnejšiemu využitiu ako výrazná väčšina nožov každodennej potreby (Čech/Křížek 1999, 134). Zmieňovaný zástupca patrí k takmer 80 % iných prípadov, na ktorých bol žliabok umiestnený na ľavej strane čepele (napr. *Hanuliak 2004b*, tab. XVII: 2; XXXV: 2; LIII: 5; LXXVIII: 4; LXXXV: 3; XCIV: 19; XCV: 2). Doklady o žliabku na pravej strane čepele sú napodiv zriedkavé (napr. *Hanuliak 2004b*, tab. V: 7; XLI: 1, 12).

K najčastejšie vyhodnocovaným zložkám nožov patrí takisto tvar nevyhnutný k ich typologickej klasifikácii. Vo vypracovanom prehľade sa vyníma obmedzená variačná škála, ktorú zásadným spôsobom ovplyvnila účelovosť využitia nožov. V prípade čepelí sa odlišnosti obmedzujú iba na líniu chrbta a koncovú časť s hrotom.

Z detailnejšieho rozboru vyplynula zvýšená prevaha nožov (52,6 % prípadov) s rovným chrbtom a relatívne širšou čepelou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany zhruba v rámci poslednej pätiny celkovej dĺžky (napr. hroby 4, 8, 14 a 20; tab. II: 4: 2; IV: 8: 3; VII: 14: 4; XI: 20: 1). V 31,6 % prípadov majú zástupcovia zasa čepele so zmenšenou šírkou. Ostrie sa pritom dvíha k hrotu pozvoľnejšie v rámci dlhšieho úseku (napr. hroby 2, 14, 27 a 28; tab. I: 2: 1; VII: 14: 5; XIII: 27: 3; 28: 1). Rozdielnosť oboch typov nie je v skutočnosti natoľko zásadná. Jej význam znižuje chýbajúce previazanie s pohlavím a vekom jedincov, s hodnotami pohrebného inventára. Zdá sa preto, že sledovaný prvok môže súvisieť s nevelmi rozdielnou škálou výrobkov zhotovovaných rôznymi kováčmi.

Nože z poslednej skupiny sú zastúpené v 15,8 % prípadov. V ich zostave figurujú exempláre so šikmo skosenou a prežliabnutou koncovou líniou chrbta napojenou na nižšie umiestnený hrot (hroby 6, 13 a 28; tab. III: 6: 1; VII: 13: 3; XI: 28: 1). Takýto prvok sa počas 9.–10. stor. objavuje na stredne dlhých a dlhých nožoch s kulminujúcim výskytom pri hodnote 10,8 % a 19,5 %. To poukazuje na štandardnosť ich vyhotovovania ovplyvnenú konkrétnejšou formou využitia (*Hanuliak 2004b*, 124). V archeologických

prameňoch však chýba zložka, ktorá by túto okolnosť priblížila.

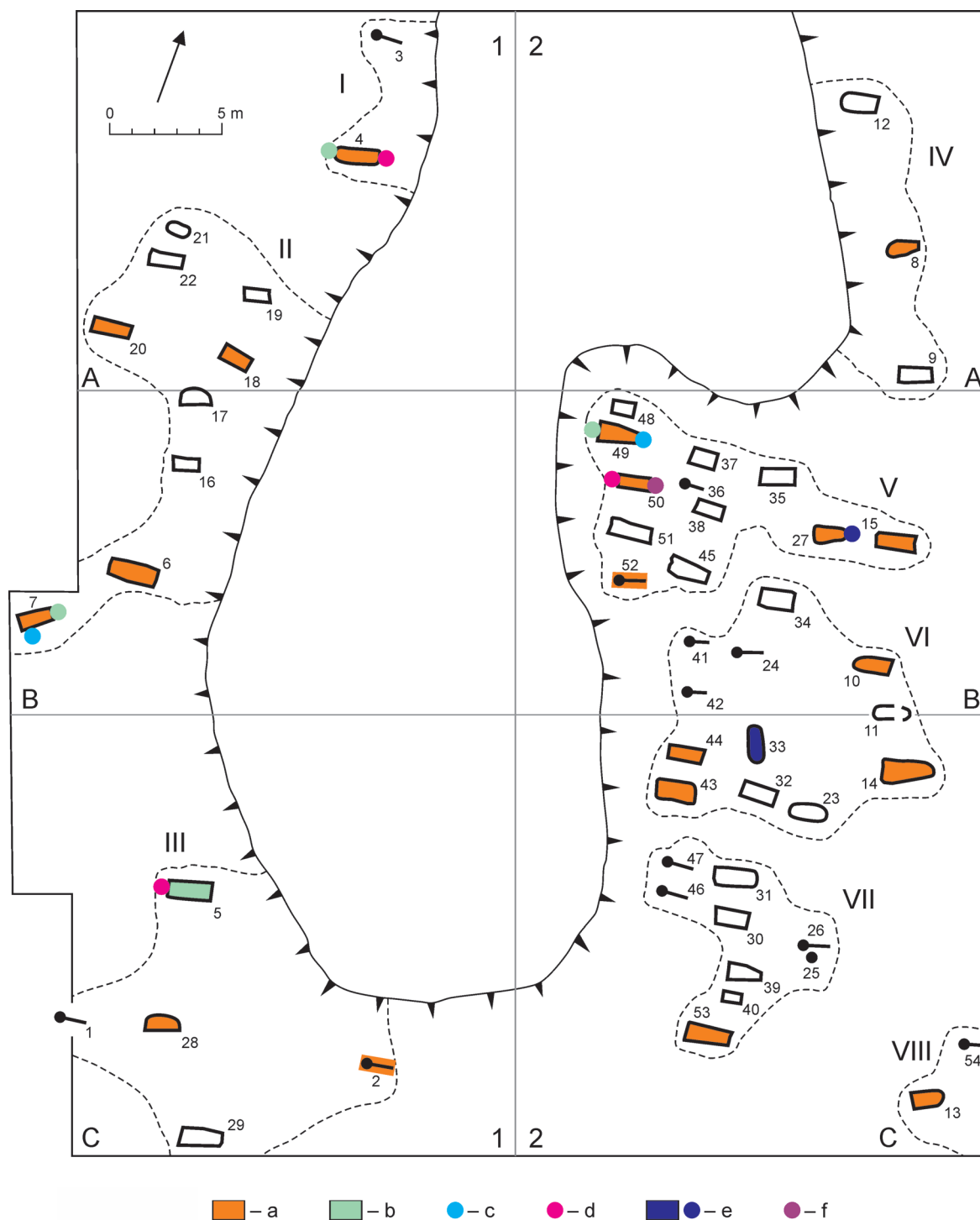
Na rozdiel od čepelí sú trne variabilnejšie sformované. Okrem rozdielnej dĺžky a šírky majú tieto časti hrotitý alebo pásikový tvar doplnený obojstranným zúžením i rozdielne odsadenými líniami. Z tvarovej rôznorodosti sprevádzanej odlišným napojením trňov na čepele plynie názor o zníženom význame týchto častí. Stabilita čepelí potrebná k zabezpečeniu stálej polohy reznej hrany sa musela docieľiť pomocou vsadenia koncovej časti čepele, nie iba hrotu, do rukoväte z organického materiálu.

Z nadmerne homogénnej skladby dolnokrškanských nožov sa odčleňujú iba dva exempláre. V prvom prípade je to nôž z hrobu 13 (tab. VII: 13: 2). Okrem preliačenej línie chrbta pri hrote púta pozornosť nadmerne predĺžený hrotitý trň. Identická podoba noža nájdeného v jednom hrobe z čakajovského pohrebiska a v Úľanoch nad Žitavou vylučuje, že by išlo o náhodný výtvar miestneho kováča. Reálnejšia je verzia o účelovo dotvorenej forme predurčenej k špecializovanej činnosti. Z dnešného pohľadu prichádza do úvahy i funkcia skalpela slúžiaceho na vytvorenie kratšej, no precízne umiestnenej reznej línie.

Nôž opísaného typu bol do hrobu 13 zo spracúvanej nekropoly uložený k nanajvýš 3–5-mesačnému dieťaťu, ktoré ho sotva využívalo na uvedený účel. Pravdepodobnejšie vyznieva alternatíva, podľa ktorej mohol byť nôž využitý k liečiteľskému účelu. Po neúspešnom zákroku musel byť, podľa zásad kontaktnej mágie, ponechaný v hrobe pretože prišiel do styku s nečistým jedincom (*Bednárík 1939*, 61; *Jágerová 2001*, 16; *Krumphanzlová 1972*, 200). Sociálny status tohto dieťaťa najmladšieho veku výrazne navyšuje gombík so zvislo rebrovaným povrchom z pozláteného bronzového plechu doplnený prílohou mäsitej potravy a ďalšími potravinovými článkami uloženými v keramickej nádobe i vo vedre.

Identický typ noža pochádza takisto z čakajovského hrobu 230 (*Rejholcová 1995b*, 26; tab. XLI: 4–10). Inventár zložený z krúžkových náušnic, korálikov, prasleny a brúsu má síce nižšiu hodnotu. Napriek tomu reálnejšie vyznieva možnosť využitia predmetného noža k zamýšľanej činnosti, keďže bola v tomto hrobe pochovaná dospelá žena. V hrobe 3 z Úľan nad Žitavou bola takisto pochovaná dospelá žena s krúžkovými náušnicami, korálikmi, no potravinové články sa obmedzili iba na mäsitú prílohu (*Liptáková 1963*, 224, obr. 3: 8–11). Tak v čakajovskom prípade, ako aj v tomto hrobe dosahujú zložky pohrebného ritu nadpriemerné parametre.

Druhý neobvyklý variant noža z dolnokrškanskej kolekcie pochádza z hrobu 6 (tab. III: 6: 1). Pozornosť nevzbudzuje čepeľ s mierne prežliabnutým koncovým úsekom chrbta. Podľa rozmerov patrí

Obr. 9. Nitra-Dolné Krškany. Rozmiestnenie hrobov s predmetmi dennej potreby. Legenda: a – nôž (typ 15); b – úštep (typ 18); c – ocieľka (typ 17); d – šidlo (typ 19); e – praslen (typ 21); f – ihelník, ihla.

táto časť k nožom zo strednej veľkostnej kategórie. Výnimočný je svojimi rozmermi pásikový trň široký 13 mm a dlhý 117 mm. Jeho obe strany pokrývajú platničky vyrobené z parohoviny. Ich oblúkovito vyklenutý dôkladne vyhladený povrch zdobí šesť dvojíc sústredných kružníc.

Podľa predĺženej rukoväte mohol byť opísaný nôž vhodný aj na bojové účely. Vyššia estetická hodnota zdobenej rukoväte zhotovená náročnejšími remeselnými postupmi poskytuje príležitosť k označeniu noža za atribút vyššieho sociálneho statusu tohto muža. S takýmto poslaním môže súvi-

sieť umiestnenie noža do neprehliadnuteľnej pozície zo strednej časti hrudníka, mimo obvyklých polôh každodenne využívaných nožov. Okrem vedra presvedčajú o vyššom sociálnom statuse jedinca takisto nadpriemerné metrické údaje hrovej jamy (hlbka 200 cm, objem 3,5 m³).

Vzhľad drevených rukovätí nožov nepoznáme. Aj preto si našu pozornosť zasluhujú reprezentanti vyhotovení zo zvieracích kostí a parohoviny. K sporadickým prípadom tejto kategórie, so signalizovanými prejavmi prestížnejšieho postavenia jedincov v komunite, patrí nôž z hrobu 4/65 z Tvrdošoviec-Kökép, z hrobu 36 z Úľan nad Žitavou a z hrobu 78 z Veľkého Grobu (*Hanuliak 2004b*, tab. XCVI: 10; XCVIII: 3; C: 10). Obloženie rukoväte noža z Michala nad Žitavou výnimočne nahradil ihelník zdobený rytým dekórom vysústružený z parohoviny (*Hanuliak 2004b*, tab. LII: 1).

Z analýzy príslušných zložiek pohrebného ritu vyplynie popri inom i priama väzba nožov k dospelým mužom kulminujúca pri hodnote 47,4 %. Napohľad znížený kontakt dospelých žien s každodenne využívanými nožmi by mala demonštrovať hodnota 26,3 %. Tento údaj nie je akiste rovnako reálny ako identická frekvencia zaznamenaná v detských hrobách. Najmä u jedincov z najmladšej a strednej vekovej skupiny sa vynárajú pochybnosti o obvyklom využívaní nožov.

U dospelých žien sa pochybnosti tohto druhu vytrácajú aj preto, lebo sa známi zástupcovia nachádzali v tradičných miestach. K nim patrí ľavá, výnimočne aj pravá časť panvy, vnútorná strana ľavého lakťa a predlaktia. U dospelých mužov nie je núdza aj o menej obvyklé miesta vrátane priečnej polohy cez ľavé predkolenie a stred hrudníka.

K dodatočne priloženým patria takisto nože nájdené s inými predmetmi dennej potreby v rámci zhľuku pri ľavom alebo pravom kolene dospelých mužov. V takýchto prípadoch sa pripúšťa existencia závesných vreciek. Ani uvedený moment však nepribližuje dôvod, pre ktorý vrecká neležali v širšom okolí panvy a stehenných kostí. Zohľadňovanie polôh nadobúda dôležitosť v prípade čepelí uložených do hrobov v podobe zlomkov. A to najmä preto, že ide o miesta signifikantné pre celé nože. Podľa tohto mohli byť fragmenty kladené do hrobu preto, aby nahrádzali rovnocenné kusy celých a reálne využiteľných predmetov.

Spracúvané predmety nie sú vo všeobecnosti vhodné k špecifikácii postavenia jedincov v danej komunite. V príslušných hrobách vystupujú ako osamotené exempláre alebo sprievodné doplnky iných príloh rozdielnej hodnoty. Z rovnakých príčin, ako aj pre ustálený tvar, nie sú sami o sebe vhodné k chronologickej špecifikácii príslušných hrobov. Zaujímavý poznatok vyplynul z priestoro-

vej pozície hrobov s nožmi v pohrebiskovom areáli (obr. 9: a). Po zohľadnení celkového počtu hrobov možno v náznakoch postrehnúť pokles ukladania nožov do hrobov počas vývojovej línie pochovávania. Zatiaľ čo v západnej časti predstavuje ich podiel 43,8 %, vo východnej už iba 31,5 %.

V skupine hrobov s nožmi patrí zvýšená pozornosť dvojici nožov nájdených v ľavej časti panvy dospeléj ženy stredného veku z hrobu 14. Vďaka nim sa indikatívne dopĺňajú známe nálezové okolnosti zložené zo strieborných náušníc špecifického typu, vedra, mäsitej prílohy a z hrovej jamy s najväčšími metrickými údajmi na pohrebisku. Ich kombinácia je postačujúca k preukázaniu úrovne sociálnej pozície pochovanej. Na Slovensku sa identické prípady zaznamenali v deviatich hrobách. Na ilustráciu možno uviesť hrob 14 z Bíně-Hospodárskeho dvora fary (*Holčík 1991*, 97, obr. 6), hroby 163 a 226 z Čakajoviec (*Rejholcová 1995b*, 18, 25, tab. XXXIII: 8, 9; XLII: 5, 6), hrob 20 z Michala nad Žitavou (*Točík 1971*, 195, tab. LIII: 1, 32), hroby 2, 7, 22, 27, 46 a 77 z Nitry-Lupky (*Chropovský 1962*, 202, 203). K reprezentantom z územia Moravy (napr. *Hochmanová-Vávrová 1962*, 233; *Marešová 1983*, 81) sa dajú pripojiť štyri hroby z Lumbeho zahrady Pražského hradu (*Frolík 2014*, 65). V pertraktovaných prípadoch boli nože zasunuté pôvodne v drevených pošvách. Nachádzali sa v panve a v jej najbližšom okolí, medzi pochovanými sú v prevahe zastúpené dospelé ženy s bohatým pohrebným inventárom. V Nitre-Lupke ide, naopak, o dospelých mužov.

Typ 16 – Britvy (obr. 8: 16)

Toaletné predmety sú na nekropole zredukované na britvy uložené do dvoch hrobov (4 a 5; obr. 13: d; tab. II: 4: 5; 5: 4) umiestnených v II. a III. pohrebiskovej skupine. Údaj s hodnotou 3,7 % nevystihuje ich skutočný výskyt, pretože pochádzajú iba z hrobov dospelých mužov. Jedinci z tejto kategórie netvorí medzi pochovanými ani tretinový diel.

Základné časti železných britiev, zložených z noža a ochranného puzdra, lemujú subtlé línie. Väčšinu z nich, vrátane otočného čapu a ostria, znehodnotili účinky korózie. Na nájdených exemplároch sa zachovala jeho zhrubnutá línia smerujúca k hrotu zo spodnej strany. Na britve z hrobu 4 (tab. II: 4: 5) vysúvanie noža z puzdra uľahčovala trojuholníkovito rozšírená línia chrbtu. U zástupcu z hrobu 5 (tab. II: 5: 4) túto úlohu prevzal hrotitý výčnelok z koncovej strany noža.

Pri hodnotení týchto toaletných predmetov sa pozornosť zvyčajne venuje kvalitnejšie zachovaným puzdrám zhotoveným z prehnutého železného plechu. Podľa nich patria nálezy z Dolných Krškán

k najčastejším zástupcom s lichobežníkovitým tvarom postranníc strednej veľkostnej kategórie dlhých 92 mm a 94 mm. Šírkové parametre zachytáva rozmedzie 15–18 x 22–25 mm (*Dostál 1966, 87; Měřinský 1985, 48; Szőke 1992, 106*).

V súlade s väčšinovým štandardom sa britvy vyskytli pri dospelých mužoch strednej vekovej kategórie (*Hanuliak 2004b, 134, obr. 145*). Na rozdiel od nožov vystihuje primerane nadsadenú hodnotu britiev takisto ich trvalejšie nosenie v závesných vreckách z organických materiálov. Tie boli na lokalite s ďalšími drobnými predmetmi umiestnené k ľavému kolenu alebo konča chodidiel. Tieto miesta patria k spodným úsekom dolných končatín, v ktorých prenosné mobiliáre nemohli byť trvalejšie nosené.

Okrem nadpriemerných hĺbkových a objemových mier preukazuje vyšší sociálny status pochovaného z hrobu 4 aj kopija s doskovou podložkou umiestnenou pod telom. Podľa nich sa tento zomrelý pripája k najvýznamnejším príslušníkom miestnej komunity. Súčasne sa tým podporuje starší názor o úzkom prepojení popredných členov veľkomoravskej society s upraveným zovňajškom a oholenou tvárou (*Kouřil 2014, 70; Marešová 1983, 82; Szőke 1992, 108*). Do tejto skupiny patrila podľa identických sprievodných zložiek napríklad aj jediniec z hrobu 36a/89 v Mužle-Čenkove-Orechovom sade, hrobu 587 z Čakajoviec, hrobu 2/60 z Ladíc (*Hanuliak/Kuzma 2015, 277, 278, tab. XC; XCI; Rejholcová 1995b, 64, 65, tab. XCVI; Vendtová 1962, 398, obr. 138: 5–15*).

Pre chýbajúcu zbraň a úpravu hrobovej jamy drevom nie je pozícia dospelého muža z hrobu 5 v Nitre-Dolných Krškanoch v sledovanom vzťahu natoľko presvedčivá. Metrické údaje hrobovej jamy si napriek tomu udržali nadpriemerné parametre. Kombinácia nálezov i ostatných sprievodných ukazovateľov spájajú hrob 4 so starším horizontom. Takáto špecifikácia nie je natoľko presvedčivá pri hrobe 5, čo však nevylučuje identické chronologické zaradenie.

Typ 17 – Ociel'ky (obr. 8: 17)

Železné predmety slúžiace na zakladanie ohňa pochádzajú z dvoch hrobov (7 a 49; obr. 9: c; tab. IV: 7: 1/1, 1/2; XIX: 49: 2) vyhlbených v II. a V. pohrebiskovej skupine. Patria k najčastejšie zhotovovaným oválnym formám s trojuholníkovitým lalokom na vnútornom obvode a koncami zvinutými do očiek. Ich dĺžky neprevyšujú 85 mm. Platí to nielen pre exemplár z hrobu 49 zachovaný v celosti, ale aj pre dvoch zlomkovitých zástupcov rôznej veľkosti z hrobu 7.

Koróziou poškodené exempláre bývajú v hroboch pomerne časté. Za nezvyčajné však treba

označiť uloženie dvoch znefunkčnených častí do jediného hrobu. Podnet stojaci za výsledným aktom zostáva neznámy. S veľkou pravdepodobnosťou sa v danom prípade pozostali rozhodli plnohodnotnú, v pozemskom svete využiteľnú ocieľku, nahradiť dvomi vyradenými zlomkami. Plnohodnotné poslanie ocieľok z evidovaných hrobov napohľad zreálňujú priložené úštepy. Tieto kamienky boli uložené do ľavej časti hrudníka a k vnútornej strane pravého kolena dospelých mužov stredného veku.

Typ 18 – Úštepy (obr. 8: 18)

Nálezy tejto kategórie, predurčené na vykresávanie iskier, sa našli v štyroch hroboch (4, 5, 7 a 49; obr. 9: b; tab. II: 6/1, 6/2; 5: 3/1, 3/2; IV: 7: 2; XX: 49: 3) z I.–III. a V. skupiny. Iba v hrobe 7 a 49 ich sprevádzali ocieľky. V hroboch 4 a 5 sa úštepy vyskytli, no ocieľky chýbajú. Podľa V. Budinského-Kričku (1959, 25), V. Hrubého (1955, 117) a B. M. Szőkeho (1992b, 104) mohli ocieľky rovnako úspešne nahrádzať iné železné predmety zastúpené napríklad zlomkom noža, britvou alebo šidlom. Takáto možnosť však musela byť zrealizovaná zvýšeným obsah uhlíka v exponovaných častiach predmetov, aby sa zabezpečila dostatočne zvýšená energia vykresaných iskier (*Pleiner 1962, 163*).

Odborné analýzy M. Chebena z Archeologického ústavu SAV, zamerané na sledovanie pracovných stôp, nepotvrdili očakávané využitie predmetných úštepov. Podľa nich nájdené exempláre pozdĺžneho i trojuholníkovitého tvaru z rádiolaritu, limnokvarcitu a silicitu s obmedzenými rozmermi na 11–30 x 10–15 mm predstavovali symbolickú náhradu skutočných kresacích kamienkov uložených na nekropole k dospelým mužom strednej vekovej skupiny. Okrem zomrelého z hrobu 45, azda z hrobu 5, s významnejším postavením v komunite, sa jedíncom z hrobov 7 a 49 dá pripísať nanajvyš priemerná spoločenská pozícia.

Niekdajšie praktické využitie artefaktov zjavne spochybňuje ich obmedzená veľkosť. Reálnejšie preto vyznieva ich spojenie s pravekými lokalitami, z ktorých boli takéto exempláre zámerne získavané, pretože im mohli byť pripisované magické schopnosti s ochrannými účinkami (*Přichystalová 2014, 251*).

Typ 19 – Šidlá (obr. 8: 19)

K dvom predchádzajúcim typom drobných predmetov každodenného využitia treba pripojiť šidlá s dĺžkou 55–91 mm. Vyhotovené sú zo železnej tyčinky štvorhranného prierezu s priemerom 2,5–3 x 2,5–3 mm. Táto časť bola vsadená do dre-

venej rukoväte. Zahrotená pracovná časť má zasa kruhový prierez s priemerom 2–5 mm.

Opísané nástroje pochádzajú z troch hrobov (4, 5 a 50; obr. 9: d; tab. I: 4: 4; II: 5: 2; XXI: 50: 3) vyhlbených v I., III. a V. pohrebiskovej skupine. V týchto prípadoch sprevádzajú predmetné šidlá úštepky, nože a britvy, výnimočne aj ihla s ihelníkom a kruhová spona. V iných zostavách sa k nim pripájajú ocielky. Zhľuková poloha prezrádza, že kolekcie tohto zloženia mohli byť trvalejšie nosené v závesných vreckách z textilných materiálov alebo kože. Ide v podstate o mobilnú zostavu dôležitých všestranne využiteľných predmetov dennej potreby, rôznych cenností a amuletov príznačnú vo veľkomoravskom období pre dospelých mužov s vyššou spoločenskou pozíciou (Kraskovská/Paulík 1978, 109; Hochmanová-Vávrová 1962, 234; Profantová 2015, 76). V súlade s vtedajšími zásadami boli pertraktované vrecká so šidlami priložené pozostalými členmi rodinného zväzku k ľavému kolenu, k pravému chodidlu, alebo konča chodidiel. V hrobe 7 a 49 túto škálu dopĺňa poloha zo strednej časti hrudníka a vnútornej strany pravého kolena. V sumáre ide o miesta, v ktorých sa predmetné mobiliäre nemohli v každodennom živote trvalejšie nosiť.

V prípade hrobov 4 a 5 zostáva naďalej v platnosti vyššie preukázaná väzba drobných predmetov so spoločenskou pozíciou dospelých mužov. Sprievodným ukazovateľom z hrobu 50 chýba patričná presvedčivosť.

Typ 20 – Ihla a ihelník (obr. 8: 20/1, 20/2)

V nasledujúcej časti zhodnocované dva napohľad rozdielne typy predmetov spája nielen ich ojedinelý výskyt na nekropole, ale aj bezprostredná funkčná väzba. Ihelník zhotovený z dutej kosti chránil pred stratou a poškodením vzácnu ihlu, ktorá bola v takomto prenosnom puzdre uschovaná a pri pohrebe uložená do hrobu 50 (obr. 9: f; tab. XXI: 50: 2/1, 2/2) umiestneného v V. pohrebiskovej skupine.

Podľa posudku C. Ambrosa z Archeologického ústavu SAV zhotovili ihelník z kosti husi domácej (*Anser anser dom.*). Ako väčšina známych výrobkov danej proveniencie má aj tento predmet nezdobený povrch. Oválny prierez s priemerom 12 × 8 mm dopĺňa dĺžka 87 mm. Ihla je zasa zhotovená zo železnej tyčinky s kruhovým prierezom. Jej 55 mm dlhé telo sa od zhrubnutej časti s prerazeným otvorom postupne zužuje.

Menej obvyklý je, naopak, výskyt ihly, slúžiacej na zošívanie textilných materiálov, v hrobe dospelého muža stareckého veku. Takmer absolútna prevaha ihiel z územia Slovenska sa totiž spája s hrobmi dospelých žien (Hanuliak 2004b, 132). K výnimočným prípadom uloženej ihly alebo ihelníka

k dospelému mužovi patrí hrob 52 z Pobodima-Nalaze (Vendtová 1969, 185), hrob 7 z Bajča-Medzi kanálmi (Ruttkay, M. 2002, 291, obr. 42; 43: 19) a hrob 573 z Čakajoviec (Rejholcová 1995b, 62, tab. LXXXIX: 14). K. Marešová (1983, 86) uvádza tri podobné prípady dospelých mužov z Uherského Hradišťa-Horných Kotvic pochovaných s ihlami v ihelníkoch i samostatnými ihlami.

Pochybnosti o plnohodnotnom využívaní ihly mužským jedincom z dolnokrškanského hrobu sčasti oslabuje jej spoločný výskyt s ďalšími predmetmi dennej potreby uloženými pri pravom chodidle pochovaného. V hrobách dospelých žien tejto komunity sa zhľuková pozícia predmetov z tejto skupiny nevyskytla. K spresneniu spoločenskej pozície dotyčného muža chýbajú adekvátne opory.

Typ 21 – Prasleny (obr. 8: 21)

Medzi predmetmi dennej potreby predstavujú keramické prasleny jediných zástupcov doložených výlučne v hrobách dospelých žien. V sumáre ide o dva hroby (27 a 33; obr. 9: e; tab. XIII: 27: 4; XV: 33: 4) vyhlbené v V. a VI. pohrebiskovej skupine.

Získané exempláre sú zhotovené z jemnej hliny, s povrchom vypáleným do svetlohnedej a hnedej farby. Prvý z nich má asymetrický dvojkonický tvar s preliačenou hornou plochou, druhý má pravidelnú dvojkonickú formu. Podľa priemeru 20–24 mm a výšky 21 mm, resp. priemeru 25–34 mm a výšky 16 mm patria títo zástupcovia k najčastejšie nachádzaným reprezentantom strednej kategórie (Hanuliak 2004b, 136; Marek/Kostelníková 1998, 194, 195, obr. 10; 11).

Počas zvažovania okolností ich umiestňovania do hrobov sa sporné momenty nevyskytli, hoci nejde o solitérne kusy, ale o zotrvačnickové časti vretien slúžiacich k navíjaniu súkaných nití (Vignatiová 1992, 57). Podľa tohto prasleny súvisia so sezónne vykonávanými aktivitami, nie s každodennými podomáckymi prácami. Akiste aj preto sa s nimi nestretávame na každom pohrebisku. Aj počet evidovaných hrobov s takouto prílohou nebýva vysoký. Ani ich poloha v hrobovej jame nie je ustálená pre mnohorakosť známych variantov. Potvrdzujú to aj dva prípady z dolnokrškanských hrobov zastúpené polohou pri pravom kolene a v pravej časti panvy.

Podľa predchádzajúcich okolností sa nepripúšťa trvalejšie nosenie vretien s praslenmi počas iných každodenných aktivít. Preukazovanie ich vzťahu k zomrelým zostalo v kompetencii pozostalých, ktorí sa riadili bližšie neznámymi okolnosťami. Zrejme aj preto takéto predmety nachádzame pri zomrelých s rozdielnym sociálnym statusom bez náznakovej väzby k istému chronologickému obdobiu.

Zbrane

Dvaja zástupcovia tejto kategórie pochádzajú z dvoch hrobov (4, 8; obr. 13: e). Podľa toho tvorí táto skupina medzi hrobmi s pohrebným inventárom diel s hodnotou 5,3 %. Zbrane tvoria 2 % nálezov z pohrebiska (obr. 5). Z evidovanej skladby vyplynie, že ide o dvoch tradičných zástupcov zbraní. Z neznámych príčin chýba v zostave pestrejšia skladba príslušných druhov z oboch kategórií. Okrem sečných zbraní zjavne absentujú hroty šípov a súčasti bojovníckeho výstroja zastúpeného vo zvýšenej miere ostrohami.

Typ 22 – Kopija
(obr. 8: 22)

Jediný exemplár patriaci k žrdovo-bodným zbraňam sa spája s dospelým mužom z hrobu 4 (tab. II: 4: 1) vyhlbenom v I. pohrebiskovej skupine.

Hrot s celkovou dĺžkou 347 mm pozostáva z pravidelne vyklenutého listu (dĺ. 233, š. 35 mm) napojeného na stredne dlhú kužeľovitú tuľajku (dĺ. 114 mm, pr. 16–30 mm) s dierkou pre upevňovací klinec drevenej násady. Uvedené znaky sa stotožňujú s parametrami, ktoré A. Ruttkay (1976, 300) označil za určujúce pre reprezentantov druhého variantu II. skupiny kopijí (Ruttkay, A. 2002, obr. 4). Frekvencia výskytu danej formy v pracovnom súbore prevyšuje početnosť prvého variantu so širším listom o 22 %.

Kosoštvorcový prierez listu s mierne zvýrazneným stredovým rebrom patrí k menej obvyklým detailom. Z analýzy 11 hrotov kopijí z 10 lokalít vyplynula okrem iného i rozdielnosť v dĺžkach listov voči tuľajkám. Príkladom je list z hrobu 6 v Lužiankach (Rajnič 1941) a z hrobu 58/61 v Kopčanoch-Hrúdoch I (Kraskovská 1965, 33, obr. 12: 7), ktoré zaberajú z celkovej dĺžky hrotu zhruba 64 %. V prípade zberového nálezu z Bojničiek (Bialeková 1993, 241, obr. 14) ide o 71 %.

Exemplár z Dolných Krškán sa hodnotou 66 % iba nevelmi líši od údajov vyčíslených u zástupcu z hrobu 1/49 zo Stupavy-Mástu (Kraskovská 1954, 146, 147, tab. II: 5), hrobu 587 z Čakajoviec (Rejholcová 1995b, 64, tab. XCIV: 2), exemplára z hrobu 43 zo Svätého Petra (Béřes 1995, 119, obr. 23: 9) a hrobov 37 a 86 z Veľkého Grobu (Chropovský 1957, 178, 183, tab. VI: 18; XI: 1).

Naopak, z kolekcie sa vymyká hrot kopije z hrobu 39 z Michala nad Žitavou (Točík 1971, 197, 198, tab. LIV: 11). Jeho list zaberá z celkovej dĺžky iba 51 % i preto pri zbežnom pohľade dominuje u kopije predĺžená tuľajka so zväčšeným priemerom. Takýto tvar býva hojnejší na pohrebiskách z avarskeho kaganátu, ku ktorým patria takisto Košice-Šebastovce (Budinský-Krička/Točík 1991, tab. VI: 67: 21; XI: 86: 48; XVIII: 131: 28).

K precíznejšiemu typologickému triedeniu pertraktovanej kolekcie hrotov sa dopracoval M. Husár. Podľa jeho kritérií patria evidovaní zástupcovia k variantu BCa i BDa. V prvom prípade je tangovaný tvar bližší k vrbovému, v druhom prípade k topoľovému listu (Husár 2014, 40, 52, 53).

K významnejším poznatkom patrí preukázanie výskytu analyzovaného typu kopijí v európskom prostredí už pred vznikom avarskeho kaganátu, postupného úbytku predmetných zástupcov počas 7.–8. stor., vrcholiaceho na prelome 8. a 9. stor. Z nášho pohľadu je významnejšie kontinuálne prepojenie výskytu s následnou etapou od 9. stor., počas ktorej dochádza k narastaniu ich obľuby (Husár 2014, 45, 90; Kovács 1982, 255, Ruttkay, A. 1976, 300). Aj vďaka tomu sa potvrdzuje predpoklad o dlhodobom autochtónnom vývoji danej formy (Tomka 2000, 194–196).

Menej čitateľné výsledky poskytuje zhodnocovanie východiskových zložiek využívaných tradične k špecifikácii sociálnej pozície pochovaných (Kouřil 2005a, 86–90). Ich úzky vzťah ku kopijám je zrejmy, keďže sa hroty ocitajú vo výraznej prevahe na pravej strane od pravého pleca po hlavu. Nesporný je takisto reálny i symbolizujúci význam kopijí v hrobách, ktoré po dvojostrých mečoch predstavujú druhú najúčinnejšiu zbraň (Měřínský 1985, 63).

Napriek tomu s výnimkou hrobu 85 z Cífera-Pácu (Fusek 2006, 32, obr. 8, tab. III) a hrobu 587 z Čakajoviec (Rejholcová 1995b, 64) nenapĺňajú ostatné predmety pohrebného inventára očakávanú nadpriemernosť pripisovanú peším bojovníkom (Csiky 2011–2012, 91).

Táto skutočnosť sa prejavuje v absencii iných druhov militárií. Britvy a vedierka sú doložené iba v dvoch hrobách, prílohy mäsitej potravy v iných dvoch hrobách. Naproti tomu keramické nádoby a nože poznáme zo šiestich hrobov. K takejto skupine sa pripája aj hrob 4 z Dolných Krškán s priloženým celým nožom a iným zlomkom, šidlom a britvou. Chýbajúci nadpriemerný objem hrovej jamy symbolicky zrejme nahrádza dosková podložka, na ktorú bol jedinec uložený. Úpravy hrovej jamy drevenou konštrukciou rôzneho typu sa zistili ešte v hrobe 39 z Michala nad Žitavou, v hrobách 37 a 86 z Veľkého Grobu, ktorých jamy nadobudli nadpriemerný objem v rozsahu od 3,6 m³ po 10 m³. Na základe zistených skutočností patria tieto hroby, ako aj dolnokrškanský hrob 4 a azda aj hrob 58/61 z Kopčan-Hrúdoch I, hrob 39 z Michala nad Žitavou so spomenutými reprezentantmi z Cífera-Pácu a Čakajoviec, do staršieho veľkomoravského horizontu. S mladším horizontom sa zrejme spája hrob 6 z Lužianok a hrob 1/49 zo Stupavy-Mástu. Z nedostatku potrebných opôr sa zvyšné prípady, vrátane hrobu 43 zo Svätého Petra nedajú výstižnejšie chronologicky špecifikovať.

Typ 23 – Sekera
(obr. 8: 23)

Odlišným typom zbrane je sekera v hrobe 8 (tab. IV: 8: 1) vyhlbenom v IV. pohrebiskovej skupine. Tento zástupca úderových militárií ležal na mieste, ktoré pôvodne priliehало k pravému chodidlu detského jedinca stredného veku.

Z typologického hľadiska sa exemplár svojimi znakmi blíži k parametrom vyčlenených *A. Ruttkayom* (1976, 306) pre tzv. úzke sekery typu II Aa. Z nich treba uviesť mierne vejárovite rozšírené telo, sčasti nadol vzad sklonené ostrie, zvislo nasadený otvor pre porisko s nízkymi postrannými lalokmi a krátkym tylom kvadratického prierezu. Z rozmerov možno zasa vybrať celkovú dĺžku 138 mm, ktorá sa ideálne začleňuje medzi dva okrajové údaje s hodnotou 117 mm a 186 mm.

Z porovnávania ďalších údajov sekery so štandardnými charakteristikami sa postupne dotvorí presvedčenie o subtilnosti predmetnej formy. Pod uvádzaným limitom sa napríklad ocitá dĺžka ostria (30 mm), obojstranná výška trojuholníkovitých lalokov (20 mm), kvadratický prierez obucha (8 x 9 mm) i priemer oválneho poriskového otvoru (19 x 16 mm).

Podľa *A. Bartoškovej* (1986, 79, 80, 111), odvolávajúcej sa na *M. Ch. Aleškovského* (1960, 71–75) sa naposledy uvedenou hodnotou skôr spochybňuje zhotovenie sekery na pracovné účely. Zvyšujú sa, naopak, dôvody k jej zaradeniu medzi úderové zbrane. Využitie sekery v reálnom boji napriek tomu oslabuje údaj s veľkosťou poriskového otvoru, so zmenšenou hrúbkou exponovanej časti tela i s celkovou hmotnosťou obmedzenou na 198 gramov.

K reálnejšiemu vystihnútiu predmetných parametrov možno pre porovnanie uviesť ilustračné príklady sekier identického typu z hrobu 103 A v Bratislave-Devíne-Za kostolom, hrobu 151 v Čakajovciach, hrobu 12 v Kopčanoch-Hrúdoch I, hrobu 1/46 v Leviciach, hrobov 4 a 11 v Trenčíne-Biskupiciach a hrobu 9 v Žabokrekochoch (*Hanuliak 2004b*, tab. XIV: 1; XIX: 13; XLVIII: 7; LXXXVI: 10, 11; CVIII: 10). Zo sekier tohto typu získaných v Uherskom Hradišti-Horných Kotviciach je dolnokrščanskej sekere najviac blízky exemplár z hrobu 73 s nadpriemerým objemom priložený k „chlapcovi“ (*Marešová 1983*, 35, tab. 13: 1).

Je vcelku pravdepodobné, že zhodnocovaná sekera nebola zhotovená k bojovému účelu, ale k symbolickej demonštrácii mocenského aspektu premietnutom do popredného postavenia jedinca, resp. jeho rodinného zväzku v danej komunite. Isté je, že vzhľadom na vek dieťa, určený na 3–4 roky, bola sekera k nemu iba dodatočne priložená. Tento moment sa dá vyčítať aj z polohy nezachovanej, no hypoteticky predpokladanej násady. Z umiestnenia sekery totiž vyplynulo, že drevené porisko smerova-

valo ku krátkej koncovej stene hrobovej jamy, nie k pravej dlani pochovaného. A navyše, vzhľadom na vek nemohlo dieťa sekeru plnohodnotnejšie využívať akýmkoľvek prípustným spôsobom.

K chronologickej špecifikácii hrobu 8 je smerodajný genetický vzťah úzkych sekier typu II Aa k obdobiu avarského kaganátu potvrdený v štúdií *F. Szűcsiho* (2013, 121–123). Nemenej dôležitý je takisto ich výskyt od prelomu 8. a 9. stor. v depotoch, v sídliskovom a pohrebiskovom prostredí (*Bartošková 1986*, 98–100; *Ruttkay*, A. 1976, 308). S výnimkou sekery z hrobu 58 v Trnenci nad Váhom-Hornom Jatove (*Točík 1971*, 142, tab. XXIII: 2) sa zvyšné hrobové nálezy spájajú so starším veľkomoravským horizontom (*Hanuliak 2004b*, 147). Do tohto časového rámca zrejme patrí aj hrob 8 z Nitry-Dolných Krškán. Hojnejšie ukladanie úzkych sekier do hrobov v mladšom období je menej pravdepodobné (porovnaj *Ruttkay*, A. 2002, obr. 4) aj pre ukončenie ich výroby a nastúpené zmeny vo vystrojovaní hrobov (*Bartošková 1986*, 76; *Galuška 2006*, 26).

Predmety kultového charakteru

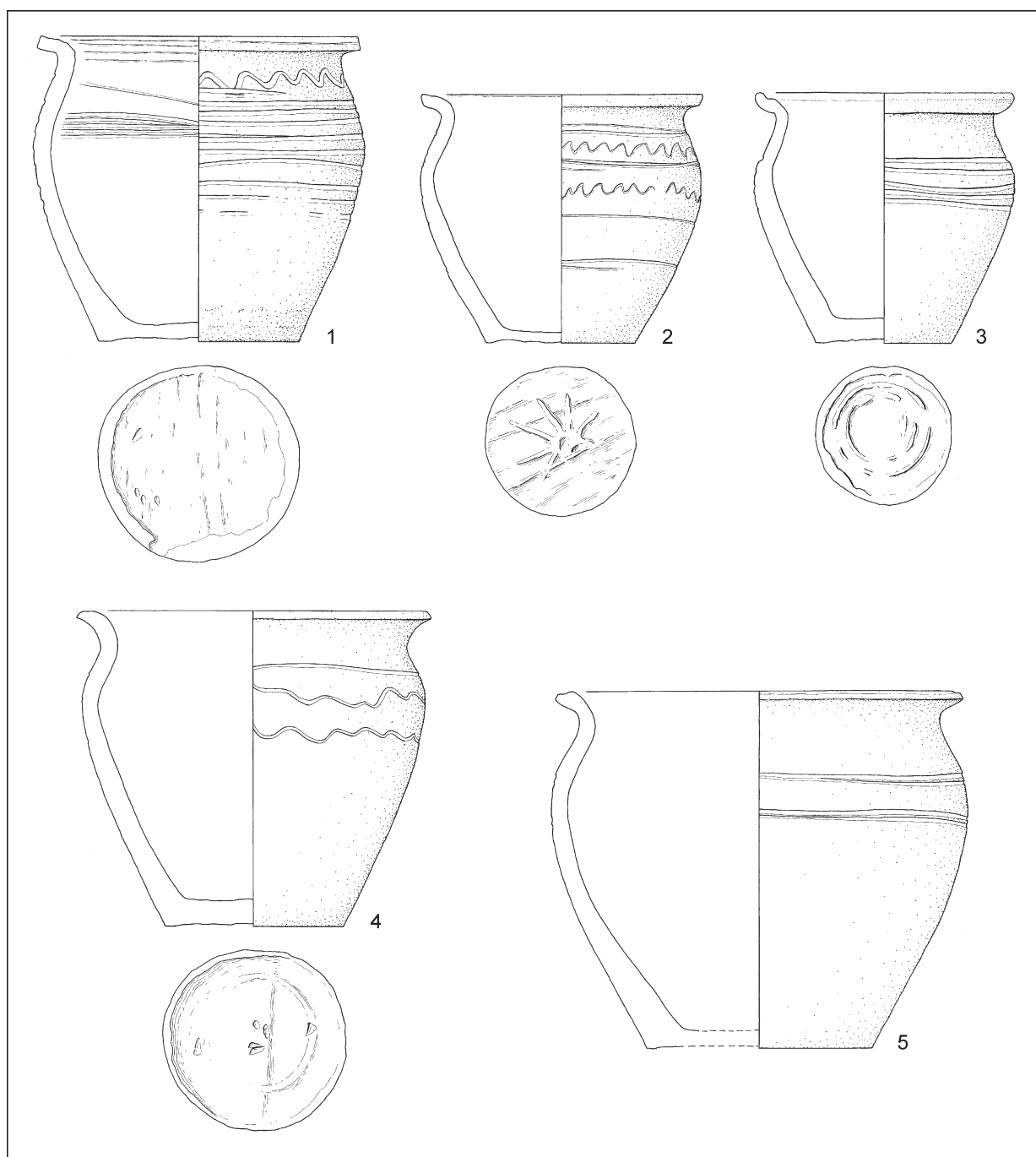
Zástupcovia tejto kategórie v počte 30 kusov pochádzajú z 20 hrobov (obr. 12: a–g). Podľa toho tvorí táto skupina medzi hrobmi s pohrebným inventárom diel s hodnotou 52,6 %. Predmety kultového charakteru predstavujú 33,3 % nálezov z pohrebiska (obr. 5).

V rámci danej kolekcie figurujú celé kusy a ich zlomky s rôznorodým vzťahom k posmrtnej potrave a nápojom (keramická nádoba, vedro, mäsitá príloha, vajce) a k amuletom (spona, hrkálka, sekerovitá hrivna). Z predmetnej skladby vyplynie, že ide iba o sedem najčastejšie nachádzaných reprezentantov, zastúpených v obmedzenom počte, pričom začlenenie do príslušných kategórií nie je bezproblémové.

Typ 24 – Keramické nádoby
(obr. 8: 24)

Vo fragmentoch i v celosti zachované nádoby boli pôvodne uložené v 15 hroboch (1, 3, 8, 10, 11, 13, 23, 27, 30, 32, 33, 37, 43, 44 a 46; obr. 12: a–c; tab. I: 1: 1; 3: 1; V: 8: 4; 10: 2; VI: 11: 2; VII: 13: 3; IX: 15: 1; X: 18: 4; XII: 23: 2; XIII: 27: 5; XIV: 30: 1; XV: 32: 1; 33: 5; XVI: 37: 2; XVIII: 43: 2, 3; XIX: 44: 2; 46: 1). Znamená to, že ich zástupcom patrí v danej materiállovej skupine diel s hodnotou 75 %. Z hrobu 43 pochádzajú výnimočne dva exempláre, z ostatných jediný kus.

Z ďalšieho hodnotenia vyplynie nerovnomerný výskyt hrobov s označenou prílohou v pohrebiskovom areáli. Ich zástupcovia sa totiž v maximálnej miere zhľukujú v VI. pohrebiskovej skupine, v ktorej nadobudol ich výskyt podiel 58,3 %. Z tohto mikro-

Obr. 10. Nitra-Dolné Krškany. Zástupcovia keramických nádob zo skupiny C.

priestoru s výmerou 89 m² pochádzajú nádoby zo siedmich z celkove 12 vyhlbených hrobov. V susediacej V. a VII. skupine už išlo iba o dva hroby s podielovou účasťou 16,6 % a 22,2 %. Po jednom hrobe evidujeme ešte v I., III., IV. a VIII. pohrebiskovej skupine. Avšak z II. skupiny nie je známy ani jediný zástupca (obr. 12: a–c).

Medzi nádobami figurujú iba hrncovité tvary zastúpené v troch najčastejších formách. Vajcovité varianty s vydutinou v hornej tretine výšky sú v ko-

lekcii netradične zriedkavé (hroby 3, 13 a 27; 18,7 % prípadov). Dominujú, naopak, misovité formy, u ktorých priemer ústia prevyšuje ich výšku (hroby 1, 10, 11, 30, 32, 37, 43, 44 a 46; 56,3 % prípadov). Zvyšok patrí súdkovitým variantom s vydutinou posunutou do stredného úseku nádob (hroby 23, 33 a 43; 25 % prípadov).

Vyhodnocované exempláre sú vymodelované v ruke z plavenej hliny obohatenej rozdielnym podielom prísad. Na kruhu bývajú dodatočne

obtočené rôzne veľké úseky z horných častí tiel. Na takto upravených plochách býva najčastejšie nanesená rytá výzdoba zložená z pásov vyhotovených hrebeňom s rôznym počtom zubov (37,5 % prípadov) alebo jednoduchých línií vytvorených jednohrotým rydlom.

Prvotnú predstavu o pohrebných zvykoch približuje vzťah keramických nádob k zomrelým rôzneho pohlavia a veku. Z analýz plynúca vyššia početnosť detských jedincov s priloženou nádobou (46,6 % prípadov) voči dospelým mužom (20 % prípadov) a ženám (33,3 % prípadov) nevybočuje zo známeho štandardu (*Hanuliak/Rejholcová* 1999, 82). Akceptovateľný je takisto rozhodujúci podiel najvšestrannejšie využiteľných nízkych nádob dominujúcich nad obmedzeným počtom stredne vysokých zástupcov prevyšujúcich 151 mm. Výsledky ďalších analýz napriek tomu ukázali, že u detských jedincov nadohudli spriemerované miery hodnotu 126 mm, u dospelých žien 138 mm, u mužov 143 mm. K nim patria takisto nádoby z hrobov 8, 43 a 44 vysoké 155–165 cm (tab. XVIII: 43: 3; XIX: 44: 2).

Podľa týchto hodnôt sa medzi nádobami z rovnakej veľkostnej skupiny vyskytovali väčšie i menšie tvary. Ich objem sa mal podľa teoretického odhadu blížiť k množstvu jednorazovej dávky potravy konzumovanej príslušnými jedincami. Aj z tohto dôvodu sa nepreukázal v globále zaznamenávaný prejav častejšieho prikladania vyšších nádob s väčším objemom do hrobov dospelých žien. Tie zvyčajne patrili k precíznejšie vyrobeným exemplárom kuchynskej keramiky využívaným k príprave varených jedál pre príslušníkov rodinného zväzku (*Hrubý* 1965, 265; *Pavlu* 1971, 85). Na dolnokrškanskom pohrebisku sa tri najvyššie nádoby ocitli pri dvoch dospelých mužoch a detskom jedincovi staršieho veku mužského pohlavia.

Väčšiu mieru pragmatického prístupu v uplatňovaných výberových kritériách možno potvrdiť v prípade už opísaných variantov hrncovitých tvarov. Aj preto je vcelku pochopiteľný výrazný podiel nižších misovitých nádob (83,3 % prípadov), vhodnejších na konzumáciu kašovitých jedál, doložený v hroboch detí. U dospelých mužov a žien sú zasa vo vyrovnanom pomere zastúpené hrncovité nádoby vajcovitej, súdkovitej i misovitej formy. Môže to byť aj preto, lebo skladba tvarov poskytovala možnosť priložiť k zomrelým širšiu škálu jedál (*Budinský-Krička* 1959, 19; *Frolíková-Kaliszová* 2009, 95, 97; *Justová* 1990, 63; *Marešová* 1983, 43, 44; *Profantová* 2015, 27).

K ozrejmieniu predpokladaného významu môže prispieť objem nádob spresnený pomocou piesku plneného po líniu s maximálne zúženým hrdlom. Vyčíslené údaje s prekvapivo obmedzeným rozptylom členia nádoby do troch skupín. Najpočetnejší sú reprezentanti s nízkym objemom

(0,4–0,52 l) pochádzajúci z hrobov 3, 10, 11, 13, 30, 33, 43 a 46 so štyrmi deťmi a dvomi dospelými mužmi i ženami.

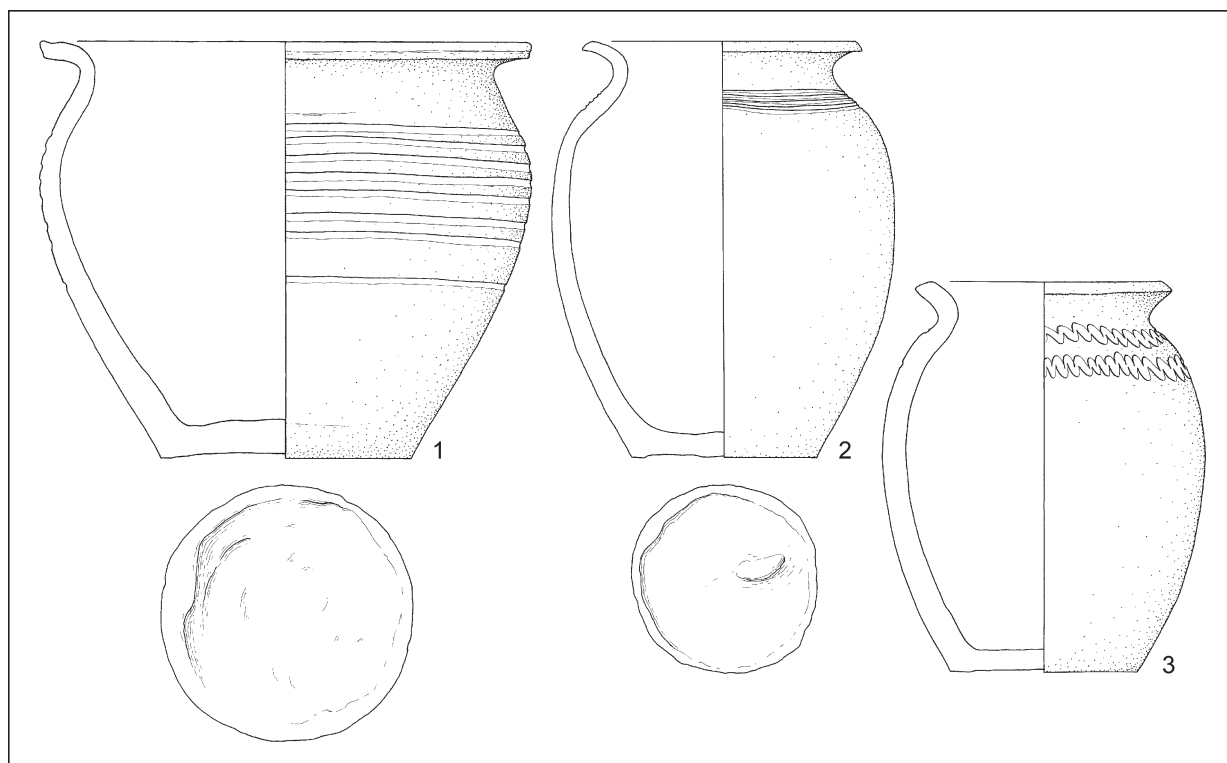
Do zriedkavejšie zastúpenej druhej skupiny patria nádoby s priemerným objemom (0,9–1,06 l) uložené v hroboch 1, 8, 23, 27, 30 a 37 k dvom deťom a trom dospelým ženám. Nádoby s najväčším objemom (1,82–1,85 l) sa vyskytli iba u dospelých mužov z hrobu 43 a 44 vyhlbených v tesnom susedstve v okrajovej časti VI. pohrebiskovej skupiny. K objasneniu tohto zistenia je potrebné uviesť, že tieto nádoby zrejme neboli využité ako pevný obal pre posmrtnú potravu. Poslúžili pri obradnom umývaní pochovaných, a preto museli byť zámerne rozbité (*Bednárik* 1939, 61; *Jágerová* 2001, 16; *Krumphanzlová* 1972, 200). V hrobe 43 bola na posmrtnú prílohu predurčená súdkovitá nádoba s objemom 0,44 l.

Z predchádzajúcich poznatkov vyplynuli pochybnosti o tom, že by sa veľkosť keramických nádob dôslednejšie prelínala s pohlavím a vekom zomrelých. Pozoruhodnejší je štandardizovaný objem dosiahnutý aj na nádobách s rozdielnymi výškovými parametrami. Znamená to, že zhotoviteľia nádob mali dostatočné skúsenosti, aby vedeli vyrobiť exempláre s požadovaným objemom, hoci sa porovnávaní reprezentanti líšia od seba vo viacerých zložkách.

Podľa ďalšieho zistenia neboli keramické nádoby nachádzané v jednotnej polohe pri pochovanom, ale v takmer vyrovnanom pomere v troch tradičných sektoroch. K nim patrí širšia oblasť pravého (tab. XIII: 27; XIV: 30; XVIII: 43) či ľavého chodidla (tab. V: 10; VI: 11; XV: 35; XVI: 37) a pozícia konča nich (hrob 1, 3). Žiadna z nich nebola uprednostnená v prípade istého pohlavia a vekovej skupiny, ani pri umiestňovaní rozdielných keramických tvarov odlišnej veľkosti. K predchádzajúcim prípadom nebola pripojená nádoba stojaca výnimočne pri pleci dospelej ženy v hrobe 23, ani v hrobe 13 druhotne presunutý exemplár pri telesných zvyškoch detského jedinca.

Vo väčšinových prípadoch ide o tri štandardné sektory, ktoré sa vylučujú s priestormi s najčastejším umiestňovaním predmetov dennej potreby a nástrojov. Aj kvôli tejto okolnosti neboli každodenne využívané keramické nádoby začlenené do označenej skupiny. Navyše, ich prednostné využitie v podobe trvácnych obalov posmrtnéj potravy a nápojov zaraďuje exempláre tejto kategórie medzi predmety kultového charakteru. Do rovnakých miest prikladali pozostalí takisto aj iné potravinové články v podobe mäsitej prílohy, vajec a nápojov plnených do drevených vedier.

Odlišné poslanie napĺňali tri nádoby zachované vo fragmentoch. Z ich umiestnenia sa dá vyčítať, že k rozbitiu nádob nedošlo náhodne, ale

Obr. 11. Nitra-Dolné Krškany. Zástupcovia keramických nádob. 1 – nádoba zo skupiny C; 2, 3 – nádoby zo skupiny B.

z konkrétnych príčin. Zatiaľ čo sa v hroboch 43 a 46 (tab. XVIII: 43; XIX: 44) s dospelými mužmi keramické tvary rozbili po ich vhození na dno hrobu, nádobu z hrobu 32 (tab. XV: 32) s dospelou ženou rozbili pozostali mimo tento priestor. Získané črepy sa do zásypovej výplne hrobovej jamy vhadzovali postupne. Z nich iba jediný sa ocitol pri pochovanej. Ostatné časti z vyšších úrovní zásypu sa z neho nekontrolovane odstránili počas archeologického výskumu. Rozmery tohto fragmentu boli napriek tomu dostačujúce, aby sa pôvodný tvar nádoby mohol plnohodnotne kresbovo zrekonštruovať.

Chýbajúce uhlíky a zvyšky popola nachádzané na pohrebisku vo Veľkom Grobe a Nitre-Lupke (Chropovský 1957, 220; 1962, 203) nepripúšťajú využitie spracúvaných nádob pri profylaktickom vydymovaní hrobových jám. S väčšou istotou sa dá uvažovať o ich spojení s iným prejavom očistného aktu spočívajúceho v obradnom umývaní tela zomrelého. K tomuto účelu využité nádoby museli byť po akte zámerne zničené, pretože prišli do styku s nečistým zomrelým. Potvrdením opodstatnenosti vykonávania tohto zvyku iba v istom rodinnom zväzku je poloha všetkých troch hrobov umiestnených v tesnom susedstve na okraji VI. pohrebiskovej skupiny (obr. 12).

Detailnejšie informácie o nádobách možno získať z porovnávaní vizuálne zaznamenaných zložiek

v ich vzhľade, skladbe keramickej hmoty a výrobných postupoch. Podľa nich sa dajú spracúvané exempláre začleniť do troch skupín. V prvej z nich, označenej ako skupina A, figurujú zástupcovia s prejavmi nižšej kvality získané z hrobov 3, 10, 23 a 33 (obr. 12: a; tab. I: 3: 1; V: 10: 2; XII: 23: 2; XV: 33: 5). Túto okolnosť zaznamenáva index spriemerovanej masívnosti stien kulminujúci pri hodnote 5,1. Tento údaj vyrátaný z podielu výšky a váhy je na lokalite najvyšší.

K významným prejavom patrí mierna prevaha nižších súdkovitých foriem so zaobleným okrajom, s obtočeným krátkym úsekom hrdla, ktoré sa dajú poľahky zhotoviť pri ručnom modelovaní. V keramickej hmote sa vyskytuje vyšší podiel hrubého piesku so stredne veľkými až veľkými kamienkami. Po výpale nižšej kvality nadobudli steny čierneho sfarbenie s drsnou štruktúrou povrchu. Výzdoba tradičnými motívmi bola nanosená jednoduchým rydlom i hrebeňom s tromi alebo piatimi zubmi. Výnimčným variantom sú dva pásy nepravidelných vlnoviek zostavené z husto zoradených hrebeňových vpichov zaznamenaných na nádobe z hrobu 33 (tab. XV: 33: 5). Nezvyčajné je takisto nadmerne zhrubnuté dno nádoby misovitej formy z hrobu 10, na ktorom bol z hrnčiarskej podložky odtlačený plastický kruh s priemerom 20 mm. V tomto hrobe pochovali detského jedinca stredného veku, vo zvyšných dvoch dospelých mužov a ženy.

Zástupcovia zo skupiny B boli uložení v hrobach 8, 13, 27, 32 a 43 (obr. 12: b; tab. V: 8: 4; VII: 13: 3; XIII: 27: 5; XV: 32: 1; XVIII: 43: 2). Ich charakteristiky vystihuje priemerne zvládnutá výrobná kvalita s pestrejšou skladbou určujúcich znakov. K príznačným prejavom patrí znížená hrúbka stien, premietnutá do nižšieho indexu masívnosti s hodnotou 4,45, častejší výskyt kužeľovito zrezaného okraja i dodatočné obtočenie hornej štvrtiny až tretiny nádoby. Výzdobné motívy nanášané hrebeňom s tromi až štyrmi zubmi sú o málo častejšie ako línie vyhotovené jednohrotým rydlom. K výnimočnostiam patria pásy zostavené z krátkych šikmých a vodorovných vrypov pokrývajúce väčšiu časť tela nádoby z hrobu 13 (tab. VII: 13: 3). V keramickej hmote figuruje priemerné množstvo hrubého i jemného piesku. Povrch stien nadobudol po kvalitnom výpale tmavohnedú farbu. Na minimálne vyklenutom dne nádob z hrobov 8, 13 a 27 (tab. V: 8: 4; VII: 13: 3; XIII: 27: 5) možno nájsť iba obvodový prstenec odtláčený z podložky hrnčiarskeho kruhu vyplnený s málo zreteľnými odtlačkami drevenej štruktúry podložky pracovnej dosky (Fusek 2009, 99, 102).

Súčasťou tejto skupiny sú vyššie spomenuté nádoby z hrobov 8 a 43 (obr. 11: 2, 3; tab. V: 8: 4; XVIII: 43: 2) s viacerými príbuznými prvkami v skladbe keramickej hmoty, výpale, farebnosti povrchu a v hrnčiarskom rukopise doplnené identickou váhou. Rozdiel sa zaznamenal v aplikovanom výzdobnom motíve vyhotovenom jednohrotým rydlom. Úzkohrdlé nádoby tohto typu, označené E. Fottovou (2019, 165, 166) ako typ H21 sa rozpoznali v menšinovom zastúpení na nitrianskych lokalitách Pod Zoborom, Lupka a Trznica.

Do skupiny C bol zaradený najvyšší počet exemplárov uložených do hrobov 1, 30, 37, 43, 44 a 46 (obr. 12: c; tab. I: 1: 1; XIV: 30: 1; XVI: 37: 2; XVIII: 43: 3; XIX: 44: 2; 46: 1). Ich reprezentanti sa vyznačujú vyššou kvalitou i niektorými progresívnymi prvkami (obr. 10: 1–5; 11: 1). Okrem dôkladne preplavenej keramickej hmoty s nízkym podielom jemného či hrubého piesku k nim patria zahladené stopy po nálepovej technike s dodatočne obtočenou hornou tretinou až polovicou tvaru. Horná strana ústia zo štyroch nádob je prežliabnutá, v okrajovej profilácii prevláda kužeľovité, výnimočne i zvislé a lievikovité zrezanie. Vo výzdobe vyhotovenej jednohrotým rydlom prevládajú priame línie nad ich kombináciou s vlnovkami.

Povrch misovitých tvarov nadobudol po kvalitnom výpale hnedé sfarbenie s občasným ružovým nádychom. Na vyklenutých dnách figurujú odtlačky štruktúry drevenej podložky hrnčiarskeho kruhu s obvodovým prstencom a občasnou piesčitou podsýpkou s obilnými zrnkami (tab. I: 1: 1; XVI: 37: 2; XIX: 44: 2). Na dne z hrobu 30 vystupuje regu-

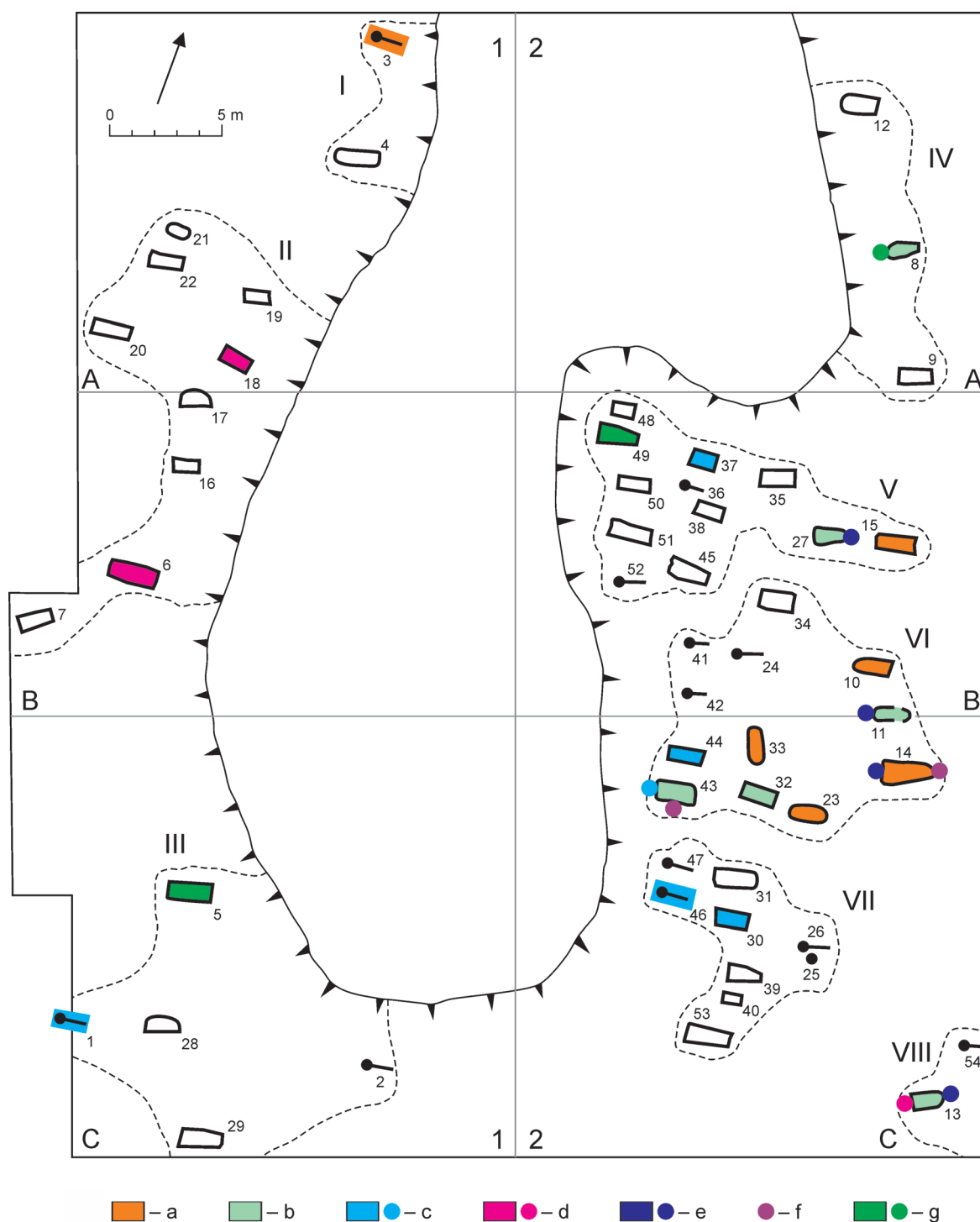
lárna plastická značka slnečného motívu s ôsmimi lúčmi (tab. XIV: 30: 1). V hrobe 46 ide zasa o dva sústredné kruhy v obvodovom prstenci, v hrobe 37 je zobrazený iba jeden kruh (tab. XVI: 37: 1).

Analýza sledovaných prvkov príbuznej kvality poskytla indície k rámcovému datovaniu keramických nádob. Exempláre zo skupiny C by podľa prežliabnutej hornej strany ústia, zaznamenananej u nádob z hrobov 30, 43, 44 a 46 mali patriť do mladšieho veľkomoravského horizontu (Dostál 1975, 163, 164; Klanica 1970, 104; Macháček 2001, 138, 142; Mazuch 2013, 57, 58). Takúto možnosť pripúšťa koncentrácia hrobov s ich výskytom v V., VI. a VII. skupine z východnej časti pohrebiska. Hrob 1 je výnimočne odsunutý do III. skupiny (obr. 12: a). Pohrebný inventár potrebnú oporu k datovaniu poskytnúť nemôže, pretože jeho zložky v hrobe 30 a 46 zjavne absentujú, do hrobov 43 a 44 boli priložené nože a vajce.

V hrobach s nádobami zo skupiny B sú prílohy početnejšie. Dôležitá je najmä sekera, gombík so zvislo rebrovaným povrchom z pozláteného bronzového plechu, vedro a príloha mäsitej potravy z hrobov 8 a 13. Podľa ich kombinácie mohli byť hroby vyhlbené azda už v staršom horizonte. V rámci neho sa totiž vyšší sociálny status zomrelých prezentoval identickým spôsobom. Jednoduchú krúžkovú náušnicu a krúžkovú náušnicu s uzlíkom dopĺňa v hrobe 27 iba praslen. Tieto predmety majú zanedbateľnú datovaciu schopnosť.

Z polohy týchto hrobov v V.–VII. skupine však nemožno vylúčiť ani mladšie datovanie. Uvedená eventualita je aktuálna v prípade súdkovitých nádob so zúženým hrdlom z hrobov 8 a 43, ktoré okrem miestnej výroby spája E. Fottová (2019, 161, 164), s mladším veľkomoravským horizontom. Do záverečnej etapy ich vývojovej línie patria aj nádoby z hrobov 16 a 24 pohrebiska v Nitre-Horných Krškanoch zaradené do začiatku 10. stor. (Hanuliak/Chropovský 2019, tab. III: 16: 4; V: 24: 2).

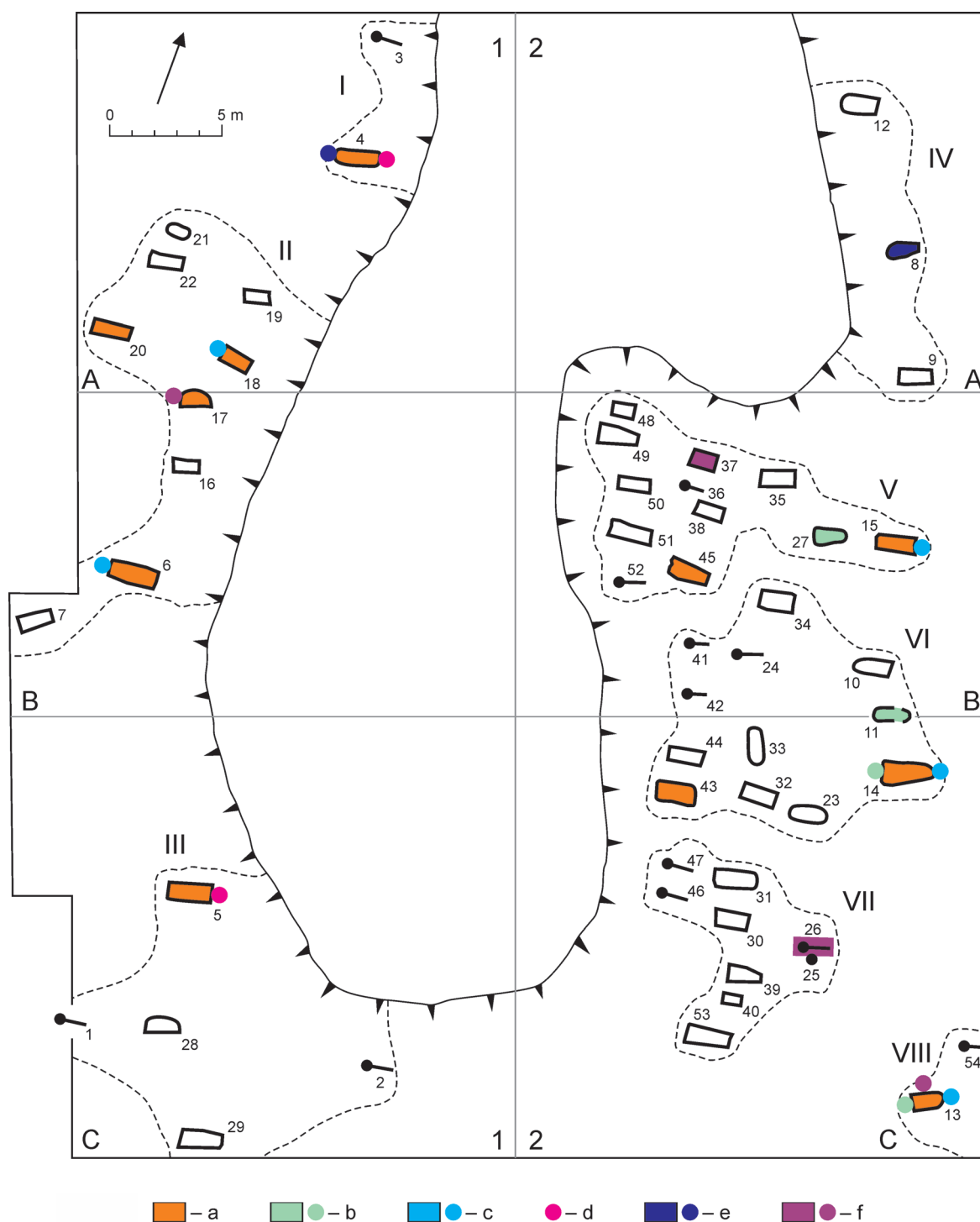
Nádoby zo skupiny A, priložené k jedincom s nanajvýš priemerným sociálnym statusom, sa vyznačujú prvkami nižšej kvality. To však neznamená, že uvádzané indikátory radia príslušné hroby na lokalite jednoznačne do staršieho úseku pochovávania. Uvedenú možnosť nenapĺňajú ani dve krúžkové náušnice s náušnicou s dvojkónickým granulovaným záveskom, zlomok noža a praslen. Nízka úroveň rozpoznaných prvkov nastoľuje otázku, či nemôže ísť o exempláre účelovo zhotovené k uloženiu do hrobov. Pri riešení chronologickej špecifikácie keramických nádob zo všetkých troch skupín by sa nemal prehliadnuť koncentrovaný výskyt zástupcov z kategórie A v VI. pohrebiskovej skupine, kde vystupujú spolu s dvomi nádobami zo skupiny B a inými dvomi exemplármi zo skupiny C (obr. 12).

Obr. 12 Nitra-Dolné Krškany. Rozmiestnenie hrobov s predmetmi kultového charakteru. Legenda: a – keramická nádoba zo skupiny A (typ 24); b – keramická nádoba zo skupiny B; c – keramická nádoba zo skupiny C; d – vedro (typ 25); e – mäsitá príloha (typ 26); f – vajce (typ 27); g – amulet (typ 28–30).

Ani do jednej z troch sformovaných skupín sa pre niektoré špecifické prejavy nedala v počiatočnej fáze analýz začleniť nádoba z hrobu 11 (tab. VI: 11: 2). Rozhodujúci je z nich tvar pozostávajúci z krátkeho ústia napojeného na zalomené hrdlo pod uhlom, ktorý je o 10–11° vyšší ako u ostatných

zástupcov. Neobvyklá je takisto ostro zalomená línia maximálnej vydutiny. Ďalším špecifickým znakom je iba rukou docielené dôkladné zahľadanie povrchu, dodatočné obtočenie na rotujúcej podložke chýba. Aj preto prekvapí pre hrnčiarsky kruh typická regulárna značka stvárnená v po-

Obr. 13. Nitra-Dolné Krškany. Rozmiestnenie hrobov so sledovanými prvkami. Legenda: a – nadpriemerný objem hrobovej jamy; b – mäsitá príloha (typ 26); c – vedro (typ 25); d – britva (typ 16); e – zbraň (typ 22, 23); f – súčasti odevu (typ 12–14).

dobe svastiky na vyklenutom dne (tab. VI: 11: 2). Okrem hrobu 19 z Nitry-Lupky (Chropovský 1962, tab. 22: 5), ju zaznamenávame aj na nádobe z hrobu 10 v Ipeľskom Sokolci (Vendtová/Rejholec 1963, 63, obr. 4: 4), hrobu 43 zo Svätého Petra (Béres 1995, 119, obr. 23: 12) a z hrobu 493 v Trnenci nad Váhom-

-Hornom Jatove (Točík 1971, 177, tab. XLIII: 16). Na dolnokrškanskej nádobe sa takisto zaznamenalo neobvyklé okrovožlté sfarbenie povrchu. Podľa výsledného indexu masívnosti stien s hodnotou 4,18 by sa tento exemplár po patričnom zvažení mohol nakoniec pripojiť k zástupcom zo skupiny B.

V tejto kolekcii sa totiž takisto vyskytla misovitá forma, rovnako tak aj výzdobný dekór nanášaný viaczubým hrebeňom.

Typ 25 – Vedrá

(obr. 8: 25)

Medzi včasnostredovekými drevenými nádobami sú v nadmernom počte zastúpené vedrá odlišiteľné od ostatných typickými zložkami. Patria k nim železné držadlá so závesnými kovaniami a obručkami zvierajúcimi drevené dyhy s rovným dnom. Ich zástupcovia pochádzajú z piatich hrobov (6, 13, 14, 15 a 18; tab. III: 6: 2; VII: 13: 4; XIII: 14: 7; IX: 15: 2; X: 18: 4) umiestnených v II., V., VI. a VIII. pohrebiskovej skupine (obr. 12: d; 13: c).

V kolekcii nádob z Dolných Krškán patrí uvedeným zástupcom diel s hodnotu 23,8 %, zvyšok dopĺňajú keramické tvary. Okrem špecializovaných výrobných postupov mohol získaný nepomer ovplyvniť zúžený rozsah ich využívania zredukovaný na manipuláciu s nápojmi a inými tekutinami.

Doplnenie ďalších funkčných eventualít v pozemskom svete, priblíženie výberových kritérií uplatňovaných pri ich umiestňovaní do hrobov sfažuje dekompozícia drevených a zlomkovitý stav železných dielcov. Kompletnejšie zachované vedrá sú zriedkavé. O to cennejšie sú prípady, vďaka ktorým môžu byť tieto exempláre po precíznom zdokumentovaní nájdených zlomkov následne zrekonštruované do predpokladaného vzhľadu i rozmerov. Na základe vykonanej kresbovej rekonštrukcie mali všetky zhodnocované vedrá kruhovú dispozíciu s kužeľovitou formou korpusu doplnenú trojicou obrúči a príslušnými závesnými súčasťami. Doklady o pokrytí povrchu železným plechom chýbajú.

Po odrátaní hrúbky dýh z vonkajšieho priemeru a zrekonštruovaní vnútornej výšky sa na podklade skompletizovaných metrických údajov vyčíslil objem príslušných nádob. Podľa neho sa ich zástupcovia stotožňujú s keramickými nádobami nízkych tvarov. K nim patria exempláre z hrobu 13 a 18 s objemom 1,95 l a 1,46 l. Najmenší objem 0,73 l malo vedro z hrobu 14. Naproti tomu v hroboch 6 a 15 objem vedier vystúpil na 2,2 l a 2,5 l. Uvedenú kubatúru spätú už s vysokými keramickými nádobami nemal ani jediný exemplár z dolnokrškánskeho keramického súboru.

Ako v prípade keramických nádob, tak aj u vedier sa analýzami nepotvrdil priamy vzťah medzi ich objemovými hodnotami a pohlavím i vekom pochovaných. Exemplár s najnižším objemom priložili pozostalí do hrobu 14 s dospelou ženou. V hroboch 13 a 18 boli pochované dve deti. Iba vedrá s najvyš-

ším objemom ležali v hroboch 6 a 15 pri dospelom mužovi a žene.

Z typologického hľadiska sa u zhodnocovaných nádob vyskytuje niekoľko príbuzných, odlišných i špecifických prvkov. Do prvej skupiny patria držadlá zo železnej tyčinky štvorhranného, výnimočne aj kruhového prierezu s priemerom 2,2–7 x 2,5–6 mm. Ich vonkajší priemer v rozsahu 120–165 mm býva prispôsobený veľkosti hornej obruče. Jej vyklenutie osciluje od 62 mm do 85 mm. Oblúkovito prehnuté koncové úseky držiadiel z hrobov 14, 15 a 18 sú iba mierne zhrubnuté. Gombíkovo rozkuté konce poznáme z hrobov 6 a 13.

Odlíšne prvky sú tradične zaznamenávané u závesných kovaní. V častejšie uprednostňovanej doštičkovitej verzii sa vyskytuje lichobežníkovitý (tab. VII: 13: 4) a pásikový typ (tab. VIII: 14: 7; IX: 15: 2). V jedinom exemplári je doložený motív obráteného písmena T (tab. III: 6: 2) a kotkovito rozoklaná forma (tab. X: 18: 4).

Viac kombinácií evidujeme v prípade opakovaného výskytu troch obrúči spájaných jedným až dvomi nitmi. Medzi zaznamenanými možnosťami figuruje šírka pásikov pozvoľne narastajúca od ústia k dnu. Na dvoch nádobách je menej exponovaná stredná obruč užšia. Popri úzkych obručiach so šírkou 6–8 mm sú známe aj stredne široké s rozmedzím 9–19 mm. Naproti tomu sú obruče na vedre z hrobu 13 široké 17 mm, 45 mm a 47 mm. Ich odolnosť voči silovému pnútiu zvyšujú na strednej a dolnej obruči falcovito ukončené okraje. Na viacerých úsekoch z ich povrchu sa zachovali koróziou petrifikované odtlačky textilného zábalu.

K špecifickým prvkom nesporne patria štyri krížové kovania pripevnené k drevenému korpusu štvoricou nitov. Z ich polohy sa nedá vyčítať pôvodné poslanie. Prijateľnejšia je kombinácia snahy o skvalitnenie upevnenia hornej obruče, súčasne i zvýšenie estetického dojmu z tohto vedra (*Hrubý 1955, 157*). S istotou sa nedá zamietnuť ani prípadný náboženský kontext objavujúci sa v latentnej podobe aj na iných reprezentantoch materiálnej kultúry (*Hanuliak/Pieta 2014, 143–148*). Opísané riešenie nie je natoľko výnimočné, aby sa nedalo aplikovať aj na iných výrobkoch tohto typu. V skutočnosti identické prípady nie sú známe. K takýmto prípadom nepatria vedrá z Mikulčíc a Starého Města-Na Valách, u ktorých príbuzný krížový motív ukončoval závesné kovania (*Bartošková 1986, obr. 17: A: 3; Galuška 2017, 39, 191*). Iný špecifický prvok predstavuje krúžok s priemerom 25 mm pripevnený nitom nad strednou obručkou. Podľa polohy mohol tento krúžok zabezpečiť lepšiu stabilitu vedra počas jeho prenosu či prevozu (*Hrubý 1955, 158, tab. 51: 3*).

Analýza postrehnuteľných zložiek z piatich vedier zo spracúvanej nekropoly nebola samouč-

čelná. Jej výsledky poskytli viacero informácií. Zvýšená pozornosť spomedzi nich patrí nadmernej rôznorodosti spochybňujúcej zhotovovanie vedier jediným výrobcom. Ak, pravda, nie je metodicky nesprávne hľadanie jednotnejšieho rukopisu istého remeselníka s častejšie opakovanými príbuznými až identickými prejavmi, ako to býva pri keramických nádobách.

Na základe akceptovateľných datovacích schopností určujúcich prvkov, vybraných z množstva protichodných názorov, možno s prípustnou dávkou tolerancie posunúť do staršieho veľkomoravského horizontu vedro z hrobu 6 s kotvovito rozoklaným závesným kovaním. K nemu sa dá pripojiť vedro z hrobu 18 s kovaním v tvare obráteného písmena T. Pásikové kovania s prerazeným otvorom sú už zrejme späté s mladším horizontom (Bartošková 1986, 94; Galuška 1996, 107; Klanica 2006a, 72, 73; Kouřil/Tymonová 2013, 127). V prípade prvých dvoch hrobov môže chronologické zaradenie podporiť aj ich umiestnenie v západnej časti nekropoly.

Drevené vedrá so železnými súčasťami sa vo všeobecnosti považujú za jeden z indikátorov prestížnej pozície príslušných jedincov v miestnej komunite. Zvyčajne sa pritom zohľadňuje ich náročnejšia remeselná výroba, očakávaná predurčenosť takýchto nádob k uskladňovaniu nielen vody ale aj hodnotnejších nápojov, ako aj v globále potvrdený výskyt v hroboch dospelých mužov s militáriami, nadpriemernými rozmermi hrobových jám a ich úpravami drevom (Hanuliak 2004b, 191, 192; Poláček/Marek/Skopál 2000, 185; Profantová 2015, 51, 69).

Na spracúvanej nekropole nie sú však určujúce ukazovatele reprezentatívne zastúpené. Medzi jedincami figurujú dve dospelé ženy, dvaja detskí jedinci, no iba jediný dospelý muž. Objem vedier nekorešponduje s ich vekom, čo oslabuje priamejší vzťah nádob k pochovaným. Pri dospelých ženách stredného veku sa našla nádoba s najmenším i najväčším objemom (0,73 l a 2,5 l). Dieťa s najnižším vekom malo v hrobe napriek tomu vedro s objemom 2 litre. To je iba o málo menej ako u dospelého muža. Aj väčšinovo zaznamenané polohy z okolia dolných úsekov hrobových jám podporujú názor o prikladaní takýchto exemplárov k už ležiacim telám pozostalými príslušníkmi rodinných zväzkov.

Pozitívne svedectvo k demonštrácii vyššej spoločenskej úrovne poskytujú hĺbky kulminujúce pri hodnote 200–210 cm a objemové parametre od 3 m³ po 5,4 m³. Menej adresné sú občasné prílohy mäsitej potravy, dve strieborné náušnice s jednostranným granulovaným záveskom a gombík so zvislo rebrovaným povrchom z pozláteného bronzového plechu. Osamotenému nožu chýbajú výstižnejšie hodnotové prvky. V prípade ďalšieho exemplára s parohovinovou rukoväťou je naznačená súvislosť

dostatočne informatívna. Po zohľadnení uvedených prejavov nemožno dreveným vedrám uprieť schopnosť náznakovkej indikácie sledovaného vzťahu, aj keď k jej potvrdeniu chýbajú ustálené a pohrebnými zvykmi neskrtené indikátory.

Typ 26 – Mäsitá príloha
(obr. 8: 26)

Zvieracie kosti sa našli v štyroch hroboch (11, 13, 14 a 27; tab. III: 6; VI: 13; VIII: 14; X: 18; XIII: 27) patriacich do V., VI. a VIII. pohrebiskovej skupiny, pričom hroby 11 a 14 boli vyhlbené v VI. skupine (obr. 12: e). Prekvapujúco pôsobí pozícia všetkých štyroch hrobov umiestnených do líniovej zostavy vo východnom úseku pohrebiska. Predmetné hroby dotvárajú v súbore diel 7,4 %. Podľa toho sa lokalita pripája k pohrebisku z Čakajoviec (Rejholcová 1995a) a Veľkého Grobu (Chropovský 1957) s oveľa vyšším počtom preskúmaných hrobov.

Zaujímavé sú takisto poznatky, ktoré vo svojom posudku uviedol C. Ambros z Archeologického ústavu SAV. Podľa neho všetky nájdené kosti pochádzajú z kury domácej (*Gallus gallus dom.*) – sliepky. Z ich skladby možno usúdiť, že tieto exempláre museli byť do hrobov umiestňované s mäsitými časťami. I preto je vhodnejšie označovať ich za prílohy mäsitej potravy dopĺňajúce tradičné potravinové prílohy a nápoje umiestňované v keramických nádobách a vedrách.

Ďalšie zaujímavé skutočnosti vstúpia z posudzovania vzťahu predmetných kostí k jedincom rozdielneho pohlavia a veku. Okrem dvoch dospelých žien stredného veku dopĺňajú kolekciu aj dve deti, dospelý muž chýba. A to aj napriek tomu, že sa títo jedinci vyskytujú na každej nekropole z územia Slovenska. V globálnych hodnotách (Hanuliak 2004b, 193) dokonca s podielom 46,9 % dominujú nad ženami (27,8 %) a deťmi (25,3 %). Príkladom je čakajovské pohrebisko s podielom príloh u mužov a žien v pomere 77,8 % voči 22,2 %. Inak je to vo Veľkom Grobe, na ktorom detskí jedinci (44,5 %) počtom prevyšujú dospelé ženy (33,3 %) a mužov (22,3 %).

Opodstatnenosť stotožňovania kostí so zvyškami mäsitej potravy vyplýva na spracúvanej lokalite z veľkosti dielov uložených k jedincom rozdielneho veku. Príkladom sú tri kosti z končatiny nájdené pri dieťati najmladšieho veku z hrobu 13. Pri dieťati stredného veku z hrobu 11 sa ku končatine pripájala prsná časť. Z hrobov 14 a 27 dospelých žien pochádzajú podľa ôsmich kostí kompletnejšie mäsité diely sliepok.

Podľa toho pristupovali pozostalí k výberu mäsitých pokrmov s logicky usmernenými zásadami. Menej preukazné je v tomto smere umiestnenie kostí. S najobvyklejšími doloženým priestorom

uskladňovania potravinových príloh a nápojov v okolí chodidiel (36,6 %) sa stotožňuje iba situácia z hrobu 27. V hrobách 11, 13 a 14 sa s pozoruhodným stereotypom opakuje pozícia stredného úseku ľavej steny hrobovej jamy. Napriek tomu, že vo všeobecnosti býva táto poloha zastúpená v 22, 5 % prípadov, nepoznáme dôvody jej uprednostňovania spomedzi iných 32 miest z priestoru hrobovej jamy (Hanuliak 2004b, 194).

Z dostupného pramenného fondu sa nedajú vyčítať doklady, pre ktoré bola príloha mäsitej potravy umiestnená iba k týmto a nie k iným jedincom. K nim by mal podľa sprievodných prejavov patriť dospelý muž z hrobu 5 s britvou, jedinec z hrobu 4 uložený na doskovej podložke s britvou a kopijou a dieťa stredného veku z hrobu 8 so sekerou. Súčasne treba uznať, že sa podľa rozmerov hrobových jam a pohrebného inventára hrob 14 dospelej ženy a hrob 13 dieťaťa najmladšieho veku oprávnené ocitajú na najvyššom mieste vo svojej kategórii. Okrem strieborných náušnic má určujúci význam gombík so zvislo rebrovaným povrchom a príloha vedra. Naopak, k dieťaťu stredného veku z hrobu 11 a dospelej žene z hrobu 27 boli priložené keramické nádoby, resp. náušnice podunajského typu.

Z tohto pohľadu príloha mäsitej potravy nie je sama o sebe ukazovateľom vyššieho spoločenského postavenia. Súvisí s pohrebným zvykom aplikovaným pozostalými niektorých rodinných zväzkov v obmedzenom chronologickom rámci, nie kontinuálne počas používania nekropoly.

Typ 27 – Vajcia (obr. 8: 27)

V dvoch hrobách (14 a 43; tab. VIII: 14; XVII: 43) zo VI. pohrebiskovej skupiny sa zaznamenal výskyt vaječných škrupín (obr. 12: f). Pohrebisko sa tak pripojilo k 12 iným nekropolám, na ktorých sa vajcia z hydiny našli v 22 hrobách (Hanuliak 2004b, 194, 195). Podľa toho ukladanie vajec súvisí so sporadicky aplikovaným pohrebným zvykom. Jeho podstata uniká, keďže sa dosiaľ nepodarilo spresniť význam vajec pre pochovaných.

Zo známych prameňov možno vyčítať viacero informácií, ktorým chýba logická previazanosť signalizujúca jednotnejšiu významovú podstatu. Názorovú platformu, stotožňujúcu vajcia so symbolom znovuzrodenia života, s túžbou po regenerácii životných síl (Dostál 1982, 184; Petényi 1994, 76; Smetánka 2014, 117–120) dotvára ich prevyšujúca prítomnosť v hrobách detí (44,7 % prípadov). Nezanedbateľný podiel vajec v hrobách dospelých mužov (33,3 %) a žien (22 %), doplnený ich občasnou viacpočetnosťou v hrobe, môže byť zasa považovaný za doklad o sezónne obmedzenom druhu posmrtného jedla (Geisler 1984, 494; Hoch-

manová-Vávrová 1962, 232; Justová 1990, 62, 166). Vo zvýšenej miere to platí pre miesta v okolí chodidiel a hlavy, do ktorých boli ukladané takisto keramické a drevené nádoby.

Spomenuté okolnosti sa stotožňujú s nálezovou situáciou doloženou aj v dvoch hrobách zo zhodnocovanej lokality. V hrobe 14 s dospelou ženou stredného veku bolo vajce uložené napravo od hlavy a dopĺňalo prílohu mäsitej potravy a nápojovú látku z vedra. Dospelému mužovi stredného veku z hrobu 43 vajce uložili ku koncovej stene hrobovej jamy z blízkosti zámerne rozbitej a ďalšej celej keramickej nádoby. Sprievodné nálezové okolnosti majú nanajvýš priemerné hodnoty v porovnaní s nadpriemernými parametrami z hrobu 14.

Zhodnocovaným vajciam možno podľa toho s väčšou istotou pričleniť význam potravinovej prílohy, bez ohľadu k rozsahu magického poslanca pripisovaného pozostalými. Prítomnosť oboch hrobov v VI. skupine spája umiestňovanie vajec do hrobov s pohrebným zvykom aplikovaným jediným rodinným zväzkom miestnej komunity. V označenom mikropriestore sa takisto koncentruje výskyt keramických nádob (7 prípadov), mäsitej prílohy (2 prípady) doplnený jedným vedrom. Väčšina z hrobov patrí do mladšieho veľkomoravského horizontu.

Typ 28 – Spona (obr. 8: 28)

Z hrobu 5 umiestneného v III. skupine pochádza predmet označený B. Chropovským (1977, 135) ako pracka (obr. 12: g; tab. II: 5: 1). Toto funkčné využitie mohol ovplyvniť pohyblivý jazyček pripevnený ku kruhovému telu s hrúbkou 2,5 mm a celkovým priemerom 38 mm. Opísaný tvar s guľovito zhrubnutými koncami ramien, zhotovený technikou liatia z bronzy, nie je na území včasnostredovekého Slovenska dosiaľ známy.

Reprezentanti príbuznej formy, pochádzajúci z hrobov avarského kaganátu, bývajú označovaní ako kruhové spony. Ich výskyt sa koncentruje v zadunajskej časti Karpatskej kotliny. Zo Slovenska k nim patrí exemplár nájdený v hrobe 74 zlučiteľný so záverečnou fázou pochovávaní na pohrebisku v Čataji (Hanuliak/Zábojník 1982, 501, tab. I: 17).

Predmetná súčasť odevu patrí k najčastejšie doloženým reprezentantom podkovovitých spôn so štvorhranným, resp. kosoštvorcovým prierezom, roztepanými a následne zvinutými koncami. Koróziou napadnutý železný jazyček sa obvykle nezachoval. V primárnej polohe sa spony nachádzali na hrudi alebo v panve dospelých jedincov oboch pohlaví i detí. Podľa toho by sa dalo azda pripustiť pretrvávajúce antické tradície v odievaní, keďže ide o predmety z doby rímskej, ktoré sa počas

včasnostredovekého obdobia na sledovanom území nevyrábali (Tobias 2007, 333–335).

Zaujímavý moment vnáša do tejto problematiky podkovovitá spona nájdená v hrobe 48 na pohrebisku v Prušánkach. Jej oblúk s priemerom 53 mm je však vyhotovený zo železa. Spomenutý detail spolu s umiestnením predmetu v ľavej časti panvy naznačuje, že táto masívnejšia spona mohla tvoriť súčasť opaska noseného dospelým mužom stredného veku (Klanica 2006a, 76; tab. 28: 5; 2006b, 75). Identické použitie môžu naznačovať aj zástupcovia tohto druhu nájdení v sídliskových kontextoch mikulčického hradiska (Klanica 1986, 119, 120).

Odlišný funkčný kontext sa zaznamenal v hromadnom depote železných predmetov pripísanom putujúcemu kováčovi. Táto zaujímavá kolekcia nálezov bola v 6. stor. počas kritického momentu zakopaná do zeme v katastri dnešnej dolnorakúskej obce Wegscheid am Kamp. Súčasťou depotu je okrem mince rímskeho cisára Galeria Maximiana z roku 311 aj podkovovitá spona. Podobné exempláre boli v Germánii i na iných územiach rímskych provincií hojne nosené v 2.–4. stor. n. l. Z rozboru nálezov vyplynulo, že minca i bronzová spona reprezentujú v objavenom depote antikvárne kusy (Lauermann/Scheinblechner 2017, 88–93), ktorým ich vlastníak iste pripisoval magické schopnosti s možným ochranným účinkom (Hanuliak 2004c, 31, 32).

Identický význam mohla mať aj spona z dolnokrškanského hrobu 5. O takejto možnosti presvedča jej poloha v blízkosti zhlukovej pozície britvy, šidla a dvoch úštepov. Jej poloha konča chodidiel pochovaného navyše dokazuje, že nemohla slúžiť ako súčasť odevu. S väčšou pravdepodobnosťou išlo o jednu z podôb antikvárneho amulet. Vylúčiť však nemožno ani využitie exemplára na zopnutie vrečka s drobnými predmetmi. To však neobjasňuje dôvod, pre ktorý predpokladané závesné vrečko z organického materiálu neležalo v oblasti panvy pochovaného, ale v druhej pozícii, kam ho priložili pozostali.

Zo zreteľa nemožno vypustiť, že sa analyzovaná spona svojim tvarom nestotožňuje s dosiaľ pertraktovaným podkovovitým variantom kruhových spôn. Ide o hybridný typ blízky omegovitým spônám (Tobias 2007, obr. 4: 8), ktorého oblúk nie je na koncoch ohnutý do spätných slučiek, ale zhrubnuté konce k sebe priliehajú. Z pohľadu mapovania pôvodu oboch variantov kruhových spôn je podstatné, že ide o súčasť odevu nosené tradičným spôsobom v autochtónnom prostredí počas doby rímskej, ktoré boli následne využívané aj odlišným spôsobom. Ich výskyt doložený na území pruských kmeňov, vo vikingskom prostredí, takisto na území dnešného Poľska v 10.–15. stor. nemá s analyzovanými exemplármi genetický či kultúrny kontext (Jończyk

2013, 45–51; Mugurévics 1977, 37, 84; Oxenstierna 1966, 217, 218).

Typ 29 – Hrkálka (obr. 8: 29)

Jediný zástupca „samozvučných hudobných nástrojov“ pochádza z hrobu 8 (tab. IV: 8: 2) vyhlbeného v IV. pohrebiskovej skupine (obr. 12: g). Ide o hrkálku, ktorá ležala pôvodne pri pravom predkolení detského jedinca stredného veku. Predmet je odliaty z bronz. Spodná časť nezdobeného guľovitého tela je rozdelená dvomi priečnymi štrbinovými otvormi.

Estetickejšie pôsobí hrkálka nájdená v panve detského jedinca pochovaného v hrobe 84 z Pobedima-Na laze. Zhotovili ju takisto technikou liatia z bronz. Povrch zdobia vodorovné sústredné ryhy nahradené v dolnej časti trojuholníkovitými kompozíciami (Vendtová 1969, 187, obr. 57: 8). Ak sa k takýmto prípadom na ilustráciu pripojí aj hrkálka z hrobu 718 v Čakajovciach (Rejholcová 1995b, 79, tab. CXII: 13), z hrobu 113 kostolného cintorína (Kalousek 1971, 79), z hrobu 124 na južnom predhradí Břeclavi-Pohanska (Přichystalová 2007, 177, obr. 6) a z hrobu 117 z Uherského Hradišťa-Horných Kotvic (Marešová 1983, 50, tab. 12: 12) zviditeľní sa prepojenie takýchto predmetov s detskými jedincami. Ich dlhodobu opotrebovaný povrch s neraz poškodeným závesným uškom zasa poukazuje na ich zhotovovanie v období avarskeho kaganátu. V tomto prostredí sa sformovalo aj ich účelové využitie pri zdobení konských postrojov doplnené o ochrannú schopnosť voči všeobecne vnímaným škodlivým silám (Dostál 1966, 59; Zábojník 2009, 56). Rozhodujúcu úlohu pritom zohrával zvuk vznikajúci pri samovoľnom pohybe, ktorý pri akomkoľvek zafarbení eliminoval negatívne sily sídlia v tichej neistote (Frolíková-Kaliszová 2000, 245; Galuška 1996, 56; Hanuliak 1994, 47).

Pertraktovaná apotropajná účinnosť sa preniesla aj do veľkomoravského obdobia a markantnejšie prejavila u jedincov z najzraniteľnejšej skupiny vtedajšej society (Hochmanová-Vávrová 1962, 235; Smetánka 2003, 14). V rovnakom duchu vnímaný inštrument z dolnokrškanského hrobu 8 nie je, vzhľadom na spomenuté okolnosti, sám o sebe chronologicky citlivý. Jeho spoločný výskyt s úzkou sekerou pripúšťa posunutie pochovanie zomrelého, s vyšším spoločenským postavením, do staršieho veľkomoravského horizontu.

Typ 30 – Sekerovitá hrivna (obr. 8: 30)

Z hrobu 49 (tab. XX: 49: 4), vyhlbeného v V. pohrebiskovej skupine (obr. 12: g), pochádza zlomok sekerovitej hrivny dlhý 63 mm. Tento artefakt s tromi inými predmetmi ležal na vnútornej strane pravého

kolena dospelého muža stredného veku. K nálezom patriaci nôž, ocielka a úštep mohli v súlade so zhlukovou polohou tvoriť obsah závesného vrecka. Podľa toho nemohla byť ani sekerovitá hrivna pre tohto jedinca bezcenná. Jej skutočný význam sotva dnes objasníme. Zlomkovitosťou limitované praktické využitie mohli pozitívne rozšíriť magické schopnosti úspešné proti obávaným nečistým silám, ktoré sa v minulosti pripisovali železným predmetom (Eisner 1966, 434, 435; Horváthová 1995, 21).

Naznačený problematický moment nepomáhajú doriešiť ďalšie podobné prípady z obmedzeného počtu iných pohrebiskových lokalít, ktorými sa skôr rozširujú interpretačné možnosti. Na ilustráciu sa dajú uviesť dva hroby z cintorína pri 6. mikulčíckom kostole. V hrobe 1477 s dospelou ženou uloženou v pokrčenej polohe na pravom boku ležal vyhodnocovaný artefakt za hlavou. U dospelého muža z hrobu 1495 sa neúplná hrivna našla spolu s ocielkou v ľavej časti panvy (Profantová 2003, 74, 86, tab. 74: 1; 76: 1). Podobné nálezové okolnosti sa zrejme zdokumentovali aj v hrobe 73 v Uherskom Hradišti-Horných Kotviciach (Marešová 1983, 125).

Avšak v hrobe 199/AZ a 330/AZ zo Starého Města-Na valách pochádzajú tangovalí zástupcovia zo zásypu hrovej jamy (Hrubý 1955, 387, 400, tab. 77: 10, 11). Analogickým prípadom sú dve hrivny pochádzajúce zo zásypu hrobu 5 v Kopčanoch-Hrúdoch I (Kraskovská 1969, 65, obr. 9: 10, 11). Identické prípady sa vyskytujú na lokalitách s hrobmi zahľbovanými do starších sídliskových kontextov. Je isté, že sa v uvedených prípadoch vytráca užší vzťah hrivien k pochovaným. Súčasne s tým neprichádza do úvahy akýkoľvek spôsob ich praktického využívania vrátane ich magického poslania.

Ešte menej pravdepodobné sa ukazuje vyzdvihovanie ekonomickej hodnoty predmetných hrivien a ich spájanie s predmínovnými platidlami (porovnaj: Pošvář 1963, 10). Výnimkou môže byť azda hrob 1/47 zo Žlkoviec s tromi zachovanými hrivnami umiestnenými konča chodidiel pochovaného (Budinský-Krička 1947, 35–38).

Zlomok sekerovitej hrivny z dolnokršanského hrobu 49 patrí z primárneho pohľadu k ľahším variantom malých exemplárov II. typu s korýtkovito rozkutým ukončením a závesným otvorom prerazeným priebojníkom (Pleiner 1961, 426). Vzhľadom na všeobecné rozšírenie vo veľkomoravskom období nemôžu byť títo zástupcovia chronologicky citliví. Neistá je takisto schopnosť tohto fragmentu indikovať úroveň postavenia jedinca v danej komunite. K pozitívnym momentom azda patrí, že sa vďaka dokumentačným podkladom mohol preukázať priamy vzťah artefaktu k pochovanému. Nie ako to bolo prezentované v minulosti D. Bialekovou (1990, 106, 111).

INTERPRETÁCIA POZNATKOV

Úvahy ohľadne spracúvania nálezového fondu z pohrebiska v Nitre-Dolných Krškanoch pozitívne ovplyvnila prierezová charakteristika lokality načrtnutá B. Chropovským (1977, 134–136, obr. 58). Vďaka nej i kresbám účelového výberu nálezov sa mali počiatky pochovávaní posunúť k začiatkom 9. stor. Tento moment predstavuje významný medzník k priblíženiu najstaršej etapy veľkomoravských pohrebísk na území Slovenska. Dôležitú úlohu taktiež zohrala dominantná pozícia náleziska v rámci tamojšej sídelnej enklávy. Jej jadro sa sformovalo na prístupovej trase smerujúcej do historickej Nitry z južného smeru.

Okrem osamoteného hrobu a dvoch hrobov vyhlbených v sídliskovom areáli (Kuzma 2001, 103, 104; Ruttkay, M. 2004, 153; 2005, 59) figurujú v danom priestore aj dve malé pohrebiská (Hanuliak 1989, 211; Chropovský 1986a; 1986b). V piatich hroboch z polohy Dvor OSP sa našiel brús, nôž, korálik, sekera a ostroha s upínacím remienkom. V polohe Sklady OD Prior sa odkrylo šesť hrobov. Význam náušnice neznámeho typu, spony, nožov a úštepov adekvátne zvyšujú britva, vedro, sekera, hrot kopije a dvojstrý meč (Hanuliak 2004b, tab. LIX: 14; LX: 1, 2, 4, 12). Ak bol v oboch prípadoch pohrebiskový areál kompletne odkrytý, mohli obe nekropoly patriť k nevelkým sídliskám používaným krátkodobo počas staršieho veľkomoravského horizontu. Ich obyvatelia s vyšším sociálnym statusom patrili akiste k vojenskej družine sídliacej v zázemí hradského mesta chrániacej súčasne dôležitú prístupovú trasu (Galuška 2017, 167, 179).

Kľúčovú úlohu malo v tomto mikroregióne zohrávať spracúvané pohrebisko. Presviedča o tom značný počet hrobov s predpokladaným kontinuálnym pochovávaním počas 9. stor. Prvotné očakávania zreálnili výsledky analýz nálezového fondu. V nich sa postupne vyskytli negatívne i špecifické momenty odlišné od tradičných prejavov zaznamenávaných vo vidieckom prostredí. Ich význam napriek tomu nenadobudol taký rozsah, ktorý by skomplikoval vypracovanie rámcovej charakteristiky pohrebiska, načrtnutie predstavy o pochovávaajúcej komunite.

Chronologické vzťahy

Pri nekropolách s väčším počtom hrobov nadobúda prvoradá význam vymedzenie časového rámca ich používania doplneného prípadným potvrdením ich kontinuálneho vývoja. Pri zbežnom pohľade poskytuje spracúvané pohrebisko nálezový fond, ktorý by mal prispieť k naplneniu očakávaných cieľov. K východiskovému základu patrí 38 hrobov (73,3 % prípadov) s rôznymi typmi predmetov.

Údaj je blízky k hodnote 75 % vyčíslenej v Nitre-Lupke, 75,4 % v Čakajovciach, súčasne prevyšuje údaj 53,8 % z Veľkého Grobu. Na dolnokrškanskom pohrebisku sa takisto vyskytol vcelku nízky podiel zástupcov s osamotenými predmetmi v jednom hrobe (39,4 % prípadov), zatiaľ čo v Nitre-Lupke nachádzame 42 % takýchto prípadov, vo Svätom Petre 50 %, vo Veľkom Grobe ide o 57,9 %.

Za prvý negatívny moment treba zasa označiť vysoký podiel chronologicky málo citlivých a k datovaniu nevhodných predmetov s dominujúcim zastúpením železných nožov zaznamenaných v 50 % prípadov, zatiaľ čo v Nitre-Lupke ide o 29 %, vo Svätom Petre o 37,5 %. Podľa toho železné nože predstavujú napohľad nosnú súčasť pohrebného inventára, ktorou sa znižuje požadovaná kvalita potrebná k chronologickej špecifikácii hrobov. Vzhľadom na prepracované datovacie kritériá keramických nádob, spätých v prevahe s mladším veľkomoravským horizontom, nenadobudol zásadnejší význam ich zvýšený výskyt vyčíslený na 39,4 % prípadov.

Chýbajúce opakovane doložené kombinácie náušník veligradského typu (typ 6–9) možno označiť za ďalší negatívny moment. Ich osamotené exempláre z drahých a vzácných kovov sa v štyroch hroboch vyskytli bez vzájomnej kombinácie. Navyše, náušnica s jedným vencom granúl v závesku sa v hrobe vyskytla bez ďalších príloh (tab. XI: 19: 1). Dva exempláre z hrobu 18 s dvomi vencami granúl v závesku dopĺňa nôž s vedierkom (tab. X: 18: 1–4), ktoré by sa podľa tvaru závesných kovaní mohlo zlúčiť so starším veľkomoravským horizontom. Náušnicu s tromi vencami granúl v závesku, spolu so zlomkom ďalšej, dopĺňal v hrobe 16 náhrdelník s málo chronologicky citlivými korálikmi veľkomoravského typu doplnenými splošteným guľovitým reprezentantom včasnohistorickej proveniencie (tab. VIII: 16: 1–3). Podľa opísaných nálezových okolností nevytvárajú náušnice z danej skupiny reprezentatívne kombinácie umožňujúce ich precíznejšiu chronologickú špecifikáciu.

Za doklad o používaní takýchto šperkov zdobiacich hlavu v rovnakom časovom rámci by sa mohol prijať sústredený výskyt príslušných hrobov v II. pohrebiskovej skupine zo západnej časti pohrebiska (obr. 7). Špecifický moment predstavuje umiestnenie príslušných hrobov v líniovej zostave, ktorú okrem hrobu 17 so skleným gombíkom (tab. X: 17: 1) dopĺňa hrob 6. Z jeho výplne pochádza nôž s osobitým významom a vedierkom so starším typom závesných kovaní (tab. III: 6: 1, 2).

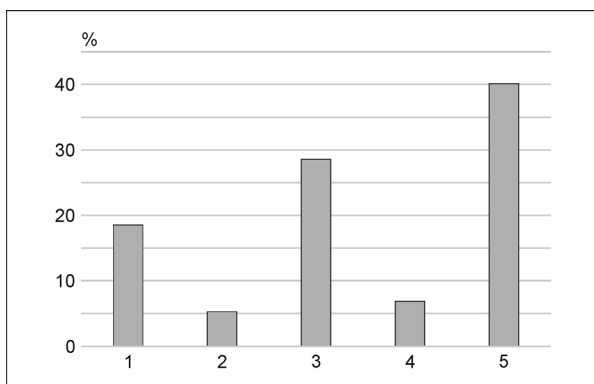
Bronzové náušnice podunajského typu (typ 1–5) sa zasa sústreďujú v rámci VI., okrajovo aj v susediacej V. a VII. skupine z východnej časti pohrebiska (obr. 7: a–c). Ich spoločný výskyt sa zaznamenal pri type 1 a 2 (hrob 27), pri type 3 a 5 (hrob 47). Z hrobu 33 pochádza ich vzácna kombinácia s bronzovým

exemplárom veligradského typu s dvojkónickým záveskom (typ 9; tab. XV: 33: 1–3).

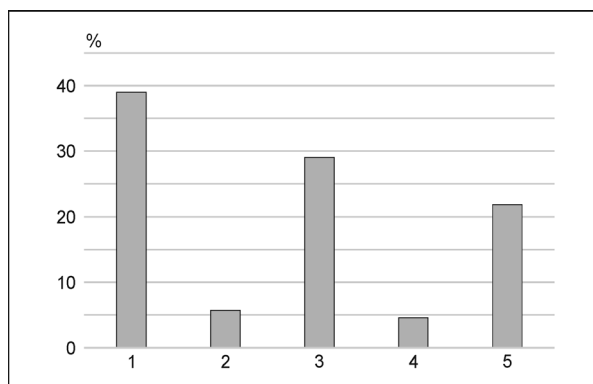
V limitovanom priestore zaznamenanú prítomnosť predmetných náušník možno opäť vnímať ako svedectvo o ich jednotnom časovom zaradení. K jeho vymedzeniu nie sú vhodné tri hroby bez pohrebného inventára ani ďalší reprezentanti v podobe hlinených praslenov, mäsitej prílohy a keramických nádob zo skupín A a B. Signifikantnejšie sú vyspelé keramické nádoby zo skupiny C uložené takisto v V.–VII. skupine (obr. 12: c), ktoré posúvajú hroby z východnej časti pohrebiska do mladšieho veľkomoravského horizontu. Uvedená chronologická špecifikácia vcelku korešponduje s dlhodobším používaním šperkov menej nápaditého tvaru počas celého veľkomoravského obdobia vrátane tohto úseku. A navyše, tak ich zástupcovia, ako aj iné typy šperkov, mohli byť uložené do hrobov s istým časovým odstupom od momentu ich zhotovenia. V náznakoch na to poukazujú poškodené exempláre, ktoré sa napriek tomu naďalej používali (Galuška 1996, 199; 2013, 244, 245; Chorvátová 2007, 84). Dosť presvedčivo to potvrdzujú náušnice špecifického typu z hrobov 14 a 34 (tab. VII: 14: 1, 2; XIV: 34: 2). V tomto časovom rámci sa zdá byť menej obvyklý gombík so zvislo rebrovaným povrchom z pozláteného bronzového plechu (tab. VI: 13: 1). Pochybnosti pomáha odstrániť identický tvar gombíka nájdený na kostolnom cintoríne v areáli Devínskeho hradu, používaný počas mladšieho veľkomoravského horizontu (Plachál/Hlavicová/Keller 1990, 109, 110, tab. 37).

V predchádzajúcej časti boli uvedené základné zložky, ktoré prispeli k vymedzeniu oboch najvýznamnejších skupín hrobov zo západnej a východnej časti pohrebiska spätých so starším i mladším veľkomoravským horizontom. Výstižnejšie vymedzenie oboch časových úsekov v rámci 9. stor. nie je možné z nedostatku kvalitných opôr. Existenciu tohto modelu napriek tomu podporujú zmeny v pohrebných zvykoch zmapované po zohľadnení rozdielného počtu hrobov v oboch častiach. V západnej z nich napríklad dominujú hrobové jamy s nadpriemerným objemom, pravé predlaktia horných končatín uložené v panve a priložené britvy i vedrá. Vo východných sektoroch majú zasa prevahu ľavé predlaktia i obe predlaktia v panve, keramické nádoby, mäsite prílohy i vajcia. Vnútoraná úprava hrobov sa vyskytuje proporcionálne v oboch priestoroch. Naproti tomu sa počet hrobov bez pohrebného inventára voči pôvodnej hodnote 12,5 % zvýšil vo východnej časti na 24,3 % prípadov (obr. 4; 13).

Zo zástupcov s porovnateľným počtom hrobov a identickou dĺžkou ich používania v 9. stor. je k analyzovanému pohrebisku najviac blízka nekropola zo Svätého Petra (Béres 1995). Okrem príbuzných kriviek mapujúcich frekvenciu zložiek pohrebného ritu je taktiež veľmi blízka početnosť i skladba

Obr. 14. Svätý Peter. Výskyt hlavných typov predmetov a ich variantov v materiálových skupinách. 1 – šperky; 2 – súčasti odevu; 3 – predmety dennej potreby; 4 – zbrane; 5 – predmety kultového charakteru.

Obr. 15. Nitra-Horné Krškany. Výskyt hlavných typov predmetov a ich variantov v materiálových skupinách. 1 – šperky; 2 – súčasti odevu; 3 – predmety dennej potreby; 4 – zbrane; 5 – predmety kultového charakteru.

nájdenej predmetov. Okrem kopije k nim patria britvy, opaskové pracky, prasleny amulety i gombíky. Hroty šípov, prstene a nákrčník, kamenné brúsy, hroty šípov v Dolných Krškanoch síce chýbajú, avšak náušnice, koráliky, sekery a vedrá sú vo Svätom Petre iba o málo početnejšie. Napriek spomenutým hodnotám je výsledný pomer tradičných materiálových skupín mierne pozmenený voči ich frekvencii na pohrebisku v Dolných Krškanoch. Pričinil sa o to najmä neúmerne vysoký počet keramických nádob. Ich reprezentanti v počte 55 exemplárov boli uložení do 40 hrobov (obr. 14). Ide nesporne o takú hodnotu, ktorá sa nezaznamenala ani na pohrebisku výrobcov keramického riadu z Nitry-Lupky (Chropovský 1962, 202, 203). K porovnaniu veľmi blízkej skladby nálezového fondu z oboch lokalít treba uviesť v zásade odlišnú štruktúru materiálových skupín zaznamenanú na pohrebisku z 10.–11. stor. v Nitre-Horných Krškanoch (obr. 15). Jej podoba približuje štruktúru materiálových skupín vyskytujúcich sa na pohrebiskách z veľkomoravského a začiatkov vrcholnostredovekého obdobia.

V Dolných Krškanoch zaznamenaný postup pochovávania napredujúci z vyššie položenej do zníženej časti terénu poznáme aj z pohrebiska v Čakajovciach, Nitra pod Zoborom, Trnovca nad Váhom-Horného Jatova či Veľkého Grobu. V Dolných Krškanoch môže tento úzus spochybňovať podpriemerné zahustenie hrobov v I.–IV. pohrebiskovej skupine, ktoré býva v niektorých prípadoch považované za neukončený cyklus pochovávania. Na margo tejto okolnosti treba uviesť príbuzný postup inhumácie zrekonštruovaný vo Veľkom Grobe. Tamojší pohrebiskový areál pozostával z dvoch častí. V jeho vrcholnom úseku sa riedko vyhlásené hroby zo staršieho veľkomoravského úseku zhlukovali zhruba v troch až štyroch rozptýlených skupinách. Hroby z mladšieho horizontu s koncentrovaným pochovávaním ležia v mierne zníženom svahovitom teréne (Chropovský 1957, 191).

Spracúvaná nekropola má sofistikovanejšiu priestorovú štruktúru. Pôvodne pozostávala z troch líniových pásov zaplnených niekoľkými skupinami hrobov. Do horného pásu zo staršej etapy pochovávania patrí I. a II. skupina. Dolný pás z mladšieho horizontu je zložený z V.–VIII. skupiny. Ťažiskovú časť zo stredného úseku, ležiaceho medzi nimi nepoznáme. Okrem III. a IV. skupiny mali do tohto pásma patriť zhruba ďalšie dve skupiny hrobov. Chýbajúci bádateľský záujem o doskúmanie tangovanej časti po odstránení navršenej depónie zeminy vytvoril negatívny precedens. Následkom toho sa nedá s potrebnou presvedčivosťou potvrdiť ani očakávaný kontinuálny priebeh pochovávania, zamedzilo sa získanie dôležitých opôr pre spresnenie datovania, vytvorenie komplexnejšieho obrazu o pochovávajúcej komunite.

Pre obmedzenú datovaciu schopnosť pohrebiskového materiálu a chýbajúce ustálené kombinácie nálezov sa väčšinová časť reprezentantov nedá, žiaľ, chronologicky špecifikovať. Nálezový fond poskytuje príležitosť k rámcovému začleneniu príslušných pohrebiskových skupín do staršieho a mladšieho veľkomoravského horizontu bez možnosti spresnenia počiatočného a záverečného medzníka. V nálezovom fonde však chýbajú zložky, ktoré by záverečnú etapu pochovávania posunuli do 10. stor. K opatrnému formulovaniu niektorých postrehov nabáda nedostatočný plošný odkryv. Aj preto nepoznáme okrajové línie pohrebiska nevynutné k stanoveniu jeho skutočného rozsahu.

Sociálne vzťahy

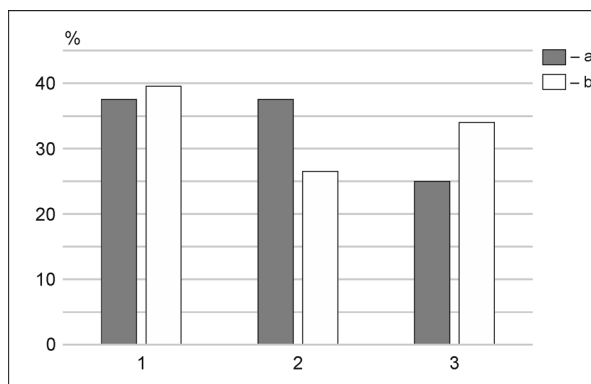
Z mnohostranného modelu sociálnych vzťahov nadobúda prvoradý význam prirodzený biologicko-fyzický základ členiaci jedincov podľa pohlavia a veku uložených v prebádaných hroboch. Základ-

né údaje o nich sa čerpali z výsledkov odborných analýz antropologického materiálu vypracovaných M. Vondrákovou z Katedry antropológie PF UKF.

Pomocou nich sa spresnila štruktúra predpokladaných rodinných zväzkov v oboch oddelených úsekoch nekropoly s rozdielnym počtom hrobov. Z porovnania údajov, odvodených z proporcionálneho zastúpenia jedincov, nie sú medzi oboma segmentmi výraznejšie rozdiely. Zanedbateľný rozdiel u detských jedincov dokazujú hodnoty 37,2 % a 39,5 %. Dospelí muži sú voči ženám v západných pohrebiskových skupinách o málo početnejší ako vo východných, kde dospelé ženy prevyšovali mužov (obr. 16). V tomto priestore boli nezvyčajne pochovaní aj dvaja detskí jedinci najmladšieho veku (inf. I), dvaja muži (M, sen.) azda aj žena stareckého veku (F? sen.). Bez výsledkov odborných analýz by nebolo správne vynášať predčasné úvahy prisudzujúce kvalitnejšie životné pomery príslušníkom z tej-ktorej skupiny miestnych obyvateľov.

K oveľa náročnejším úlohám patria snahy o zmysluplnejšiu interpretáciu rozdielov zaznamenaných v pohrebiskovom fonde prostredníctvom zhmotnenej podoby citlivejších zložiek pohrebného ritu a skladby pohrebného inventára. Primárnym prameňom z oboch skupín chýba ustálená kvalita, ktorá by potvrdila ich previazanosť s istým hodnotovým systémom. Nemalo by ísť o prekvapivé zistenie, keďže spracúvaná nekropola patrí k dedinským komunitám. Rodinné zväzky týchto pospolitostí nedisponovali pestršími štruktúrovanými vzťahmi ani majetkovými pomermi. Napriek tomu pozostali prístupovali k posmrtnému zaopatrovaniu jedincov diferencovane. Spôsob ich myslenia nepoznáme, a preto sotva priblížime mieru v akej boli pritom zohľadňované vtedajšie zásady predkresťanského pohrebného ritu, ekonomické, príbuzenské väzby či emotívne pohnútky. Opakovaný výskyt niektorých prejavov v istých pohrebiskových skupinách pripúšťa vyššiu mieru individuálneho prístupu. Na ilustráciu možno uviesť častejší výskyt hrobových jám s nadpriemerným objemom, uloženie pravých predlaktí v panve, pochovanie detských jedincov s náušnicami veligradského typu a vedier v II. skupine hrobov. V VI. skupine sa zasa kumuluje prítomnosť dvoch typov náušníc podunajského typu, náušník špecifického typu, mäsitej prílohy a zástupcov keramických nádob všetkých troch typov (obr. 4; 12; 13).

Odlišnú mieru individuálneho prístupu evidujeme v činnostiach prevyšujúcich mieru štandardných parametrov. Okrem emotívnych pohnútok a citových väzieb sa mohlo na výslednom efekte podieľať prihládanie k významnejšiemu postaveniu jedinca v rodinnom zväzku, k jeho zásluhovosti nadobudnutej aktivitami v pozemskom živote. Ide

Obr. 16. Nitra-Dolné Krškany. Výskyt jedincov rozdielného pohlavia a veku v častiach pohrebiska. 1 – detskí jedinci; 2 – dospelí muži; 3 – dospelé ženy; a – západná časť; b – východná časť.

o archeologicky nepreukázateľné skutočnosti, bez ktorých však nenájdeme kľúč k osvetleniu nadštandardných prejavov zabezpečovaných zvýšenými hodnotami nálezového fondu a pracovného výkonu odvedeného pri úprave hrobovej jamy.

K prijateľnej akceptácii naznačenej možnosti posluží niekoľko príkladov. Do sledovanej kategórie s určitostou patrí 3–5-mesačné dieťa z hrobu 13 pochované v hrobovej jame s nadštandardnými rozmermi (hlbka 170 cm, objem 3,1 m³), s gombíkom so zvislo rebrovaným povrchom z pozláteneho bronzového plechu a na lokalite jediným prípadom spoločného výskytu vedra s keramickou nádobou (tab. VI: 13: 1; VII: 13: 3, 4).

S menej presvedčivým svedectvom sa stretávame v hrobách 16, 18 a 19, v ktorých boli v nadrozmerných jamách opäť uložení detskí jedinci s náušnicami veligradského typu z drahých a vzácnych kovov doplnených náhrdelníkom a vedrom (tab. VIII: 16: 1–3; X: 18: 1, 2, 4; XI: 19: 1). Prezintovanú skupinu taktiež dopĺňa hrob 8 s dieťaťom, ktorému bola k pravému predkoleniu priložená sekera. Vzhľadom na vek 3–4 rokov sotva mohol jedinec túto zbraň aktívne používať. Prijateľnejšie vyznieva názor označujúci predmet za symbol mocenskej pozície prenesenej prostredníctvom zdedeného sociálneho statusu z dospelaj osoby na potomka.

Významnejší post v tamjšej komunite zastával dospelý muž stredného veku pochovaný v hrobe 4. Patričnú dôležitosť nadobudne kvalitne zhotovený hrot kopije uloženej medzi pravým plecom a hlavou. K ľavému kolenu bolo priložené závesné vrecko s predmetmi osobnej potreby, z ktorých vyniká najmä britva (tab. I: 4: 3, 4; II: 4: 1, 2, 5, 6). Skompletizovaná kolekcia nálezov dovoľuje označiť pochovaného za pešieho bojovníka a zaradiť ho do vyššej vrstvy veľkomoravskej spoločnosti. Správnosť zaradenia podporuje nielen nadrozmerná hrobová jama (hlbka

151 cm, objem 2 m³), ale aj z väčšej časti zachovaná drevená podložka nájdená pod telesnými zvyškami.

Podľa nadrozmerných parametrov hrovej jamy (hlbka 200 cm, objem 3,5 m³) by sa mohol významnejší post pripísať takisto dospelému mužovi z hrobu 6. Drevená úprava hrovej jamy síce chýba, dôležitejšia je prítomnosť vedra. Kľúčový význam nadobudol nôž umiestnený na neprehliadnuteľnom mieste v strede hrudníka. Jeho tvar je totiž odlišný od nožov bežne používaných vo veľkomoravskom prostredí. O výnimočnosť sa pričínila predĺžená rukoväť pokrytá zdobenými platničkami zhotovenými z parohoviny (tab. III: 6: 1, 2). S prípustnou dávkou tolerancie môže ísť o predmet symbolizujúci navonok významnejšiu pozíciu tohto muža v dolnokrášanskej komunite.

Jediným náprotivkom muža z predchádzajúceho hrobu v ženskej časti populácie by mohla byť dospelá žena stredného veku z hrobu 14. Názor sa opiera o dve strieborné náušnice špecifického typu, dvojicu nožov, mäsitú prílohu a vedro, ktoré dopĺňajú nadpriemerné hĺbkové parametre s hodnotou 200 cm. Jej objem vyčíslený na 5,4 m³ predstavuje na pohrebisku najvyššiu hodnotu svojho druhu.

Zomrelí z predchádzajúcich siedmich hrobov patria podľa objektívne stanovených kritérií k zástupcom s vyšším postavením v rodinných zväzkoch. Vo zvyšných šiestich hrobách s nadpriemernými rozmermi hrobových jám chýbajú hodnotnejšie predmety pohrebného inventára. Nemožno nevidieť, že sa do tejto skupiny nezaradili hroby 44, 48 a 51, s uloženým dospelým mužom, ženou a dieťaťom, v ktorých sa zachovali zvyšky po drevenej úprave hrovej jamy. K nedoriešeným problémom patrí dôvod, pre ktorý sa v celej kolekcii hrobov s prejavmi vyššieho spoločenského postavenia ocitajú dospelí muži až na poslednom mieste. Táto skutočnosť sa dá vyčítať zo priemerovaných hĺbkových a objemových údajov hrobových jám. Zatiaľ čo u detských jedincov ide o hodnoty 155, 5 cm a 3 m³, u dospelých žien 149 cm a 3,8 m³, relevantné údaje v hrobách dospelých mužov vystúpili iba na 126 cm a 2,6 m³. Situáciu naprávajú priemerované hodnoty všetkých preskúmaných hrobov. Až v týchto globálnych hodnotách opäť nadobúdajú tradičné prvenstvo dospelí muži, až na ďalších miestach sa ocitajú dospelé ženy a detskí jedinci.

Výsledná štruktúra sociálnych vzťahov, vypracovaná na základe zhmotnených prejavov pohrebných zvykov i vystrojovania pochovaných pohrebným inventárom, je typická pre predkresťanský hodnotový systém. V súlade s tým sa uplatňovali vtedajšie zásady pri výbere pohrebiskového areálu i jeho umiestnení v tamojšom prírodnom i pedologickom prostredí. Možné prieniky kresťanskej vierouky do myslenia ľudí sa v pohrebných zvykoch nezaznamenali.

ZÁVER

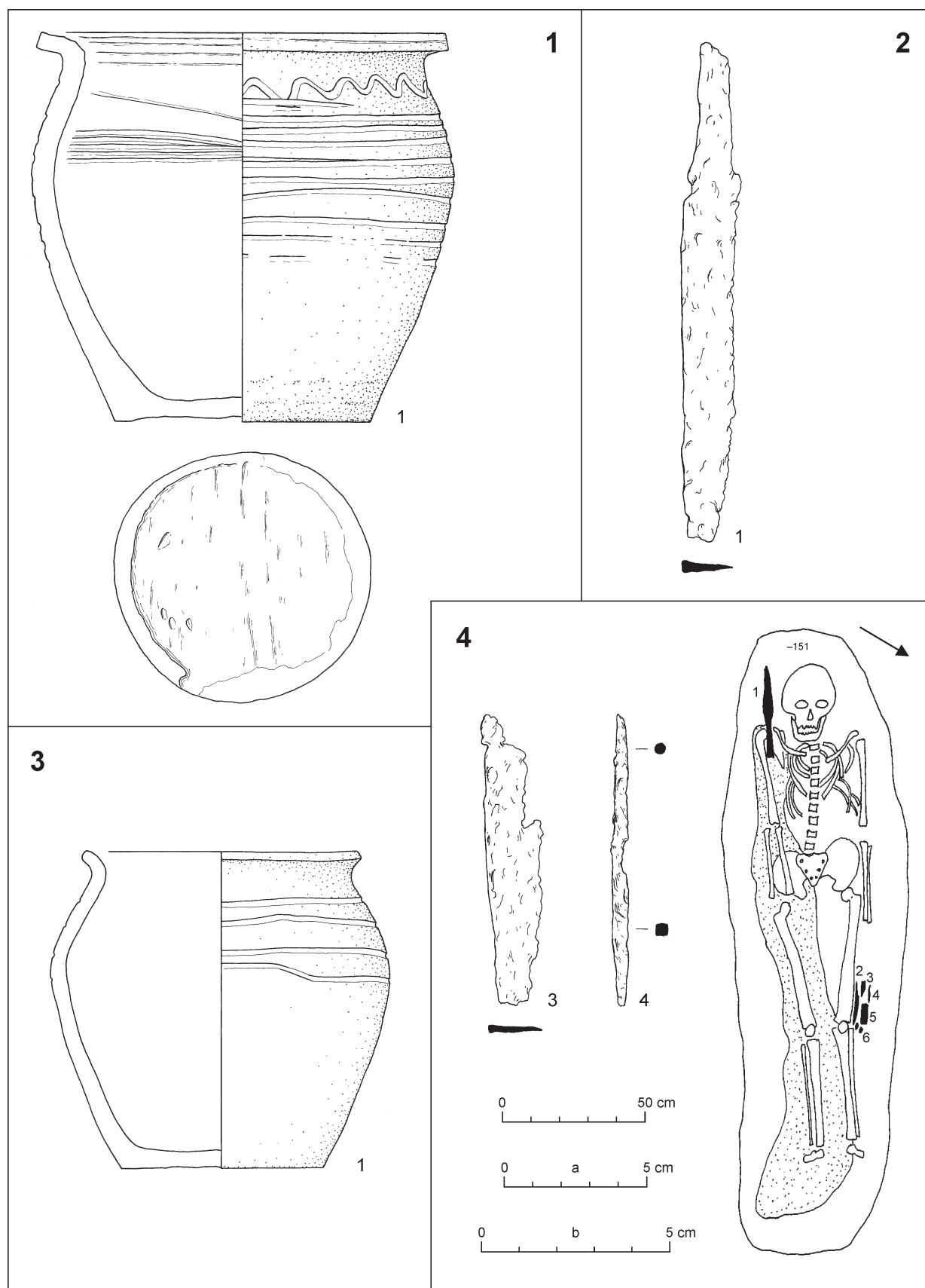
V predchádzajúcich kapitolách sú prezentované poznatky získané z vyhodnotenia 54 hrobov. Tie patria k nálezovému fondu získanému v roku 1976 v ťažiskových priestoroch pohrebiska. Jeho stredná časť s okrajovými úsekmi nebola z objektívnych príčin prebádaná. To sčasti obmedzuje prijateľnosť nadobudnutých poznatkov. V platnosti napriek tomu zostáva spôsob umiestňovania hrobov do ôsmich pohrebiskových skupín zaplnených s rôznou hustotou.

V zhmotnených zložkách pohrebného ritu figurujú takmer jednotné prejavy. Odchýlky od štandardného uloženia telesných zvyškov nemajú vyššiu intenzitu, chýba ich častejší výskyt. V plnom rozsahu to platí aj v prípade tvaru a rozmerov hrobových jám. Zvyšky drevených úprav rozdielnych typov sú ešte sporadickejšie. Výnimočné prípady preventívnych a posteriorných obranných zákrokov na pochovaných sa vykonávali v súlade s vtedajšími predkresťanskými princípmi. Ich vplyv sa prejavil aj pri vytyčovaní orientácie zomrelých, pri umiestňovaní pohrebiska v tamojšom prírodnom prostredí.

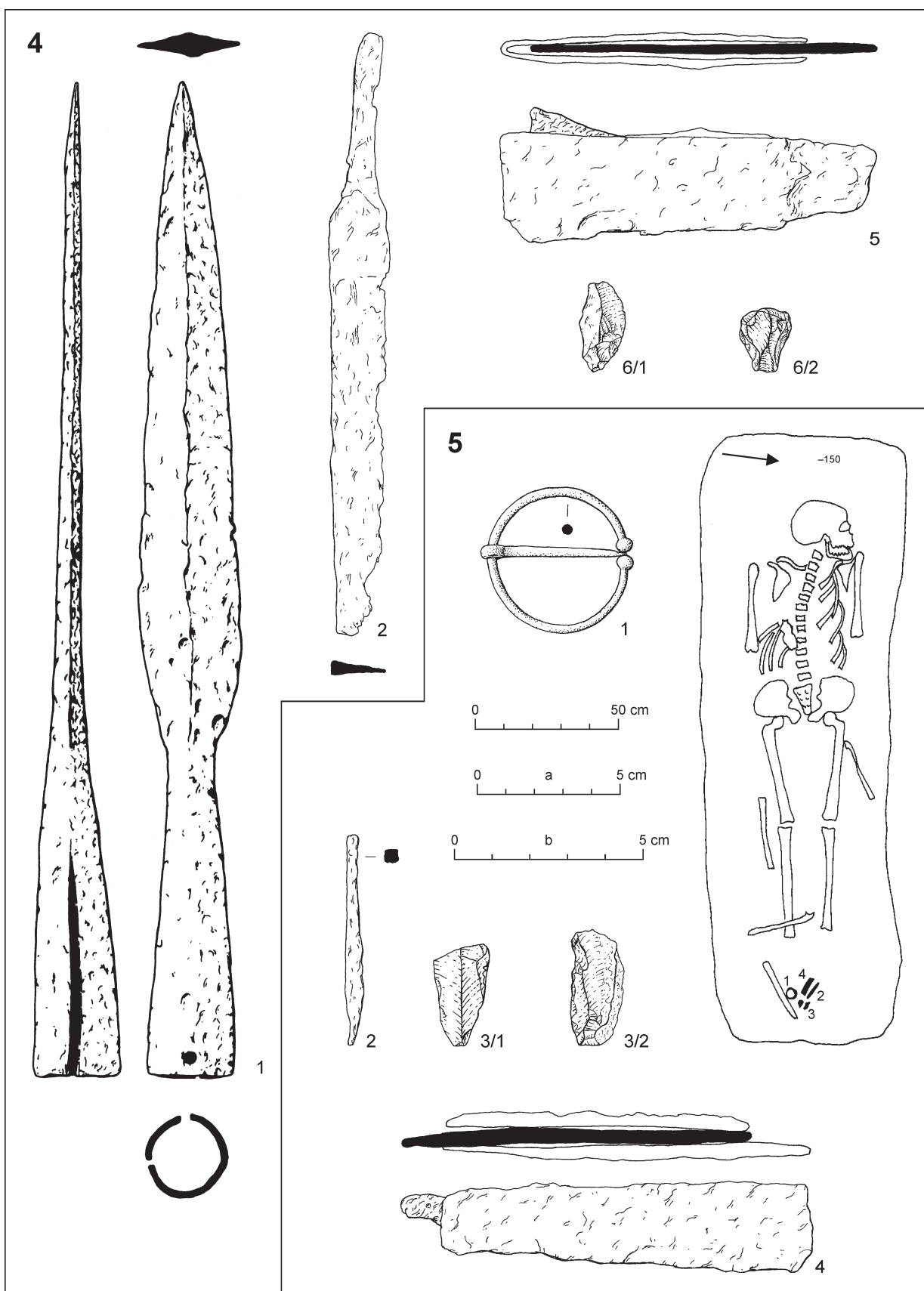
Menej potešiteľná je skladba pohrebného inventára zredukovaná na 30 hlavných typov a ich variantov. V zostave chýbajú najmä zástupcovia, ktorí bývajú na iných súvekých lokalitách sporadickejšie zastúpení. Prínos poskytnutých informácií znižuje výrazný podiel reprezentantov zo skupiny kultového charakteru a dennej potreby, pretože majú nízku až zanedbateľnú datovaciu schopnosť. Kvalitnejšie informácie tohto druhu neposkytujú ani náušnice podunajského a veligradského typu. Ich exempláre sa nevyskytujú v ustálených kombináciách s inými predmetmi. Navyše, pochádzajú z hrobov umiestnených v dvoch úsekoch nekropoly oddelených nepreskúmanou časťou. Pre nedostatočnú kvalitu dostupných údajov sa dá pochovávanie na pohrebisku iba rámcovo zaradiť do prvej a druhej polovice 9. stor. Dĺžka používania pohrebiska sa nedá stanoviť, pretože nie je známy jeho počiatočný ani záverečný úsek. S definitívnou platnosťou nie je možné potvrdiť ani v náznakoch zaznamenaný kontinuálny postup v pochovávaní smerujúci zo západnej do východnej časti nekropoly. Limitovaná kvalita vstupných údajov napriek tomu umožňuje vyčleniť nepočetnú skupinu jedincov s vyšším, resp. prestížnejším postavením v miestnej komunite.

Z celkového pohľadu treba oceniť poskytnutú príležitosť k vyhodnoteniu dosiaľ nespracovaného nálezového fondu získaného z lokality patriacej vo veľkomoravskom období na Slovensku k veľkým pohrebiskám. Aj vďaka tomu sa podarilo načrtnúť význam lokality v dolnokrášanskej sídelnej enkláve umiestnenej na južnom okraji jadra historickej Nitry.

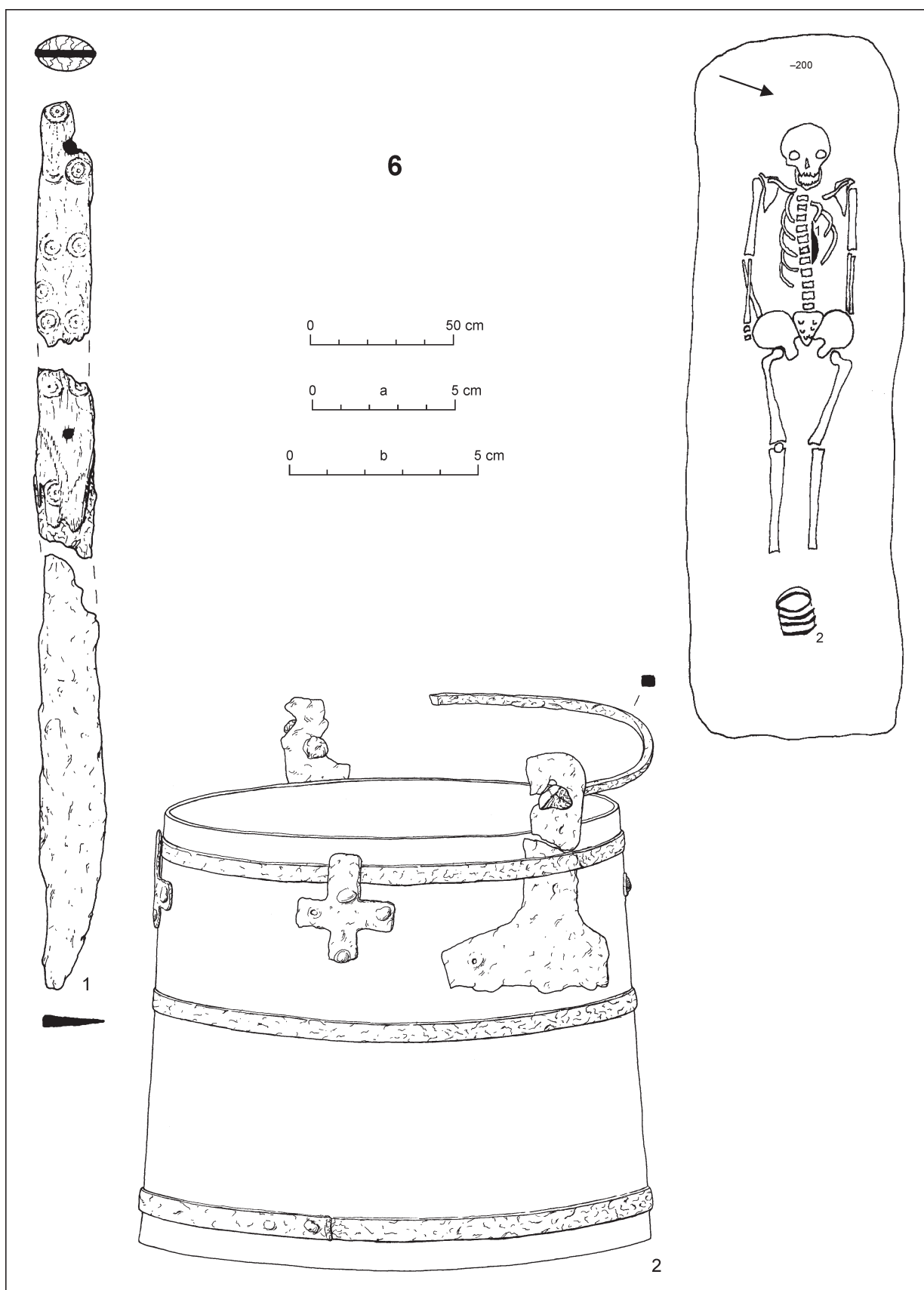

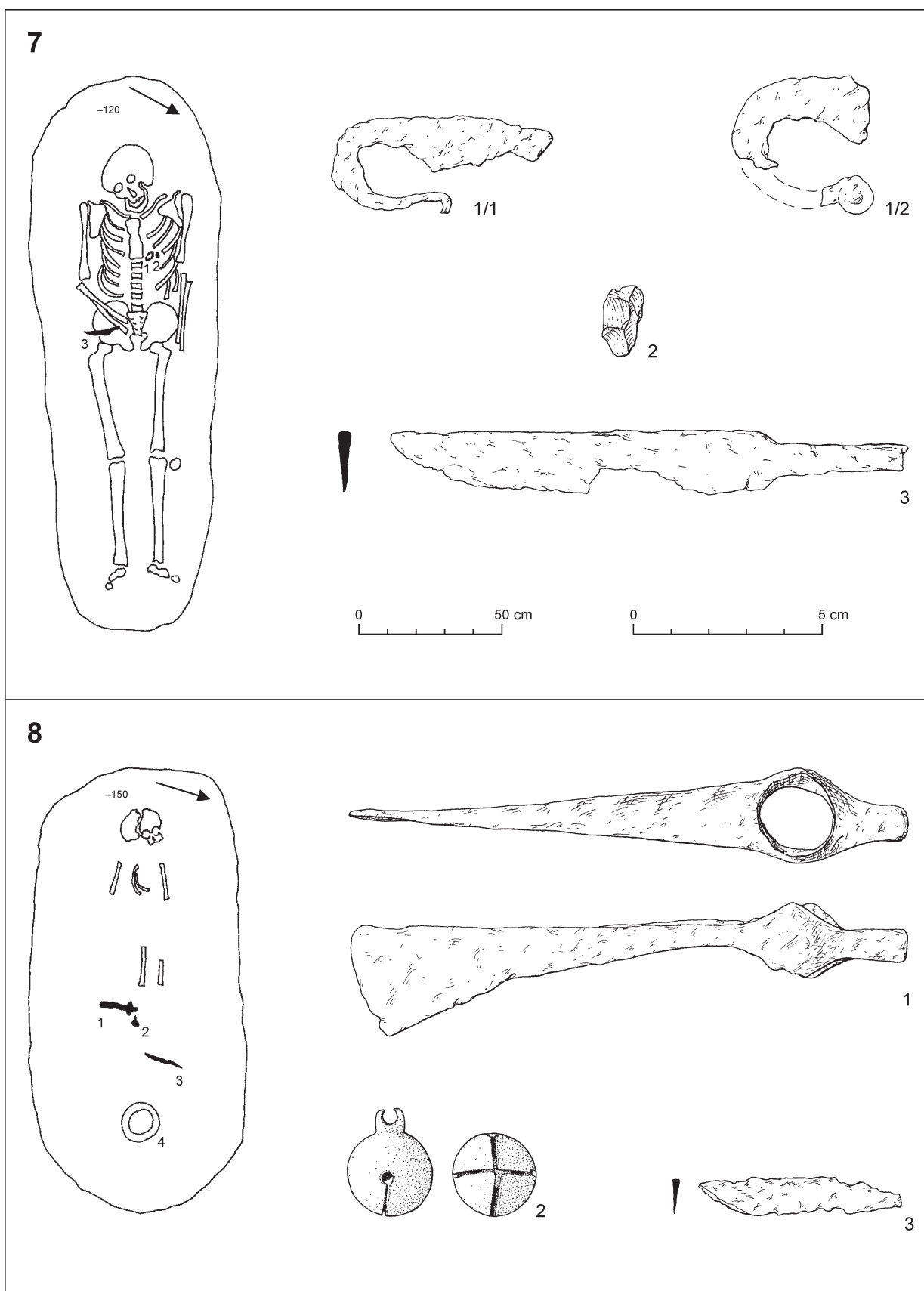
Tab. I. Hroby 1-4, plán a nálezy. Mierka: a - 1: 1, 3: 1; b - 2: 1, 4: 3, 4.

Tab. II. Hroby 4 a 5, plán a nálezy. Mierka: a – 4: 1; b – 4: 2, 5, 6, 5: 1–4.

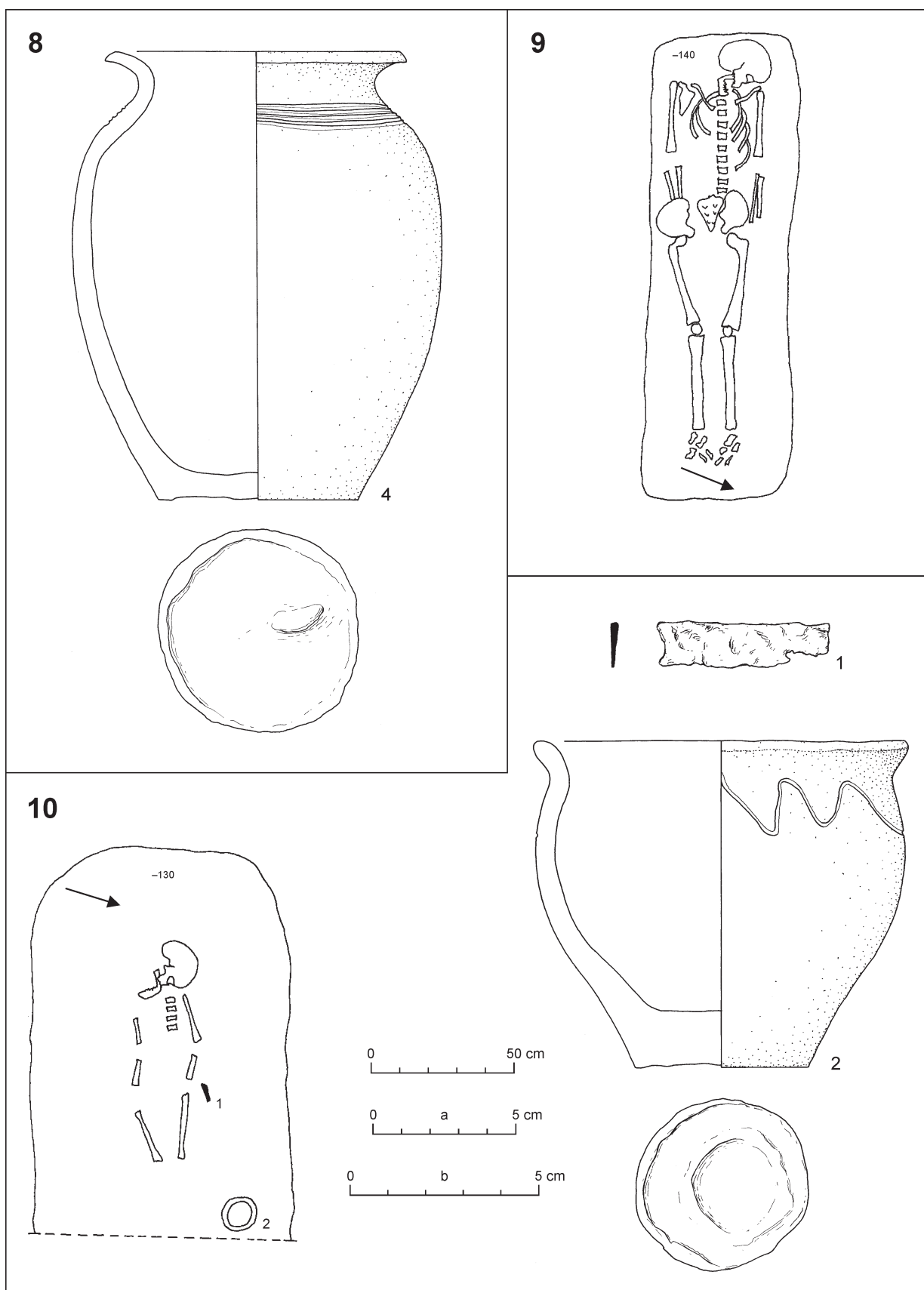

Tab. III. Hrob 6, plán a nálezy. Mierka: a – 6: 2; b – 6: 1.

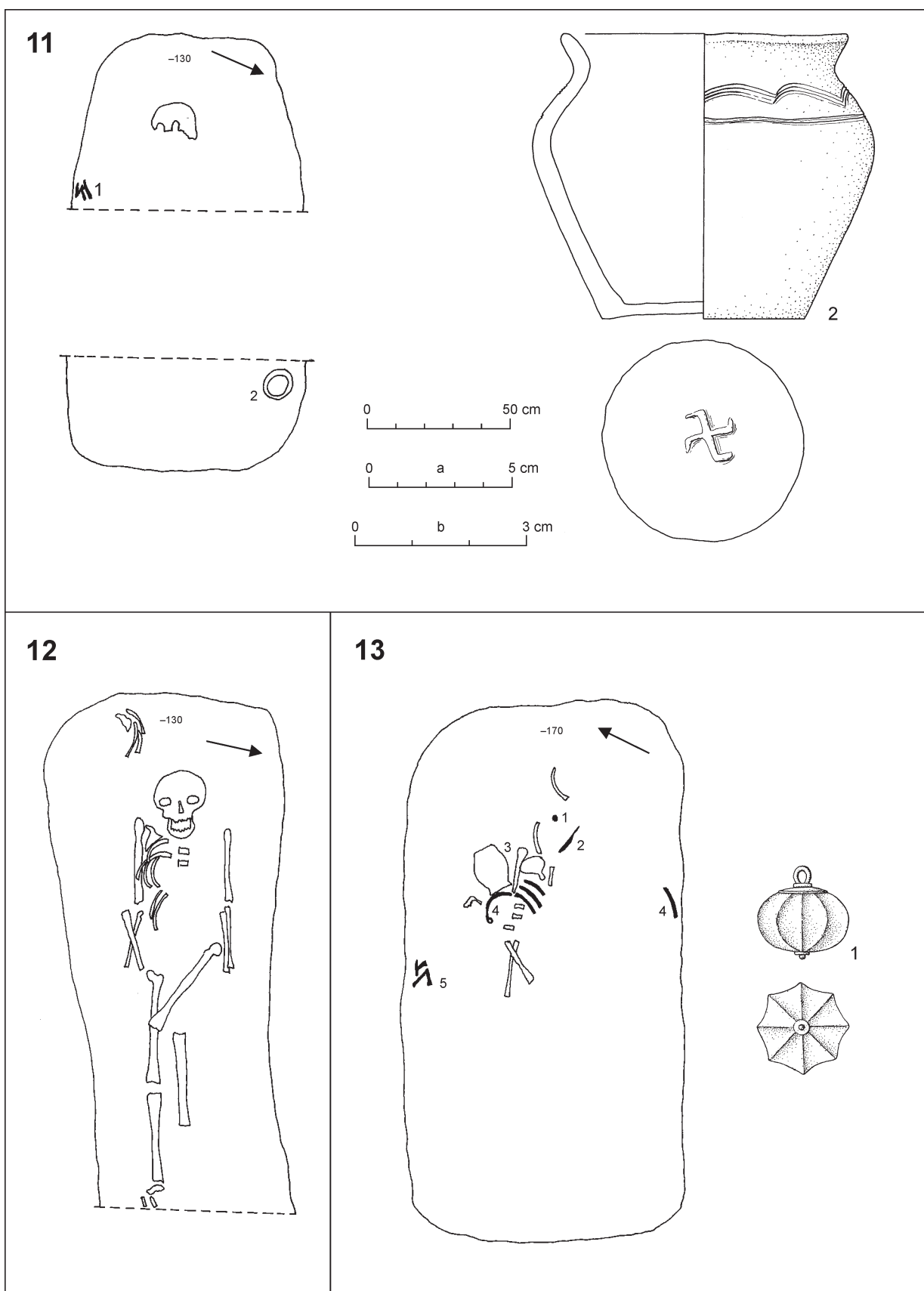

Tab. IV. Hroby 7 a 8, plány a nálezy.

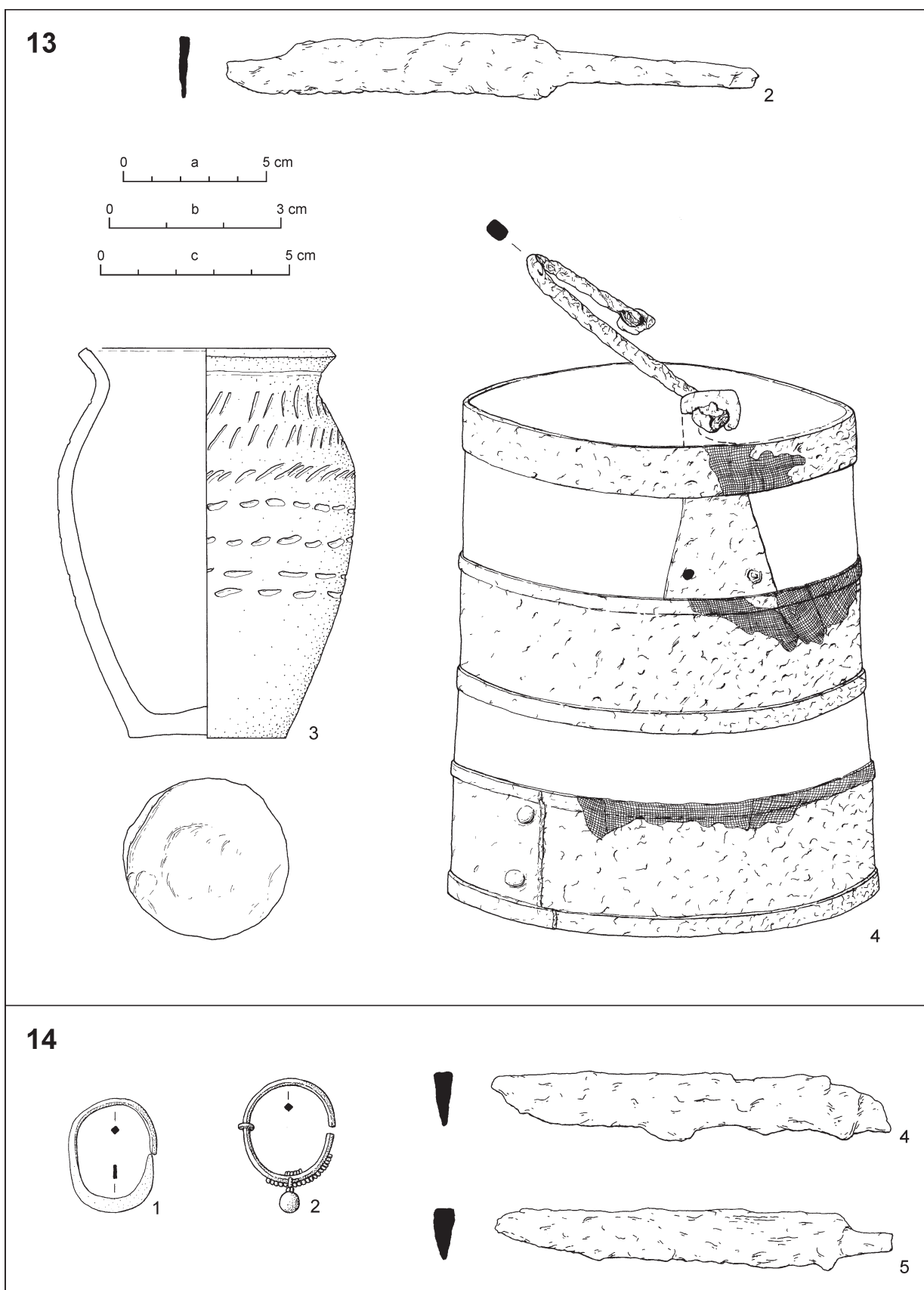

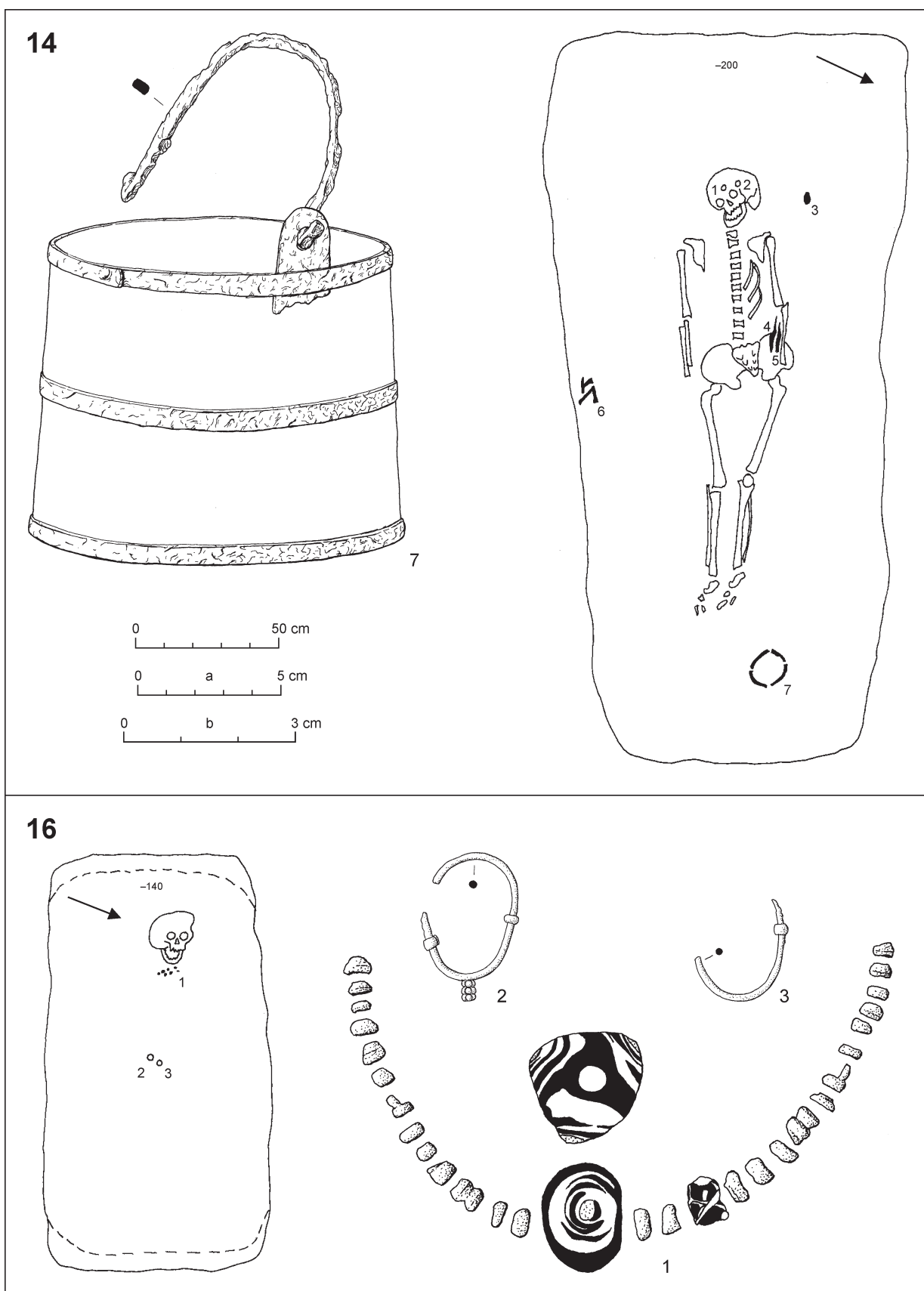
Tab. V. Hroby 8–10, plány a nálezy. Mierka: a – 8: 4, 10: 2; b – 10: 1.

Tab. VI. Hroby 11–13, plány a nálezy. Mierka: a – 11: 2; b – 13: 1.

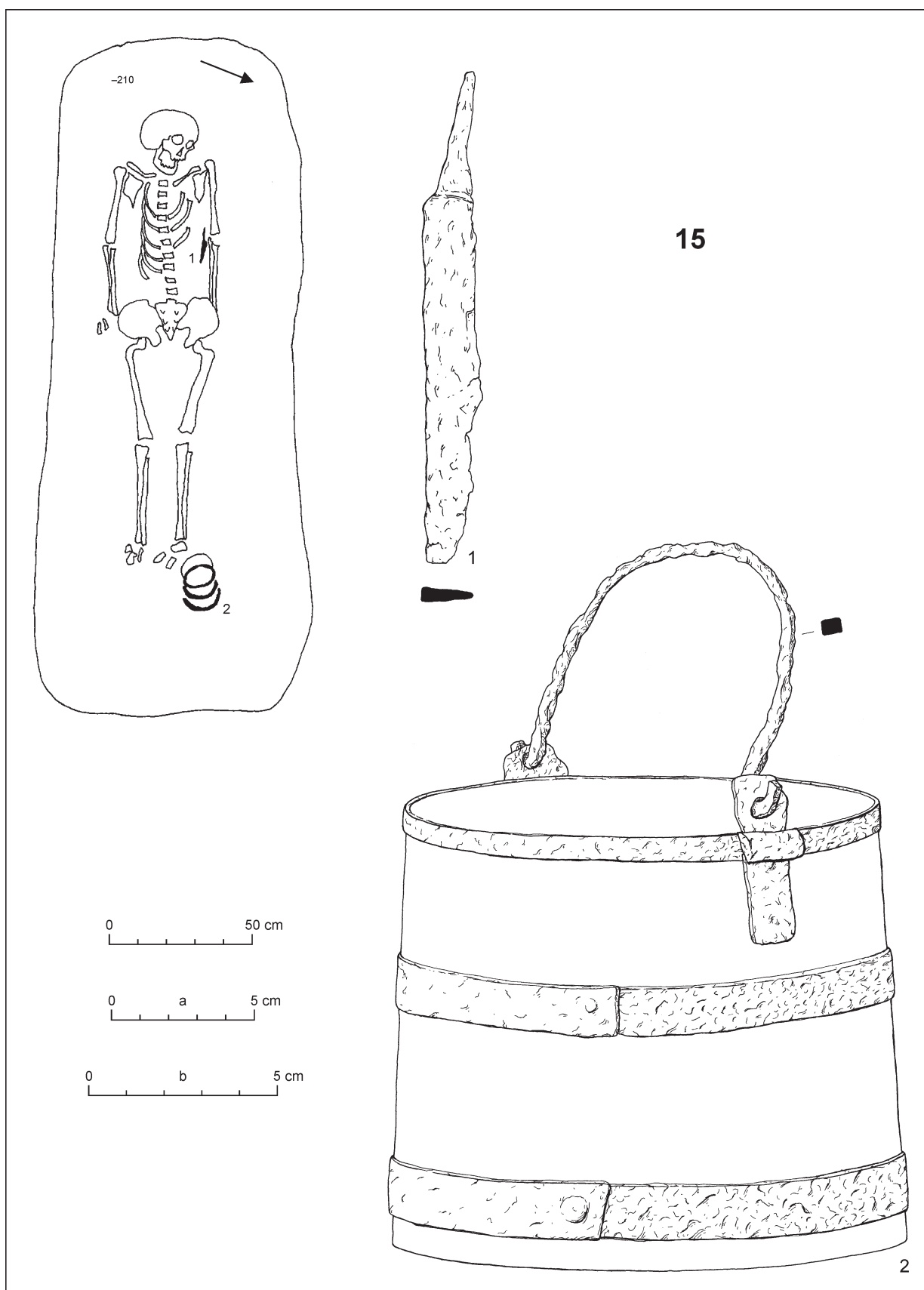

Tab. VII. Hroby 13 a 14, nálezy. Mierka: a – 13: 3, 4, b – 14: 1, 2; c – 13: 2, 14: 4, 5.

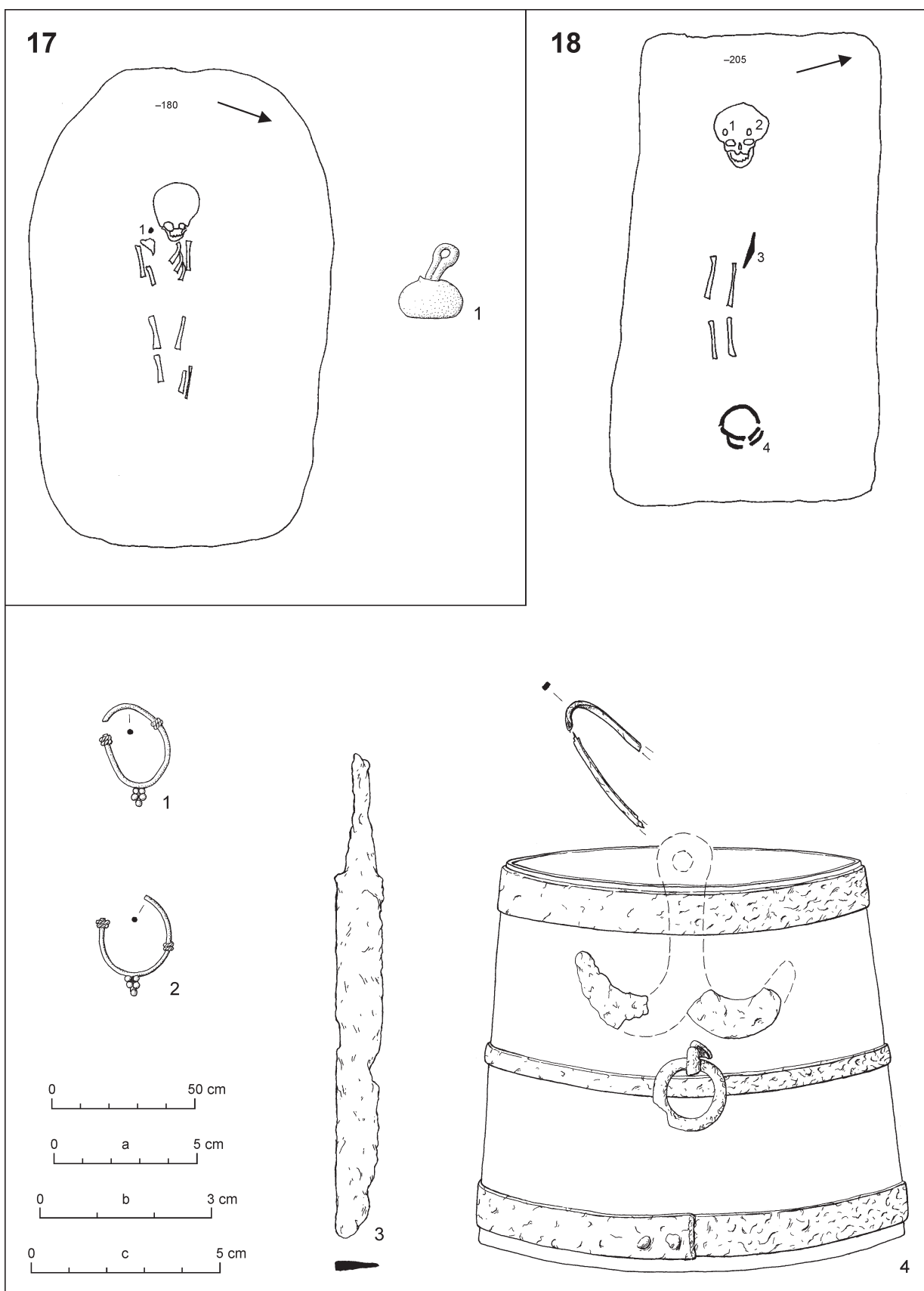

Tab. VIII. Hroby 14 a 16, plány a nálezy. Mierka: a – 14: 7; b – 16: 1–3.

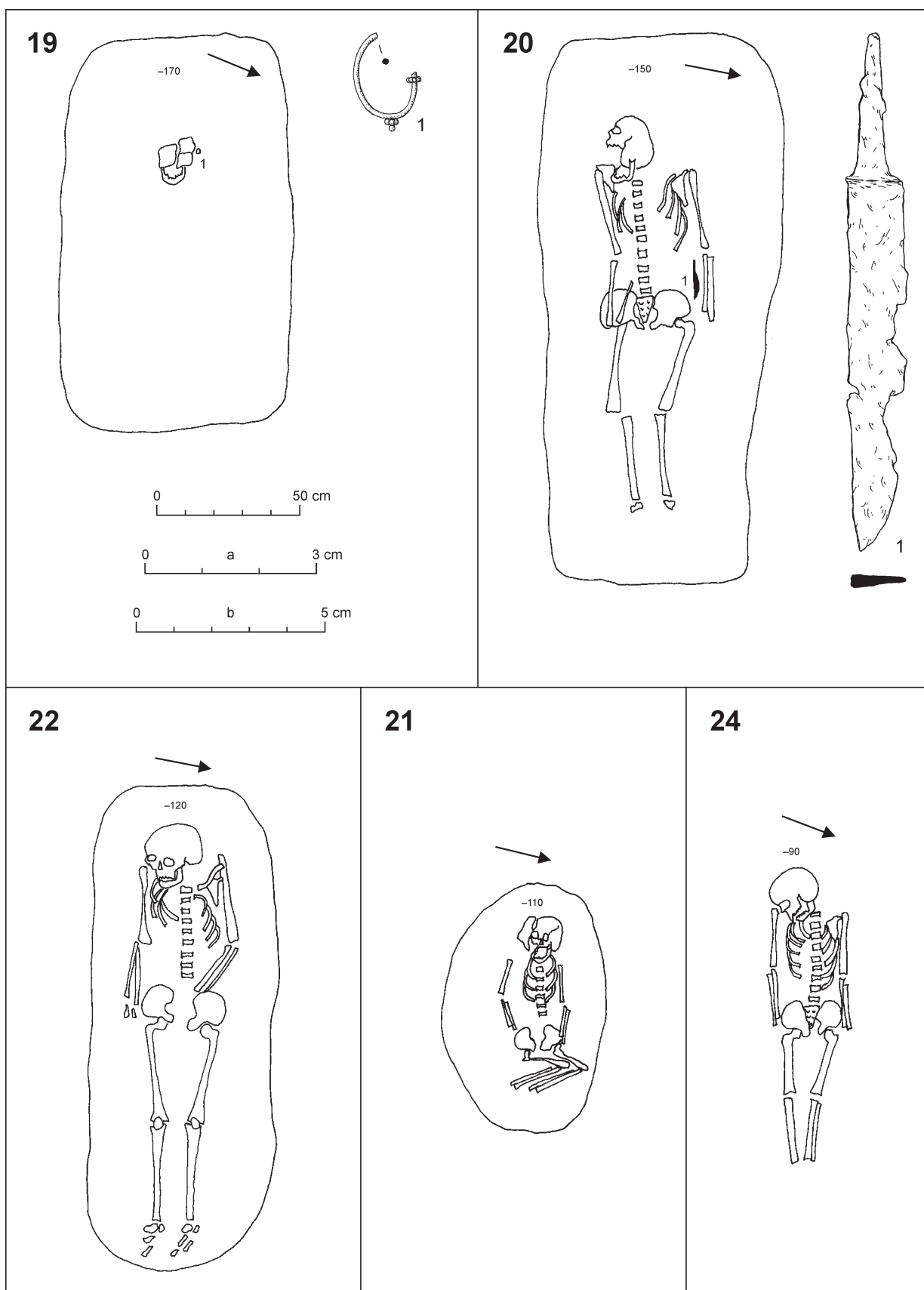

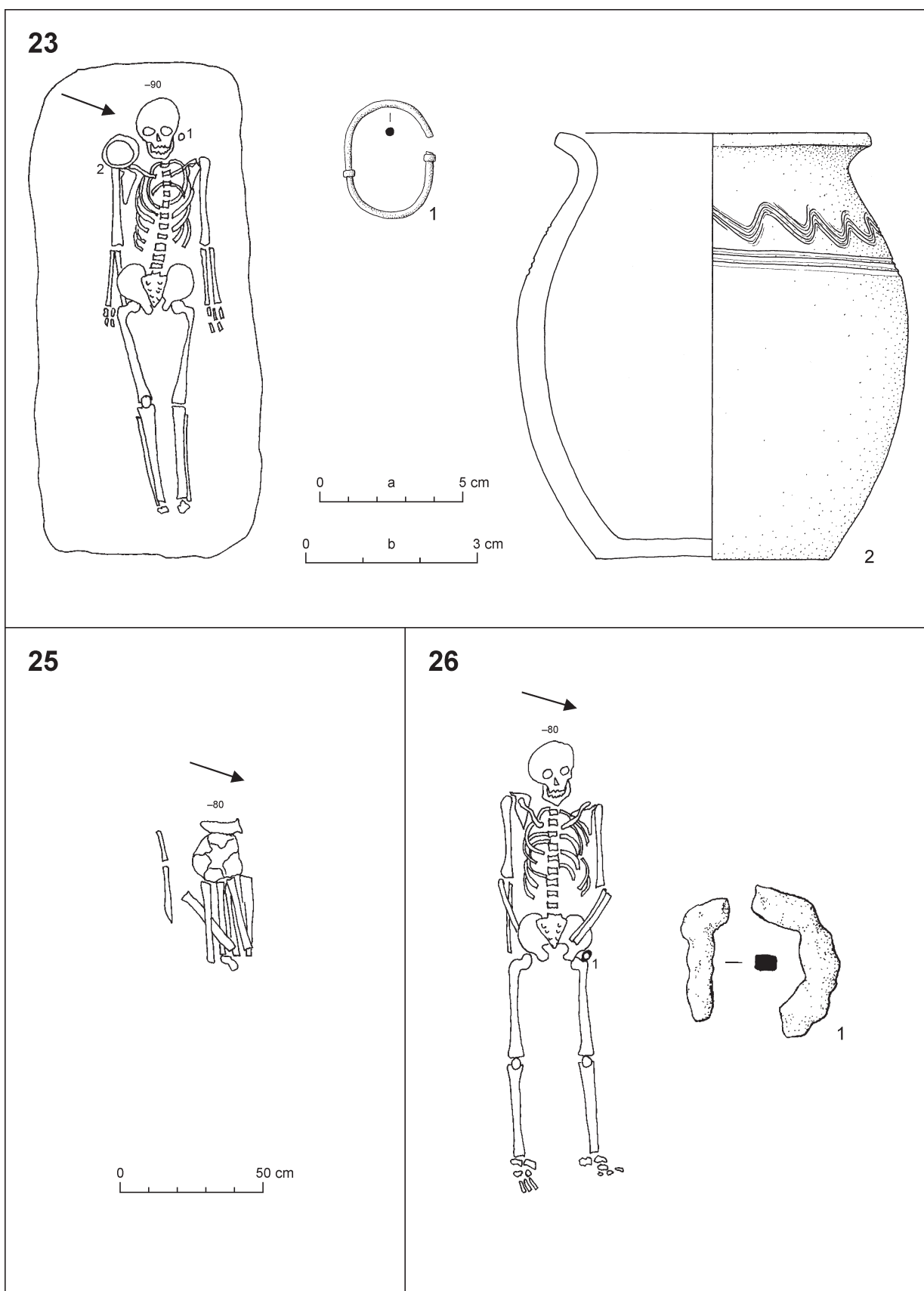
Tab. IX. Hrob 15, plán a nálezy. Mierka: a – 15: 2; b – 15: 1.

Tab. X. Hroby 17 a 18, plány a nálezy. Mierka: a – 18: 4; b – 17: 1, 18: 1, 2; c – 18: 3.

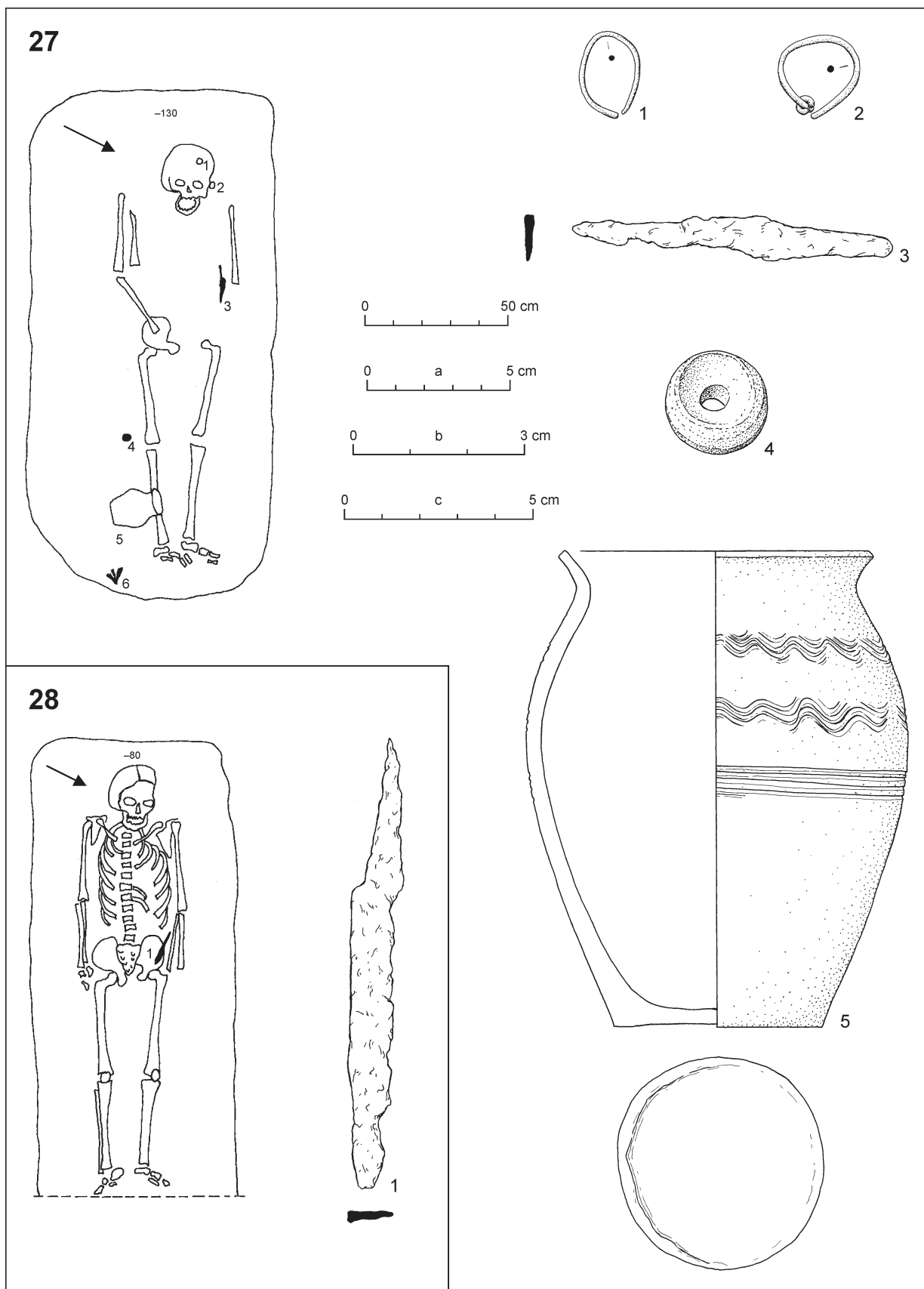

Tab. XI. Hroby 19–22, 24, plány a nálezy. Mierka: a – 19: 1; b – 20: 1.

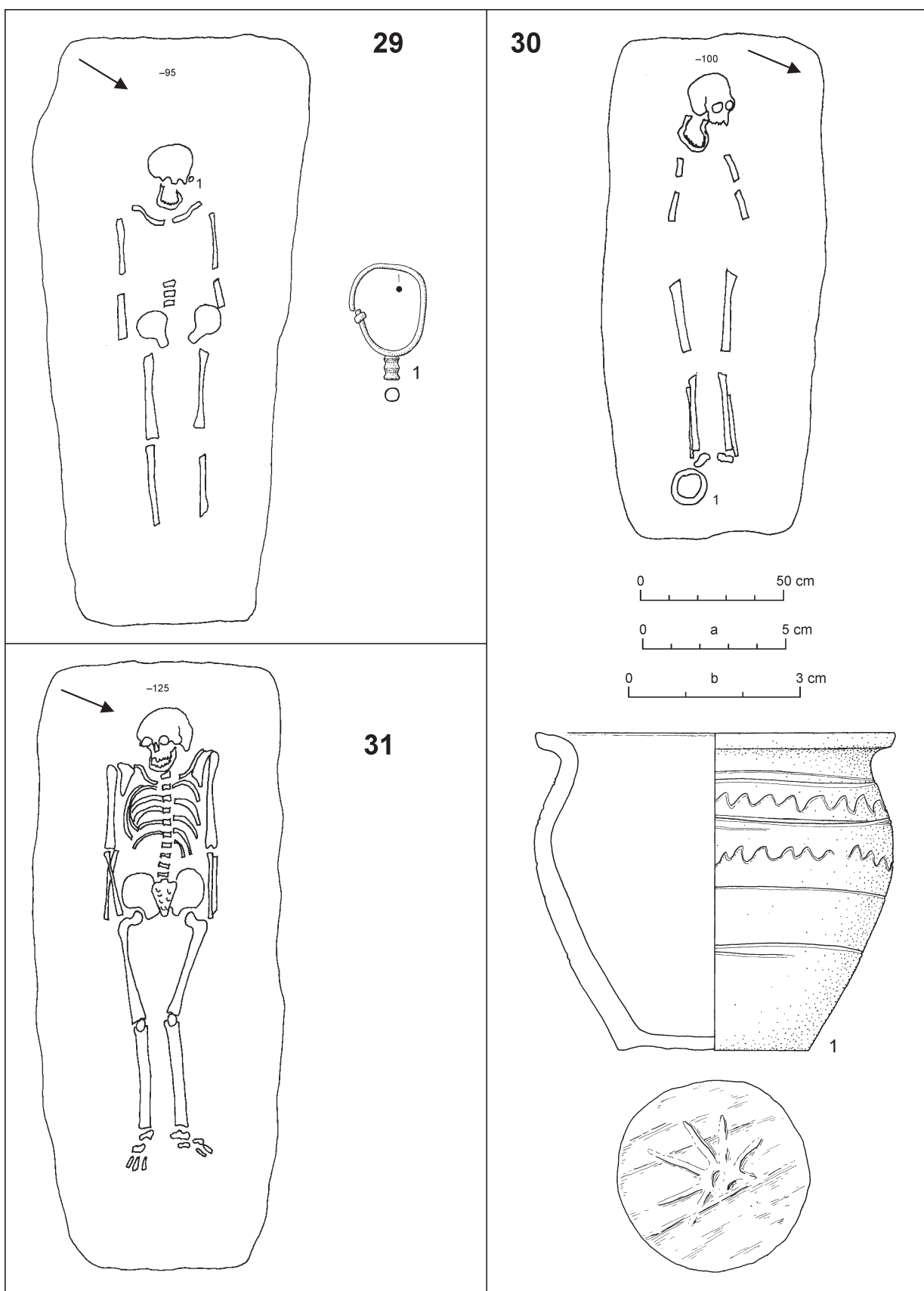

Tab. XII. Hroby 23, 25 a 26, plány a nálezy. Mierka: a – 23: 2; b – 23: 1, 26: 1.

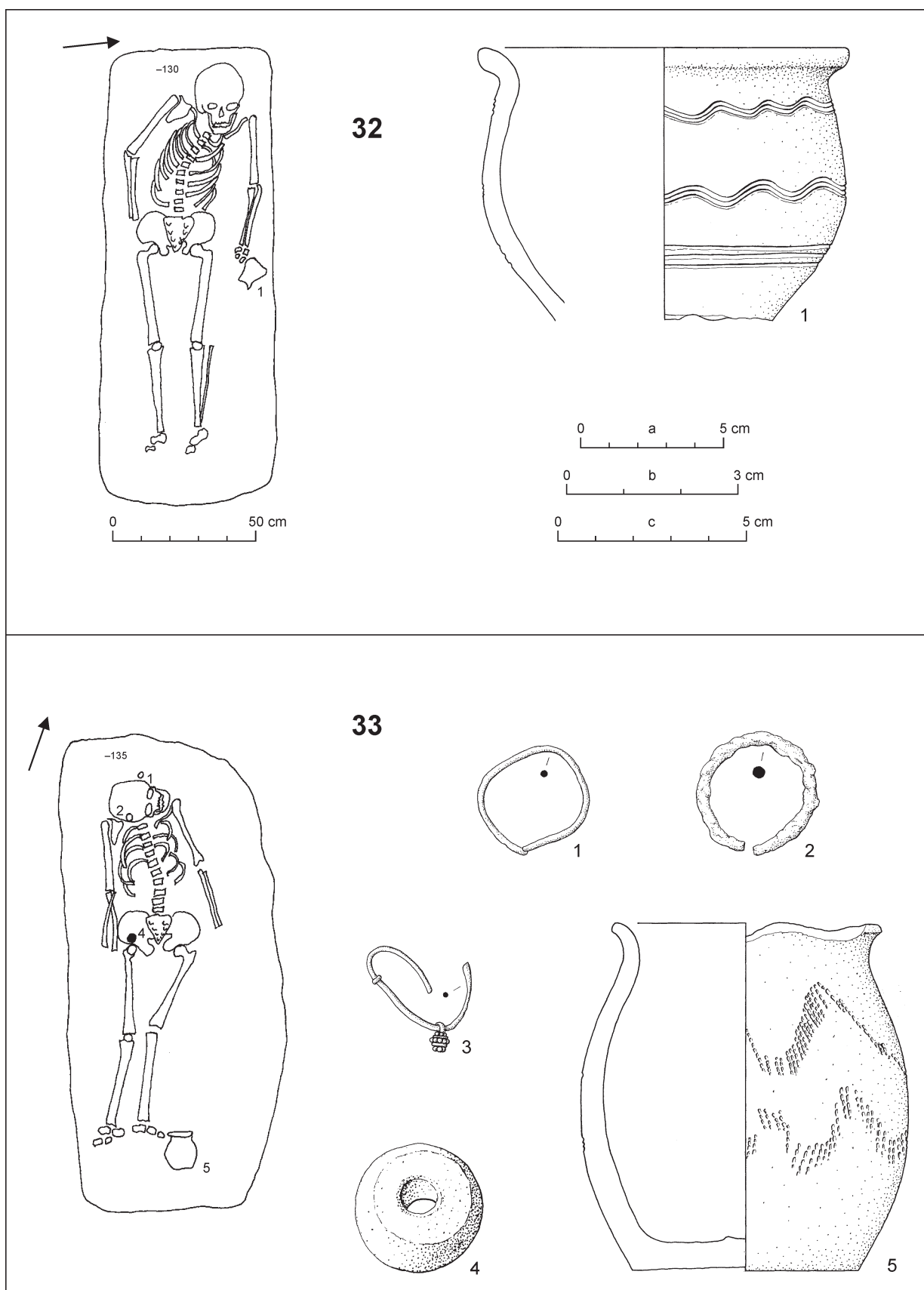

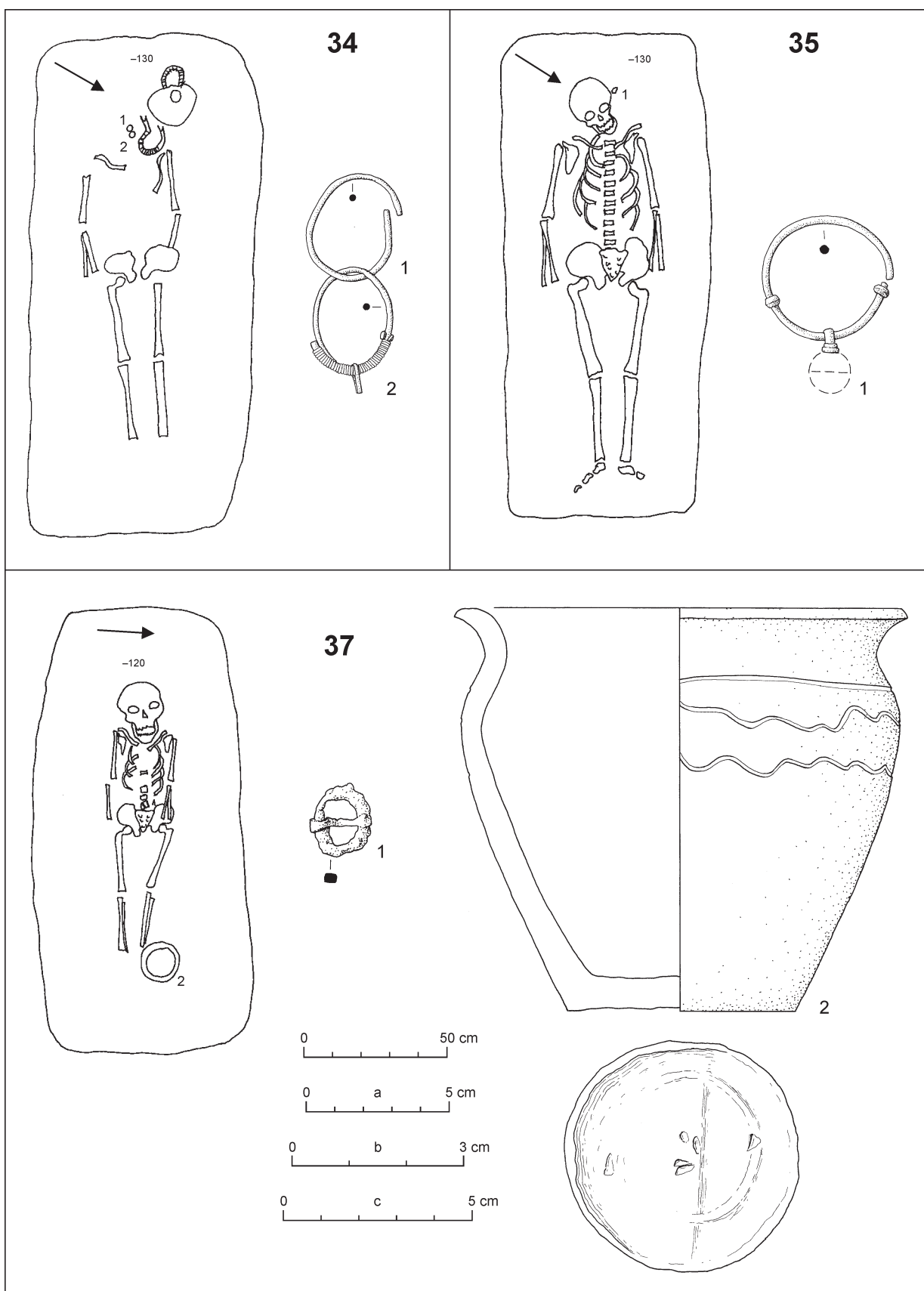
Tab. XIII. Hroby 27 a 28, plány a nálezy. Mierka: a – 27: 5; b – 27: 1, 2; c – 27: 3, 4, 28: 1.

Tab. XIV. Hroby 29–31, plány a nálezy. Mierka: a – 30: 1; b – 29: 1.

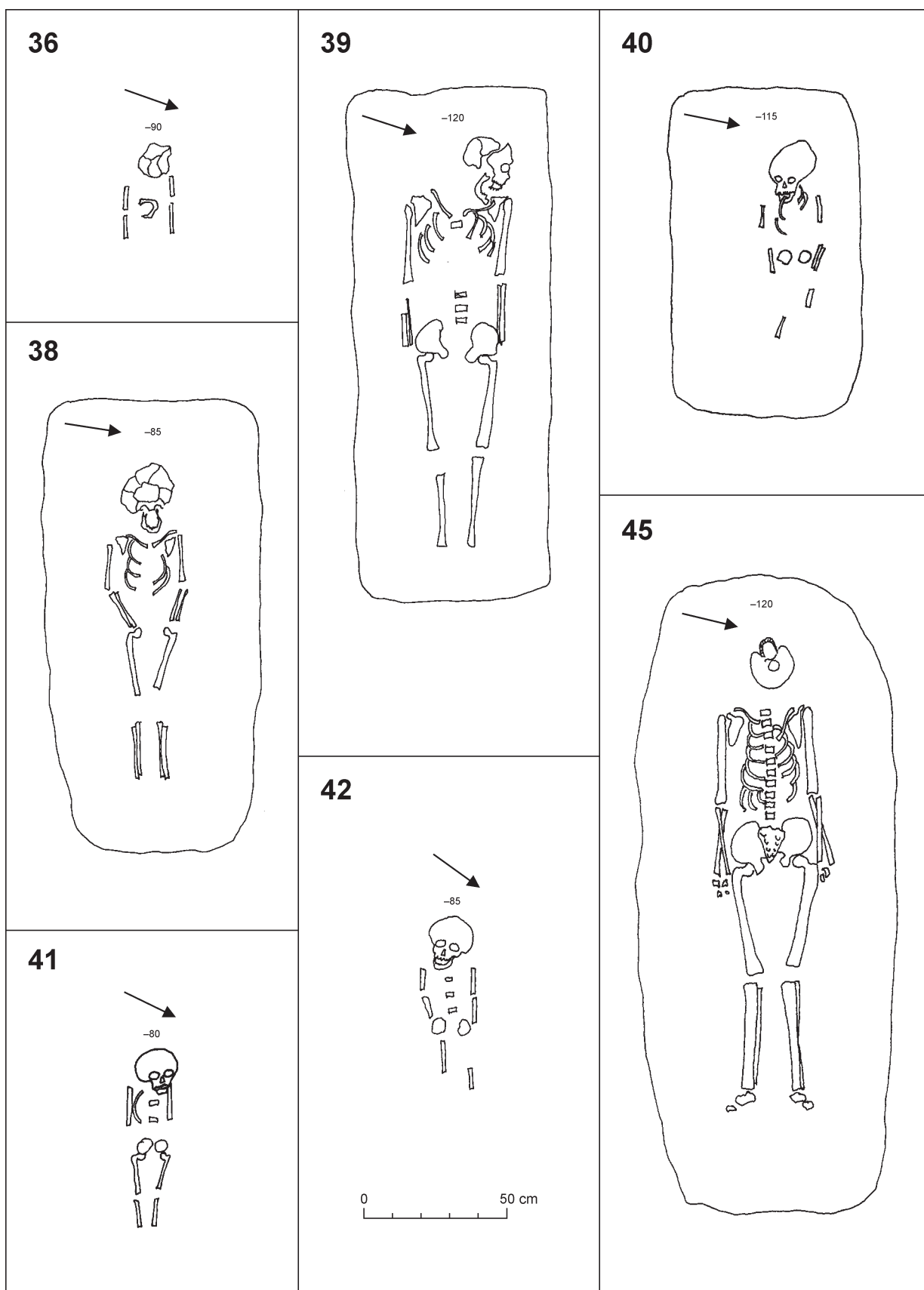

Tab. XV. Hroby 32 a 33, plány a nálezy. Mierka: a – 32: 1, 33: 5; b – 33: 1–3; c – 33: 4.

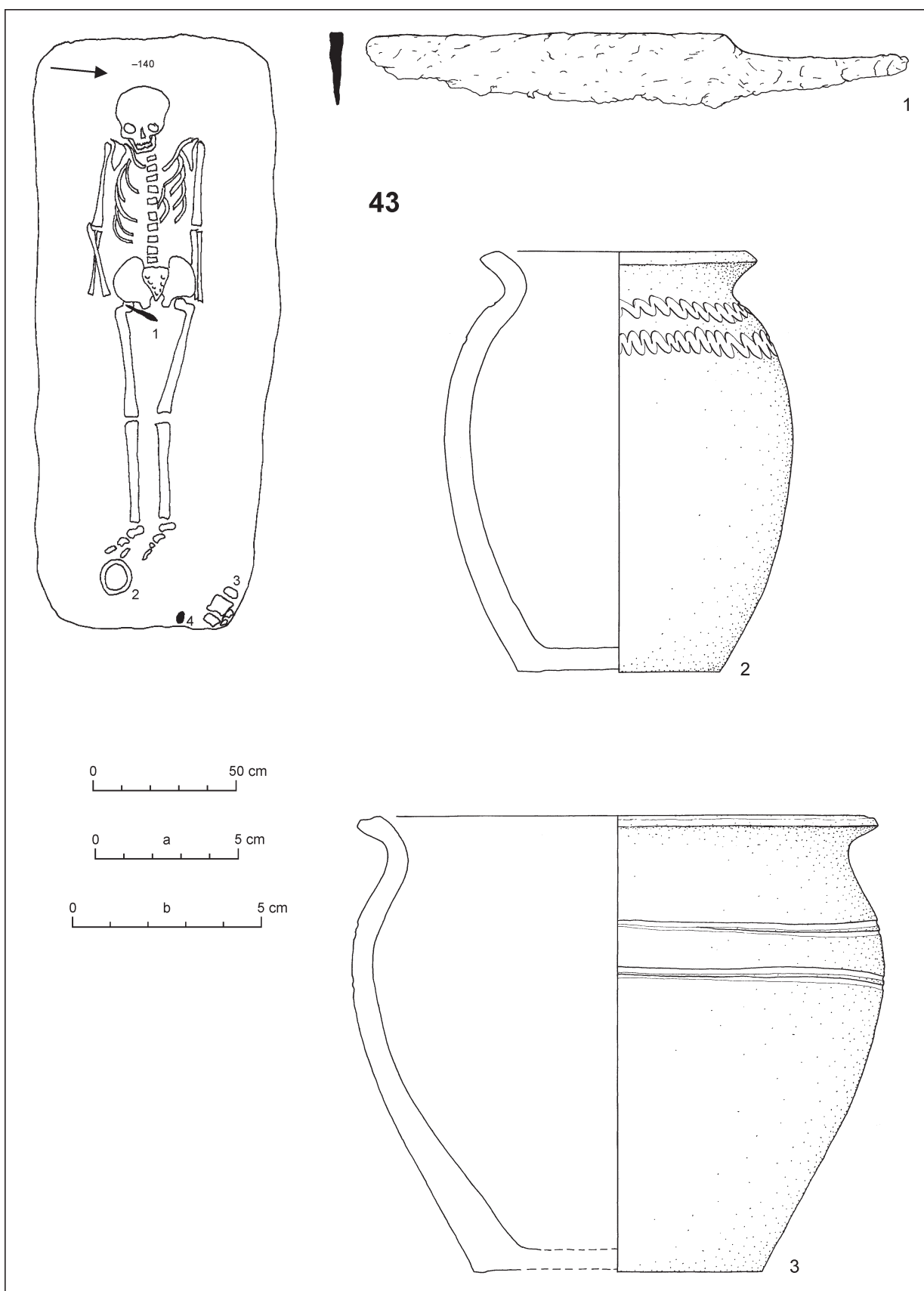

Tab. XVI. Hroby 34, 35 a 37, plány a nálezy. Mierka: a – 37: 2; b – 34: 1, 2, 35: 1; c – 37: 1.

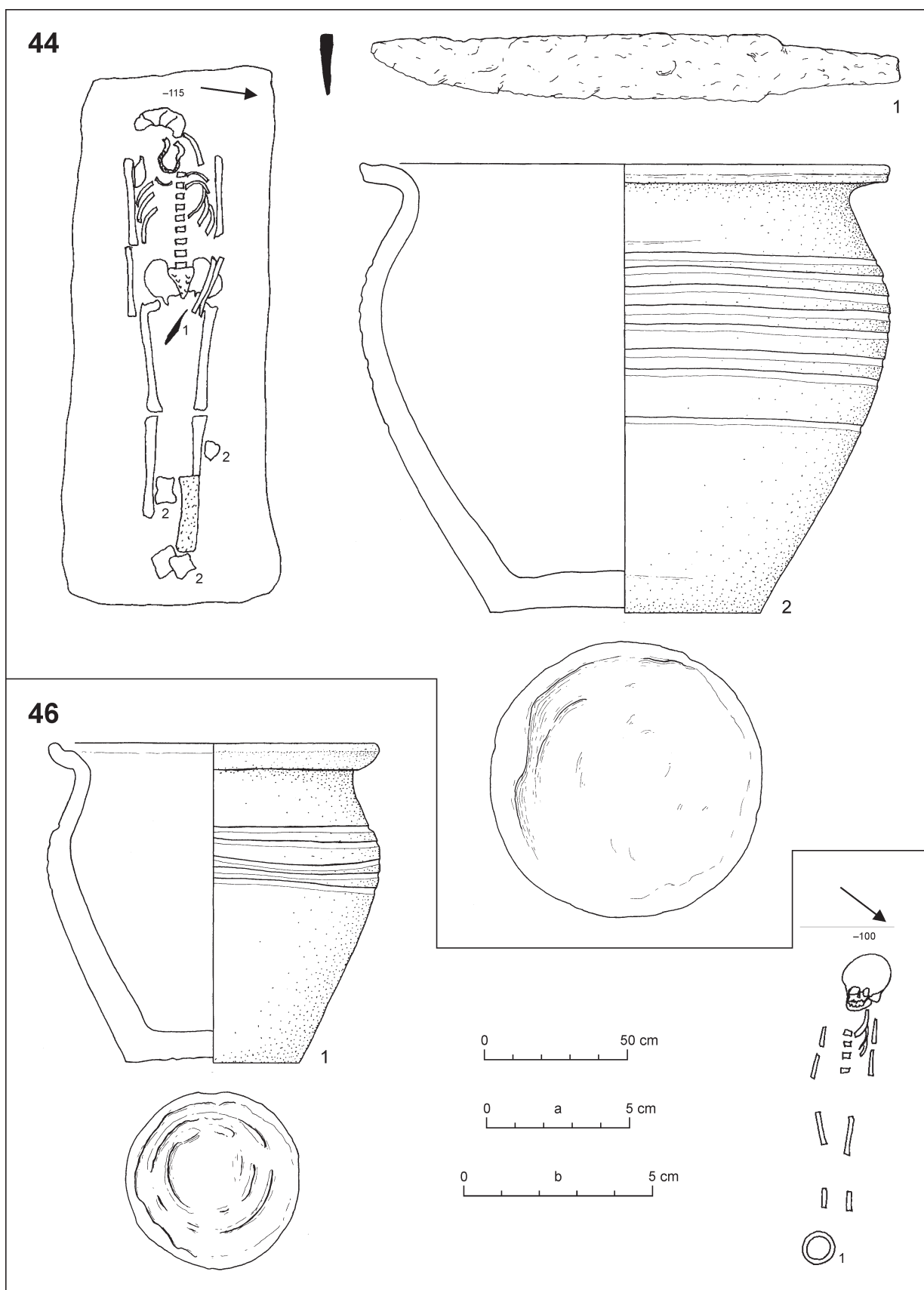

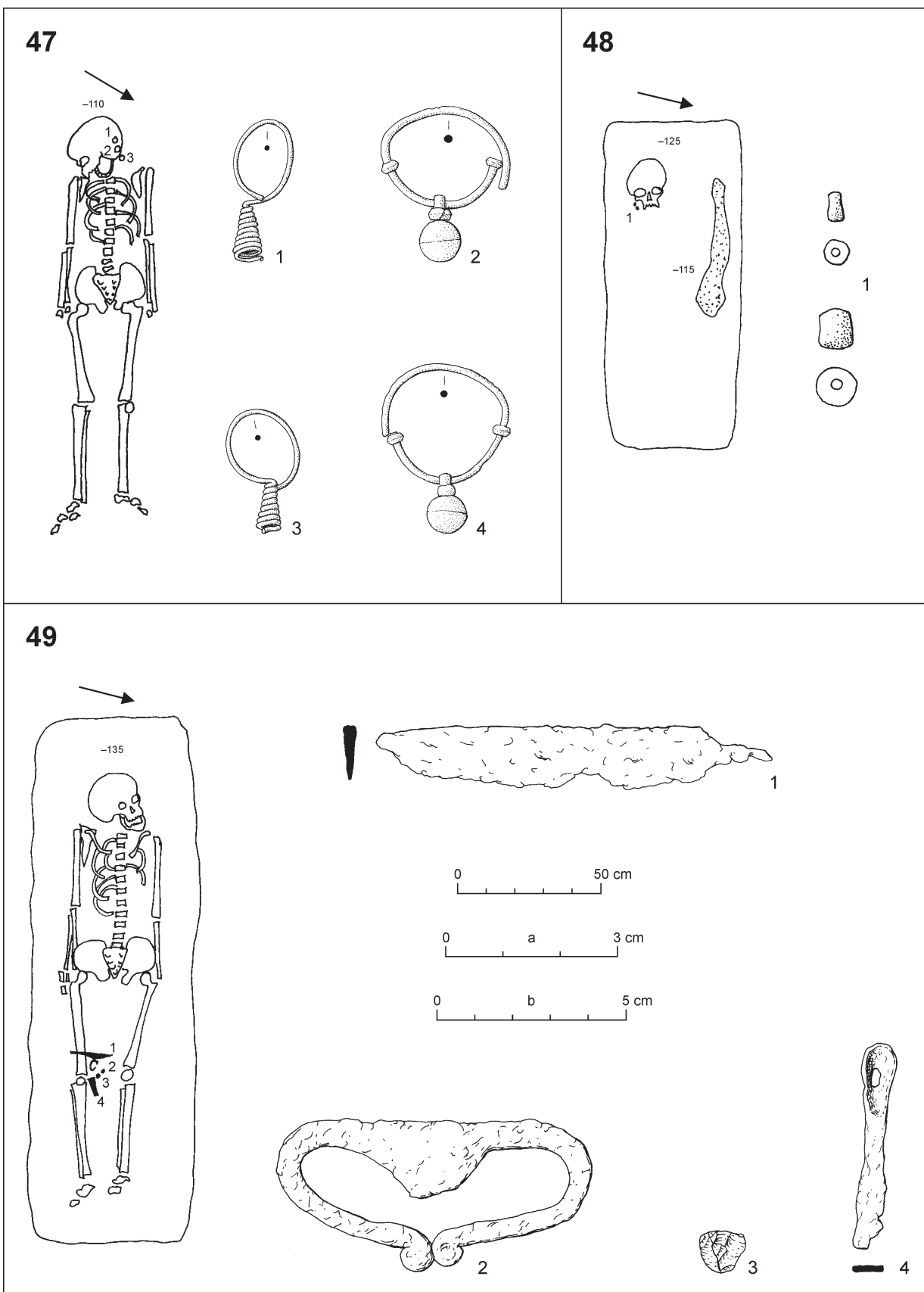
Tab. XVII. Hroby 36, 38–42 a 45, plány.

Tab. XVIII. Hrob 43, plán a nálezy. Mierka: a – 43: 2, 3; b – 43: 1.

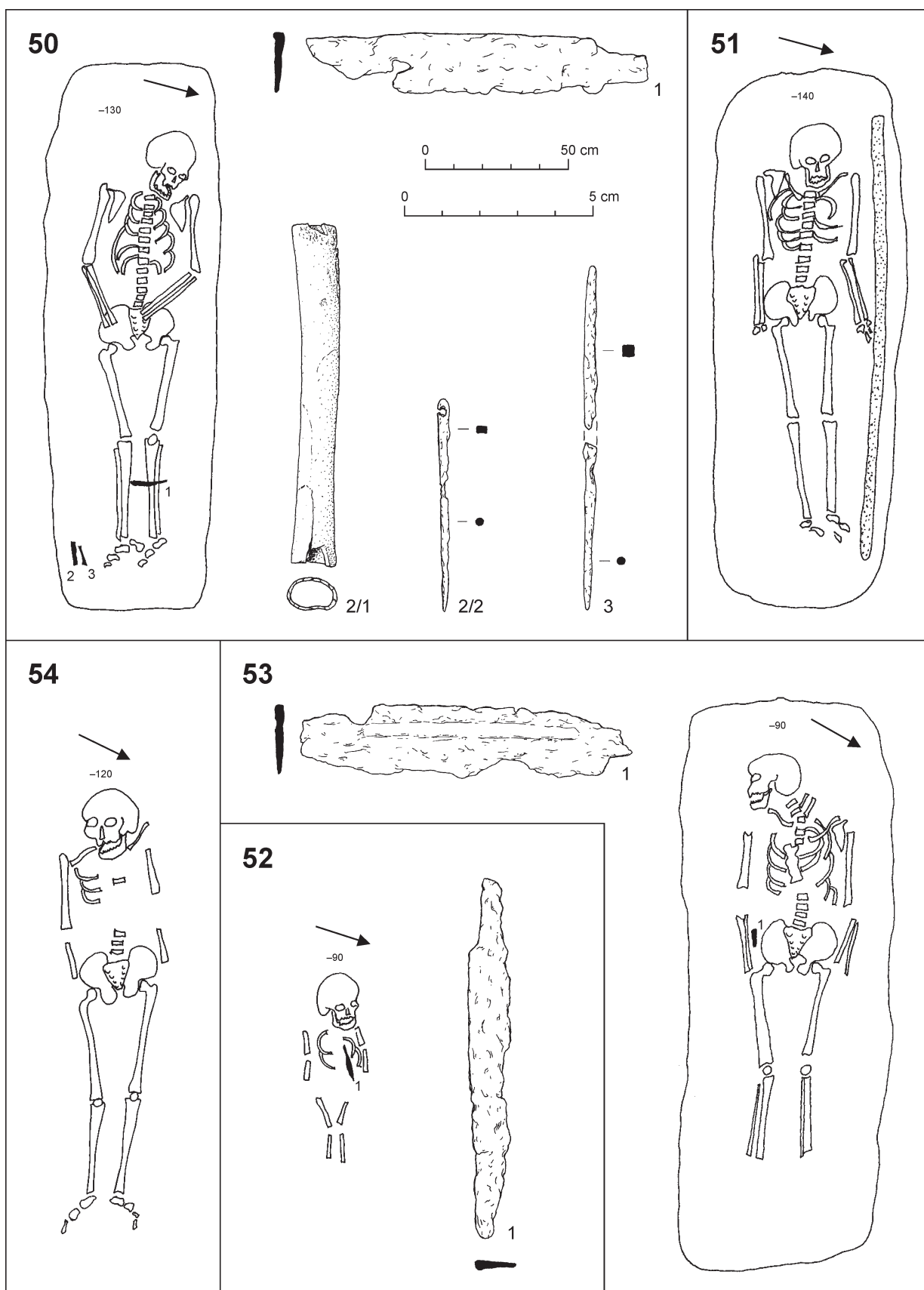

Tab. XIX. Hroby 44 a 46, plány a nálezy. Mierka: a – 44: 2; 46: 1; b – 44: 1.

Tab. XX. Hroby 47–49, plány a nálezy. Mierka: a – 47: 1–4, 48: 1; b – 49: 1–4.

Tab. XXI. Hroby 50–54, plány a nálezy.

LITERATÚRA

- Aleškovskij 1960 – M. Ch. Aleškovskij: Kurgany russkich družinnikov XI–XII vv. *Sovetskaja archeologija* 1, 1960, 70–90.
- Ariés 2000 – P. Ariés: *Dějiny smrti*. Praha 2000.
- Bartošková 1986 – A. Bartošková: *Slovanské depoty železných předmětů v Československu*. Praha 1986.
- Bednár 1998 – P. Bednár: Die Entwicklung der Befestigung der Nitraer Burg im 9.–12. Jahrhundert. In: J. Hennin-g/A. T. Ruttkay (Hrsg.): *Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa*. Tagung Nitra vom 7. bis 10. Oktober 1996. Bonn 1998, 371–382.
- Bednár/Fottová 2003 – P. Bednár/E. Fottová: Nitra-tržnica – príspevok k poznaniu zázemia stredovekého mesta. *Archaeologia historica* 28, 2003, 303–315.
- Bednárík 1939 – R. Bednárík: Príspevok k pohrebným zvykom slovenského ľudu. *Národopisný sborník* 1, 1939, 54–94.
- Béreš 1995 – J. Béreš: Slovanské pohrebisko v Dolnom Petre IV (teraz Svätý Peter). *Slovenská archeológia* 43, 1995, 111–158.
- Bialeková 1990 – D. Bialeková: Sekerovité hrivny a ich väz-ba na ekonomické a sociálne prostredie Slovanov. In: L. Galuška (zost.): *Staroměstská výročí*. Brno 1990, 99–119.
- Bialeková 1993 – D. Bialeková: Slovanské pohrebisko v Boj-ničkách. *Študijné zvesti AÚ SAV* 29, 1993, 223–254.
- Březinová 2018 – G. Březinová: *Šperk zo skla a sapropelitu u Keltov na Slovensku*. Nitra 2018.
- Budinský-Krička 1947 – V. Budinský-Krička: Nové nálezy kostrových hrobů z doby hradištní na juhozápad-nom Slovensku. *Časopis Muzeální slovenskej spoločnosti* 37–38, 1947, 33–40.
- Budinský-Krička 1959 – V. Budinský-Krička: *Slovanské mohyly v Skalici*. Bratislava 1959.
- Budinský-Krička/Točík 1991 – V. Budinský-Krička/A. Točík: Šebastovce. *Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Reiches*. Katalog. Nitra 1991.
- Bylina 1995 – S. Bylina: Problemy slowiańskiego świata zmarłych. Kategorie przestrzeni i czasu. *Światowit* 40, 1995, 9–25.
- Csikó 2011–2012 – G. Csikó: Az Avar közelharci fegyverek története. Funkcionális megközelítés. *Dolgozatok az Er-délyi Múzeum Érem – és Régiséggyűjtéséből*. Új sorozat VI–VII. (XVI–XVII.) kötet, 2011–2012, 71–97.
- Čech/Křížek 1999 – Z. J. K. Čech/L. Křížek: *Encyklopedie zbraní a zbroje*. Libri 1999.
- Černý 1995 – V. Černý: Význam tafonomických procesů při studiu pohřebního ritu. *Archeologické rozhledy* 47, 1995, 301–313.
- Čilinská 1975 – Z. Čilinská: Frauenschmuck aus dem 7.–8. Jahrhundert im Karpatenbecken. *Slovenská archeoló-gia* 23, 1975, 63–96.
- Daňová/Ruttkay, M. 2011 – K. Daňová/M. Ruttkay: Porušova-nie hrobů v 11. storočí na pohrebisku v Nitre-Selenci. In: S. Stuchlík (ed.): *Materiály o pohrebním ritu. Druhotné zásahy v hrobech*. Acta archaeologica Opaviensia 4. Opava 2011, 161–167.
- Dočkalová 2004 – M. Dočkalová: Tafonomické aspekty v osteologické archeologii. *Ve službách archeologie* 5, 2004, 214–222.
- Dočkalová 2005 – M. Dočkalová: Antropologická metodika zpracování hromadných hrobů. *Ve službách archeologie* 6, 2005, 331–344.
- Dostál 1966 – B. Dostál: *Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě*. Praha 1966.
- Dostál 1975 – B. Dostál: *Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec*. Brno 1975.
- Dostál 1982 – B. Dostál: Drobná pohřebiště a rozptýlené hroby z Břeclavi-Pohanska. *Sborník Prací Filosofické Fakulty Brněnské University* E 27, 1982, 135–201.
- v. Dülmen 1999 – R. van Dülmen: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století)*. Praha 1999.
- Eisner 1966 – J. Eisner: *Rukověť slovanské archeologie*. Praha 1966.
- Fottová 2019 – E. Fottová: *Typologicko-chronologický vývoj keramiky 8.–12. storočia v oblasti Nitra*. Dizertačná práca AÚ SAV. Nitra 2019. Nepublikované.
- Frolík 2013 – J. Frolík: Pohřebiště na II. nádvoří Pražského hradu. *Archaeologia historica* 29/1, 2013, 91–105.
- Frolík 2014 – J. Frolík: Pohřebiště v Lumbeho zahradě, analýza, chronologie, význam. In: J. Frolík (ed.): *Pohře-biště v Lumbeho zahradě na Pražském hradě II*. Castrum Pragense 12. Praha 2014, 5–116.
- Frolíková-Kaliszová 2000 – D. Frolíková-Kaliszová: Pokus o analýzu slovanského pohřebiště v Praze-Motole. *Památky archeologické* 91, 2000, 201–249.
- Frolíková-Kaliszová 2009 – D. Frolíková-Kaliszová: Hrn-ce, hrnky, hrnečky. In: P. Dresler/Z. Měřinský (ed.): *Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice*. Archaeologia Mediaevalis Moravica et Silesiana. Sup-plementum 2. Brno 2009, 93–98.
- Frolíková-Kaliszová 2014 – D. Frolíková-Kaliszová: Pohře-biště z 10. století v Praze-Střešovicích – Předběžná zpráva. *Archaeologia historica* 29, 2014, 315–329.
- Fusek 2006 – G. Fusek: Výklenkové hroby na včasnostre-dovekom pohrebisku v Cíferi, časť Pác. *Študijné zvesti AÚ SAV* 39, 2006, 27–54.
- Fusek 2009 – G. Fusek: Odtlačky na dnách nádob v Nitre-Šindolke. In: P. Dresler/Z. Měřinský (ed.): *Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice*. Archaeologia Mediaevalis Moravica et Silesiana. Supplementum 2. Brno 2009, 99–108.
- Fusek 2011 – G. Fusek: Zásahy do hrobů belobrdské kul-túry v Nitre-Šindolke. In: S. Stuchlík (ed.): *Materiály o pohrebním ritu. Druhotné zásahy v hrobech*. Acta archaeo-logica Opaviensia 4. Opava 2011, 119–124.
- Le Goff/Schmitt 1999 – J. Le Goff/J.-C. Schmitt: *Encyklopedie středověku*. Praha 1999.
- Galuška 1996 – L. Galuška: *Uherské Hradiště-Sady. Křesťanské centrum říše velkomoravské*. Brno 1996.
- Galuška 2006 – L. Galuška: Depot raně středověkých že-lezných předmětů od Byčí skály v Moravském krasu. In: J. Zábojník (red.): *Aevum Medium*. Zborník na počesť Jozefa Hošša. Bratislava 2006, 23–29.
- Galuška 2013 – L. Galuška: *Hledání původu. Od avarských bronzů ke zlatu Velké Moravy*. Brno 2013.
- Galuška 2017 – L. Galuška: *Slované – stopy předků. O Moravě v 6.–10. století*. Brno 2017.
- Geisler 1984 – M. Geisler: Slovanské kostrové hroby z Tva-rožné (okr. Brno-venkov). *Archeologické rozhledy* 36, 1984, 490–497.
- Gładykowska-Rzeczycka 2004 – J. J. Gładykowska-Rzeczycka: Los dzieci – zagrożenia, choroby – znany ze źródeł pisanych i paleoantropologicznych. In: W. Dziejuszycki/J. Wrzesiński (red.): *Dusza maluczka a strata ogromna*. Funeralia Lednickie 6. Poznań 2004, 61–69.

- Hanuliak 1989 – M. Hanuliak: Okres Nitra. In: D. Bialeková (zost.): *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5 až z 13. storočia. I/1*. Nitra 1989, 179–236.
- Hanuliak 1993 – M. Hanuliak: Pohrebisko slovanskej populácie z 10. storočia v Bučanoch. *Slovenská archeológia* 41, 1993, 83–112.
- Hanuliak 1994 – M. Hanuliak: *Malé Kosihy I. Pohrebisko z 10.–11. storočia (Archeologicko-historické vyhodnotenie)*. Nitra 1994.
- Hanuliak 2001 – M. Hanuliak: *Veľkomoravské pohrebiská na Slovensku. Databáza prameňov*. Nitra 2001. Nepublikovaný rukopis.
- Hanuliak 2002 – M. Hanuliak: Pohrebiská a spôsoby pochovávaní vo veľkomoravskom období. In: A. Ruttkay/M. Ruttkay/P. Šalkovský (ed.): *Slovensko vo včasnom stredoveku*. Nitra 2002, 81–88.
- Hanuliak 2004a – M. Hanuliak: Charakter a význam hraníc v časopriestorovej dimenzii pohrebného ritu z mladšieho úseku včasného stredoveku. *Archaeologia historica* 29, 2004, 37–50.
- Hanuliak 2004b – M. Hanuliak: *Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska*. Nitra 2004.
- Hanuliak 2004c – M. Hanuliak: Predmety pravekej a včasno-historickej proveniencie na nekropolách z územia Slovenska. *Študijné zvesti AŤ SAV* 36, 2004, 25–34.
- Hanuliak 2005 – M. Hanuliak: Skizze der Struktur der großmährischen Gesellschaft auf Grund des Gräberfeldmaterials auf dem Gebiet der Slowakei. In: Kouřil 2005b, 271–282.
- Hanuliak 2006 – M. Hanuliak: Detskí jedinci vo veľkomoravskom prostredí na základe pohrebiskových prameňov z územia Slovenska. *Slovenská archeológia* 54, 2006, 259–284.
- Hanuliak 2007 – M. Hanuliak: Duchovná zložka každodenného života veľkomoravských Slovanov. In: E. Nemcová/J. Pišová (ed.): *Cyril a Metod – Slovensko a Európa*. Trnava 2007, 80–91.
- Hanuliak 2008a – M. Hanuliak: Materiálna podstata v duchovnej kultúre veľkomoravských Slovanov. *Konštantínove listy* 1, 2008, 26–40.
- Hanuliak 2008b – M. Hanuliak: Porušovanie telesných zvyškov zomrelých vo veľkomoravskom prostredí z územia Slovenska. *Slovenská archeológia* 54, 2008, 143–166.
- Hanuliak 2011 – M. Hanuliak: Princípy porušovania zomrelých v 9.–10. storočí na Slovensku. In: S. Stuchlík (ed.): *Materiály o pohrebnom ritu. Druhotné zásahy v hrobech*. Acta archaeologica Opaviensia 4. Opava 2011, 125–139.
- Hanuliak 2014 – M. Hanuliak: Sídliisko z poslednej tretiny 10. stor. v Orechovom sade z Mužle-Čenkova. *Archaeologia historica* 39, 2014, 679–688.
- Hanuliak/Chropovský 2019 – M. Hanuliak/B. Chropovský: Pohrebisko z 10.–11. storočia v Nitre-Horných Krškanoch. *Slovenská archeológia* 66, 2018, 113–193.
- Hanuliak/Kuzma 2015 – M. Hanuliak/I. Kuzma: *Mužla-Čenkovo II. Osídlenie z 9.–13. storočia*. Nitra 2015.
- Hanuliak/Pieta 2014 – M. Hanuliak/K. Pieta: Odrasť christianizácie v hnutelných prameňoch z 9. stor. vo východných častiach Veľkej Moravy. In: P. Kouřil a kolektív: *Cyriľometodějská misie a Evropa – 1100 let od příchodu soluňských bratrů na Velkou Moravu*. Brno 2014, 134–147.
- Hanuliak/Rejholcová 1999 – M. Hanuliak/M. Rejholcová: *Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Vyhodnotenie*. Bratislava 1999.
- Hanuliak/Zábojník 1982 – M. Hanuliak/J. Zábojník: Pohrebisko zo 7.–8. stor. v Čataji, okr. Bratislava-vidiek. *Archeologické rozhledy* 34, 1982, 492–503.
- Hochmanová-Vávrová 1962 – V. Hochmanová-Vávrová: Veľkomoravské pohřebiště ve Starém Měste „Na Valách“. Výzkum v letech 1957–1959. *Časopis Moravského Zemského Musea v Brně* 47, 1962, 201–256.
- Holčík 1991 – Š. Holčík: Veľkomoravské pohrebisko v Bini. *Zborník SNM* 85. *Archeológia* 1, 1991, 85–104.
- Horňák 2006 – M. Horňák: Príspevok k historickej interpretácii sklenených korálikov v severovýchodoalpскеj oblasti lužickej kultúry a vo vekerzugskej kultúre. *Studia historica Nitriensia* 13, 2006, 37–46.
- Horáčková/Strouhal/Vargová 2004 – L. Horáčková/E. Strouhal/L. Vargová: *Základy paleopatologie. Panoráma biologické a sociokultúrní antropologie* 15. Brno 2004.
- Horváthová 1995 – E. Horváthová: Apotropajné predmety. In: J. Botík/J. Slavkovský (ed.): *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* 2. Bratislava 1995, 21.
- Hrubý 1955 – V. Hrubý: *Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na valách“*. Praha 1955.
- Hrubý 1965 – V. Hrubý: *Staré Město. Velkomoravský Velehrad*. Praha 1965.
- Husár 2014 – M. Husár: *Žrdovo-bodné zbrane včasného stredoveku v Karpatskej kotline. 1. diel. Typológia a jej vyhodnotenie*. Nitra 2014.
- Chorvátová 2007 – H. Chorvátová: Horizonty byzantsko-orientálneho šperku na tzv. veľkomoravských pohrebiskách. In: V. Turčan (zost.): *Byzantská kultúra a Slovensko. Zborník štúdií*. Zborník SNM. *Archeológia. Supplementum* 2. Bratislava 2007, 83–110.
- Chorvátová 2009 – H. Chorvátová: Kultúrno-historický význam gombíkov. *Studia Mediaevalia Bohemica* 1, 2009, 7–19.
- Chropovský 1957 – B. Chropovský: Slovanské pohrebisko z 9. stor. vo Veľkom Grobe. *Slovenská archeológia* 5, 1957, 174–239.
- Chropovský 1962 – B. Chropovský: Slovanské pohrebisko v Nitre na Lupke. *Slovenská archeológia* 10, 1962, 175–240.
- Chropovský 1964 – B. Chropovský: Stručné dejiny Nitry. In: J. Lajoš (zost.): *Nitra slovom i obrazom*. Nitra 1964, 7–17.
- Chropovský 1977 – B. Chropovský: Slovanské kostrové pohrebisko v Nitre-Dolných Krškanoch. *AVANS* 1976, 1977, 136–139.
- Chropovský 1978 – B. Chropovský: Pohrebisko z 9.–10. storočia v Nitre pod Zoborom. *Slovenská archeológia* 26, 1987, 99–122.
- Chropovský 1986a – B. Chropovský: *Nálezová správa* 11 498/86. Archeologický ústav SAV. Nitra 1986.
- Chropovský 1986b – B. Chropovský: *Nálezová správa* 11 705/86. Archeologický ústav SAV. Nitra 1986.
- Jägerová 2001 – Slovenský pohreb. In: J. Botík (zost.): *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitým zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotváornosť*. Bratislava 2001, 13–31.
- Jończyk 2013 – L. Jończyk: Zapinky podkowiaste w kontekście europejskich analogii. In: J. Kalagi (red.): *Gród pogranicza polsko-ruskiego z X–XIII wieku*. Warszawa – Pekowice 2013, 41–51.
- Justová 1990 – J. Justová: *Dolmorakouské Podunají v raném středověku. Slovanská archeologie k jeho osídlení v 6.–11. století*. Praha 1990.
- Kalousek 1971 – F. Kalousek: *Břeclav-Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela*. Brno 1971.

- Klanica 1970 – Z. Klanica: Pokus o třídění keramiky z Mikulčic. In: B. Klíma (ed.): *Sborník Josefu Poulikovi k sedesátinám*. Brno 1970, 103–114.
- Klanica 1985 – Z. Klanica: Mikulčice-Klášteřisko. *Památky archeologické* 76, 1985, 474–539.
- Klanica 1986 – Z. Klanica: *Počátky slovanského osídlení našich zemí*. Praha 1986.
- Klanica 2006a – Z. Klanica: *Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště I. Příspěvek ke chronologii časně středověké hmotné kultury ve střední Evropě*. Spisy AÚ AV ČR 28. Brno 2006.
- Klanica 2006b – Z. Klanica: *Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště II. Příspěvek ke chronologii časně středověké hmotné kultury ve střední Evropě*. Spisy AÚ AV ČR 28. Brno 2006.
- Kozłowski 2004 – T. Kozłowski: Szczatki dzieje w antropologii historycznej. In: W. Dziejuszycki/J. Wrzesiński (red.): *Dusza maluczka a strata ogromna. Funeralia Lednickie* 6. Poznań 2004, 79–85.
- Kouřil 2005a – P. Kouřil: Frühmittelalterliche Kriegergräber mit Flügellanzens und Sporen des Typs Biskupija-Crkvi-na auf mährische Nekropolen. In: *Kouřil 2005b*, 67–97.
- Kouřil 2005b – P. Kouřil (Hrsg.): *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropa*. Spisy AÚ AV ČR 25. Brno 2005.
- Kouřil 2014 – P. Kouřil: Raně středověký bojovnícký hrob z Hradce nad Moravicí. *Slovenská archeológia* 52, 2014, 55–76.
- Kouřil/Tymonová 2013 – P. Kouřil/M. Tymonová: *Slovanský kostrový mohylník v Stěbořicích*. Spisy AÚ AV ČR 34. Brno 2013.
- Kraskovská 1954 – L. Kraskovská: Staroslovanské pohřebiště v Máste pri Bratislave. *Slovenská archeológia* 2, 1954, 144–152.
- Kraskovská 1965 – L. Kraskovská: Slovanské pohrebisko v Kopčanoch. *Zborník SNM* 59. *História* 5, 1965, 19–49.
- Kraskovská 1969 – L. Kraskovská: Slovanské pohrebisko v Kopčanoch. *Zborník SNM* 63. *História* 9, 1969, 53–74.
- Kraskovská/Paulík 1978 – L. Kraskovská/J. Paulík: Velkomoravské pohrebisko v Tvrdošovciach. *Zborník SNM* 72. *História* 18, 1978, 83–119.
- Krumphanzlová 1972 – Z. Krumphanzlová: Die Ausstattung der Burgwallzeitfriedhöfe in Böhmen und ihre Bedeutung. *Vznik a počátky Slovanů* 7, 1972, 179–206.
- Kuzma 2001 – I. Kuzma: Hrob z Nitry-Dolných Krškán. *AVANS* 2000, 2001, 103, 104.
- Kovács 1982 – L. Kovács: Die Waffen der Landnehmenden Ungarn: Säbel, Kampfäxte, Lanzen. *Mitteilungen des Archaeologischen Instituts des Ungarischen Akademie der Wissenschaften* 10–11, 1982, 243–255, 433–438.
- Kurasiński 2002 – T. Kurasiński: Co otwieral klucz znaleziony w grobie. In: A. Abramowicz/J. Majk (red.): *Budownictwo i budowlane w przeszłości*. Łódź 2002, 185–208.
- Lauermann/Scheinblechner 2017 – E. Lauermann/W. Scheinblechner: Ein frühmittelalterlicher Schmiededepotfund von Wegscheid am Kamp, Niederösterreich. *Slovenská archeológia* 65, 2017, 81–98.
- Liptáková 1963 – Z. Liptáková: Slovanské pohrebisko z X.–XI. storočia v Úľanoch nad Žitavou. *Slovenská archeológia* 11, 1963, 223–236.
- Lukačka 2002 – J. Lukačka: Cestná sieť v Nitre a v jej najbližšom okolí v 13. a 14. storočí. In: R. Marsina (zost.): *Nitra v slovenských dejinách*. Martin 2002, 208–211.
- Macháček 2001 – J. Macháček: *Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely*. Brno 2001.
- Macháček a i. 2016 – J. Macháček/P. Dresler/R. Přichystalová/V. Sládek: *Břeclav-Pohansko VII. Kostelní pohřebiště na Severovýchodním předhradí*. Brno 2016.
- Marek/Kostelníková 1998 – O. Marek/M. Kostelníková: Die Spinnwirtel aus Mikulčice. In: L. Poláček (Hrsg.): *Studien zum Burgwall von Mikulčice III*. Brno 1998, 171–325.
- Marešová 1983 – K. Marešová: *Uherské Hradiště-Sady. Staroslovanské pohřebiště na Horních Kotvicích*. Brno 1983.
- Marsina 1977 – R. Marsina: Nitra vo včasnom a vrcholnom stredoveku. In: J. Fojtík (zost.): *Nitra*. Bratislava 1977, 28–41.
- Mazuch 2013 – M. Mazuch: *Velkomoravské keramické okruhy a tzv. mladší velkomoravský horizont v Mikulčicích*. Spisy AÚ AV ČR 45. Brno 2013.
- Mazuch/Hladík/Skopal 2017 – M. Mazuch/M. Hladík/R. Skopal: *Úpravy hrobových jam a dřevěné konstrukce v hrobech na pohřebištích velké Moravy (sociální, duchovní a chronologické fenomény)*. Brno 2017.
- Měřinský 1985 – Z. Měřinský: *Velkomoravské kostrové pohřebiště ve Velkých Bílovicích*. Brno 1985.
- Mugurévics 1977 – É. Mugurévics: *Olinal aun Lokstenes Pilsnovadli*. 3.–15. gs archeologiskie pieminekli. Riga 1970.
- Oxenstierna 1966 – E. G. Oxenstierna: *Die Wikinger*. Stuttgart 1966.
- Pavlovičová 1996 – E. Pavlovičová: K vypovedacej schopnosti gombíka u naddunajských Slovanov v 9. storočí. *Slovenská archeológia* 44, 1996, 95–153.
- Pavlu 1971 – I. Pavlu: *Pražská keramika 12. a 13. století*. Praha 1971.
- Pawlik 2002 – J. J. Pawlik: Sposoby obchodzenia się z ciałem zmarłego z perspektywy antropologii kultury. In: *Wrzesiński 2002*, 29–40.
- Petényi 1994 – S. Petényi: Eggs. In: S. Petényi (ed.): *Games and Toys in medieval and early modern Hungary*. Krems 1994.
- Plachál/Hlavicová/Keller 1990 – V. Plachál/J. Hlavicová/I. Keller: *Slovanský Devín*. Bratislava 1990.
- Pleiner 1961 – R. Pleiner: Slovanské sekerovité hrivny. *Slovenská archeológia* 9, 1961, 405–450.
- Pleiner 1962 – R. Pleiner: *Staré evropské kovářství*. Praha 1962.
- Pollex 2000 – A. Pollex: Betrachtungen zu jungslawischen Mehrfachbestattungen. *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift* 41, 2000, 407–422.
- Poláček/Marek/Skopal 2000 – L. Poláček/O. Marek/R. Skopal: Holzfunde aus Mikulčice. In: L. Poláček (Hrsg.): *Studien zum Burgwall von Mikulčice IV*. Brno 2000, 177–302.
- Pošvár 1963 – J. Pošvár: Velkomoravské železné hrivny jako platidlo. *Numismatické listy* 5, 1963, 1–11.
- Poulik 1957 – J. Poulik: Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic. *Památky archeologické* 48, 1957, 241–388.
- Prokeš 2007 – L. Prokeš: Posmrtné změny a jejich význam při interpretaci pohřebního ritu (ke vztahu mezi archeologií a forenzními vědami). *Archaeologica Mediaevalis Moravica et Silesiana*. Supplementum 1. Brno 2007.
- Přichystalová 2007 – R. Přichystalová: Dětské hroby z jižního předhradí velkomoravského hradiska na Pohansku při Břeclavi. *Študijné zvesti AÚ SAV* 42, 2007, 163–184.
- Přichystalová 2014 – R. Přichystalová: Olomouc-Nemilany. Stručná charakteristika reněstředověkého pohřebiště. In: R. Přichystalová/M. Kalábek (ed.): *Raněstředověké pohřebiště Olomouc-Nemilany. Katalog*. Brno 2014, 207–272.
- Profantová 2003 – N. Profantová: Mikulčice – pohřebiště u 6. kostela: pokus o chronologické a sociální zhodnocení. In: N. Profantová/B. Kavánová: *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela*. Spisy AÚ AV ČR 22. Brno 2003.
- Profantová 2015 – N. Profantová: *Klecany. Raně středověká pohřebiště*. 1. svazek. Praha 2015.

- Rajnič 1941 – A. Rajnič: *Nálezová správa 421/41*. Archeologický ústav SAV. Nitra 1941.
- Rejholcová 1995a – M. Rejholcová: *Pohrebisko v Čakajovciach* (9.–12. storočie). *Analýza*. Nitra 1995.
- Rejholcová 1995b – M. Rejholcová: *Pohrebisko v Čakajovciach* (9.–12. storočie). *Katalóg*. Nitra 1995.
- Ruttikay, A. 1976 – A. Ruttikay: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II). *Slovenská archeológia* 24, 1976, 245–395.
- Ruttikay, A. 2002 – A. Ruttikay: Odraz politicko-spoločenského vývoja vo veľkomoravskom vojenstve a výstroji. In: A. Ruttikay/M. Ruttikay/P. Šalkovský (ed.): *Slovensko vo včasnom stredoveku*. Nitra 2002, 105–121.
- Ruttikay, M. 2002 – M. Ruttikay: Mittelalterliche Siedlung und Gräberfeld in Bajč-Medzi kanálmi (Vorbericht). *Slovenská archeológia* 50, 2002, 245–322.
- Ruttikay, M. 2002 – A. Ruttikay: Záchranný výskum v Nitre-Dolných Krškanoch. *AVANS* 2003, 2004, 153–155.
- Ruttikay, M. 2005 – M. Ruttikay: Niektoré nové objavy v Nitre a okolí zo včasného a vrcholného stredoveku. In: M. Ruttikay (ed.): *Dávne dejiny Nitry a okolia*. Nitra 2005, 55–75.
- Samuel/Pomfiová 2015 – M. Samuel/B. Pomfiová: Bratislava, časť Devín, hrad. Zaniknuté stredoveké stavby. In: B. Pomfiová (zost.): *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry*. 1. zväzok. Bratislava 2015, 97–100.
- Sláma 1990 – J. Sláma: Slovanské pohrebíšte. In: M. Buchvaldek/J. Zeman (ed.): *Lochenice. Z archeologických výzkumů na katastru obce*. *Praehistorica* 16. Praha 1990, 103–133.
- Slivka 1998 – M. Slivka: Rekonštrukcia cestnej siete na Slovensku (Súčasný stav bádania a jeho perspektívy). *Archaeologia historica* 23, 1998, 259–279.
- Smetánka 2003 – Z. Smetánka: *Archeologické etudy. Osmnásť kapitol o poznávaní stredoveku*. Praha 2003.
- Smetánka 2014 – Z. Smetánka: Vejce a skořápky vajec. In: J. Frolík (ed.): *Pohřebiště v Lumbeho zahradě na Pražském hradě II. Castrum Pragense* 12. Praha 2014, 117–128.
- Schmitt 2004 – J.-C. Schmitt: *Svět středověkých gest*. Praha 2004.
- Sýkorová 1991 – L. Sýkorová: Viera a vedomosti ľudu v Čičmanoch v minulosti a dnes. *Vlastivedný zborník Považia* 16, 1991, 169–179.
- Szöke 1992 – B. M. Szöke: Karolingerzeitliche Gräberfeld I–II von Garabonc-Ófalu. *Die Karolingerzeit im unteren Zalatál*. *Antaeus* 21, 1992, 41–203.
- Szücsi 2013 – F. Szücsi: Avar kori baltak, bárdok szekercék és fokosok. Baltafélek a 6–8. századi Kárpát-medencében. *Alba Regia* 42, 2013–2014, 113–188.
- Štefanovičová 1995 – T. Štefanovičová: Slovensko v časoch Svätuplukových. *Sborník Prací Filosofické fakulty Brněnské university* E 40, 1995, 29–35.
- Tobias 2007 – B. Tobias: Nehány érdekés tárgy a Zillingtal–Unterer Kapellenberg D. 41 sírból. Csátibulák és ecsetek. *Archaeologiai Értésítő* 132, 2007, 325–341.
- Točík 1971 – A. Točík: Flachgräberfelder aus dem IX. und X. Jahrhundert in der Südwestslowakei. *Slovenská archeológia* 19, 1971, 135–276.
- Točík 1992 – A. Točík: Materiály k dejinám južného Slovenska v 7.–14. storočí. *Študijné zvesti AŤ SAV* 28, 1992, 5–248.
- Tomka 2000 – P. Tomka: Gräberfeld aus dem 9. Jh. in Páldombok. (Kom. Győr-Sopron-Moson). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2000, 177–210.
- Tomková 2005 – K. Tomková: Pohřební ritus na Pražském hradě a jeho předpolích ve středověku a novověku – Charakteristika a vývoj. In: K. Tomková (ed.): *Pohřbívaní na Pražském hradě a jeho předpolích I/1. Castrum Pragense* 7. Praha 2005, 159–196.
- Turčan 1993 – V. Turčan: K funkcii vody v pohrebnom rituáli včasnostredovekých Slovanov. In: E. Krekovič (zost.): *Kultové a sociálne aspekty pohrebného ritu od najstarších čias po súčasnosť*. Bratislava 1993, 55–57.
- Ungerma 2007 – Š. Ungerma: *Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích-Na pískách*. Disertační práce. Masarykova univerzita. Brno 2007. Nepublikované.
- Venclová 2005 – N. Venclová: Sklářství a Keltové. In: O. Drahotová (zost.): *Historie sklářské výroby v českých zemích 1. Od počátků do konce 19. století*. Praha 2005, 29–38.
- Vendtová 1962 – V. Vendtová: Slovanské pohrebisko v Ladicích, okr. Nitra. *Archeologické rozhledy* 14, 1962, 381, 397–404.
- Vendtová 1969 – V. Vendtová: Slovanské osídlenie Pobedima a okolia. *Slovenská archeológia* 17, 1969, 119–224.
- Vendtová/Rejholec 1963 – V. Vendtová/E. Rejholec: Slovanské pohrebisko v Ipeľskom Sokolci. *Slovenská archeológia* 11, 1963, 237–246.
- Vignatiiová 1992 – J. Vignatiiová: *Břeclav-Pohansko II. Slovanské osídlení jižního předhradí*. Brno 1992.
- Vlastivedný slovník 1977 – *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* 1. Bratislava 1977.
- Vereščáková 2014 – J. Vereščáková: Fenomén orientácie v hrovej archeológii vo včasnom stredoveku. *Musai-ca* 28. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 2014, 113–126.
- Vondráková a i. 2011 – M. Vondráková/B. Matejovičová/B. Kolena/C. Ambros/Z. Miklíková/M. Fabiš/M. Martiniaková/M. Bauerová/M. Bauer/R. Omelka/L. Luptáková: *Paleopatologické nálezy z vybraných archeologických výskumov na Slovensku*. Nitra 2011.
- Wawrzeniuk 2002 – J. Wawrzeniuk: Grób i jego wartości poznawcze. In: *Wrzesziński* 2002, 75–82.
- Wozny 2002 – J. Wozny: Symbolika śmierci i rytuałów pogrzebowych w kulturach wcześnieotradycyjnych na ziemiach polskich. In: *Wrzesziński* 2002, 45–58.
- Wrzesziński 2000 – J. Wrzesziński: Czarownice – próba podsumowania warsztatów. In: J. Wrzesziński (red.): *Czarownice. Funeraria Lednickie* 2. Poznań 2000, 179–199.
- Wrzesziński 2002 – J. J. Wrzesziński (red.): *Popiół i kość. Funeraria Lednickie* 4. Poznań 2002.
- Zábojník 2009 – J. Zábojník: *Slovensko a avarský kaganát*. Bratislava 2009.

Rukopis prijatý 15. 10. 2019

Abstract translated by Ludmila Hanuliaková

Zusammenfassung übersetzt von Lubomír Novotný

PhDr. Milan Hanuliak, DrSc.

Archeologický ústav SAV

Akademická 2

SK – 949 21 Nitra

milan.hanuliak@savba.sk

Das Gräberfeld aus dem 9. Jahrhundert in Nitra-Dolné Krškany

Milan Hanuliak – †Bohuslav Chropovský

ZUSAMMENFASSUNG

Die Fundstelle befindet sich im Stadtteil Dolné Krškany, der am Rand des Kernes von historischer Nitra liegt (Abb. 1). Ihre archäologische Untersuchung im Jahr 1976 hat die Vernichtung der Gräber während des Aufbaues des Betriebes Idea (Abb. 2) hervorgerufen. Während dieser Rettungsaktion wurden 54 Gräber untersucht. Mehr als 20 weitere Gräber konnten in den nicht untersuchten Randabschnitten und im mittleren Teil der Nekropole (Abb. 3) gewesen sein. Die registrierten Gräber sind auf der Fläche nicht regelmäßig verteilt. Laut der Verwandtschaftsverhältnisse wurden sie mit unterschiedlicher Intensität in acht Gruppen mit verschiedener Zahl der Gräber angesammelt.

Die Äußerungen der Bestattungssitten sind sehr ähnlich. Die Abweichungen sind nicht häufig, von den Standardäußerungen unterscheiden sie sich minimal. Bei den Lagen der oberen Extremitäten wurden z. B. nur 11 Fälle von mäßigen Formen der Abweichungen von drei Typen (Abb. 4: b–d) registriert. Eine außergewöhnliche Lage des Körpers mit absichtsvoll einbezogenen unteren Extremitäten ist nur bei einem Kind aus dem Grab 21 (Taf. XI) vorgekommen. Die sterblichen Überreste eines erwachsenen Mannes wurden zufällig beschädigt, einige seiner Knochen hat man in eine neue Grabgrube (Grab 25) mit beschränktem Platz (Taf. XII) niedergelegt. Zu absichtsvollen Verlagerungen der Knochen ist es bei den Gräbern 5, 12 und 13 (Taf. II; XII) gekommen. Ihre Entstehung kann mit Verteidigungseingriffen, durchgeführt durch die Verbliebenen im Einklang mit den vorchristlichen Prinzipien, verbunden werden. Ihre Verwendung wurde auch bei der Ortung der Azimute der Orientierung der Bestatteten, bei der Platzierung des Gräberfeldes in damaligem Naturmilieu, der Art und Weise der Ausstattung der Verstorbenen auf den Weg ins Schattenreich, bestätigt. Belege über Holz bei der Herrichtung der Grabgruben sind in den Gräbern 4, 44, 48 und 51 (Taf. II; XIX; XX; XXI) erhalten geblieben. Es handelt sich um begrenzte Reste, die ursprünglich als Unterlage, Bedeckung und Seitenbekleidung gedient hatten. In 11 Gräbern hat man ein überdurchschnittliches Volumen der Grabgruben, das als Indikator einer höheren Stellung des Verstorbenen im Familienbund dient, festgelegt.

Das Grabinventar stammt aus 38 Gräbern. Die Kollektion besteht nur aus 30 Grundtypen der Gegenstände und ihren Varianten (Abb. 6; 8). Ihre Vertreter wurden anhand der Nutzung in fünf Materialgruppen mit unterschiedlicher Frequenz des Vorkommens (Abb. 5) eingereiht. Zu Mängeln der verarbeiteten Kollektion gehört ihre Zusammensetzung. Problematisch ist vor allem das dominante Vorkommen von Messern und keramischen Gefäßen, die zu den Gegenständen des täglichen Bedarfs und des

kultischen Charakters (Abb. 9; 12), mit einer niedrigen Datierungsfähigkeit, gehören. Mehr qualitätsgerechte Informationen gewähren auch nicht die Ohrringe des donauländischen und des Veligrad-Typs (Abb. 6: 1–9). Ihre nicht zahlreichen Exemplare kombinieren sich jedoch nicht unter sich. In den Gräbern werden sie von Gegenständen mit niedriger Aussagefähigkeit (Abb. 7: a–g) ergänzt. Noch dazu, sie befinden sich in Gräbern, die in zwei Teilen der Nekropole platziert sind, getrennt von einem nicht untersuchten Teil (Abb. 3). Nur in beschränktem Maß können zu der chronologischen Spezifikation zwei Vertreter der Waffen (Abb. 8: 22, 23), fünf Eimer (Abb. 8: 25), neun keramische Gefäße aus der Gruppe B, C (Abb. 10; 11), ausnahmsweise auch ein Knopf mit gerippter Oberfläche (Abb. 6: 12), verwendet werden. Wegen unzureichender Qualität der zugänglichen Angaben kann die Beisetzung auf dem Gräberfeld nur rahmenweise in die erste und zweite Hälfte des 9. Jh. eingereiht werden. Für die Fortsetzung seiner Verwendung im 10. Jh. fehlen typische Indikatoren. Die Dauer der Benutzung des Gräberfeldes können wir nicht festlegen, weil weder sein Anfangs- noch der Abschluss-Abschnitt bekannt sind. Mit definitiver Gültigkeit kann auch in Hinweisen notierter kontinuierlicher Fortgang in der Bestattung, gerichtet vom westlichen in den östlichen Teil der Nekropole, nicht bestätigt werden.

Trotz einer nicht vollständigen Untersuchung weist die aufgearbeitete Nekropole Anteile einer sophistischen Raumstruktur auf. Ursprünglich bestand sie aus drei horizontalen Linien, die von einigen Gruppen von Gräbern gefüllt waren. In die obere Linie aus der älteren Phase der Bestattung gehört die I. und II. Gruppe. Die untere Linie aus dem jüngeren Horizont ist aus der V.–VIII. Gruppe zusammengesetzt. Den Schwerpunkt von der mittleren Reihe, die zwischen ihnen liegt, kennen wir nicht. Außer der III. und IV. Gruppe sollten in diesen Streifen ungefähr noch zwei weitere Gruppen der Gräber gehören. Das fehlende Forschungsinteresse um Nachforschung des tangierten Teiles auch nach der aufgeschichteten Deponie der Erde hat ein negatives Präzedenz geschaffen. Dieses hat sich in Anstieg der negativen Äußerungen, die die Datierung und Bildung eines mehr komplexen Bildes über der bestattenden Kommunität beeinflussten, offenbart. Es kann noch erwähnt werden, dass sich im östlichen Abschnitt des Gräberfeldes 38 Gräber und im westlichen 16 Gräber befanden haben. Die Proportionalität der Verstorbenen in jedem von ihnen hat keine mehr wesentlichen Unterschiede erworben. Die Zahl der Kinder erfasst zum Beispiel den Wert von 37,5 % und 39,5 %. Im westlichen Segment der Nekropole sind erwachsene Männer gegenüber den Frauen ungefähr um denselben Teil zahlreicher als die Frauen gegenüber den Männern in den östlichen Gräberfeldgrä-

bern. In dieser Zone kamen unter den Bestatteten zwei Kinder vom jüngsten Alter (Inf. I) und zwei Männer im Greisenalter (M, Sen.) vor.

Zur Präzisierung der sozialen Struktur der lokalen Kommunität trägt die modifizierte Skala der Faktoren bei. Eine wichtige Rolle spielen in ihr die Grabgruben mit überdurchschnittlichem Volumen, die Waffen, der Schmuck

und einige Bestandteile der Kleidung, die Rasiermesser, die Eimer und Beilagen der Fleischkost (Abb. 13). Durch ihre Beihilfe kann eine nicht zahlreiche Gruppe von Individuen mit höherer bzw. mehr prestigeträchtiger Stellung in der lokalen Kommunität ausgegliedert werden. Zu ihr gehören die Bestatteten in den Gräbern 4, 5, 6, 13, 14, 15 und 18 (Taf. I; II; IV; VI–XI).

Abb. 1. Das Gebiet von Nitra mit der markierten Lage der bearbeitenden Fundstelle.

Abb. 2. Der südliche Abschnitt des Katasters von Dolné Krškany mit der markierten Lage des Gräberfeldes.

Abb. 3. Nitra-Dolné Krškany. Plan des Gräberfeldes. Legende: a – Grab mit Umrissen der Grabgrube; b – Skelett eines Individuums ohne Umriss der Grabgrube; c – Umfassungslinien der Gruppen von Gräbern; d – I–VIII – Markierung der Gruppen von Gräbern.

Abb. 4. Nitra-Dolné Krškany. Die Verteilung der Gräber mit verfolgten Elementen. Legende: a – überdurchschnittliches Volumen der Grabgrube; b – rechter Vorderarm im Becken; c – linker Vorderarm im Becken; d – beide Vorderarme im Becken; e – Holzüberreste von der Ausstattung der Grabgrube.

Abb. 5. Nitra-Dolné Krškany. Das Vorkommen der Haupttypen der Gegenstände und ihrer Varianten in den materiellen Gruppen. 1 – Schmuck; 2 – Bestandteile der Kleidung; 3 – Gegenstände des täglichen Bedarfs; 4 – Waffen; 5 – Gegenstände kultischen Charakters.

Abb. 6. Nitra-Dolné Krškany. Typologische Zusammensetzung des Schmuckes und der Bestandteile der Kleidung. 1–10 – den Kopf schmückende Gegenstände; 11 – den Hals schmückende Gegenstände; 12–14 – Bestandteile der Kleidung.

Abb. 7. Nitra-Dolné Krškany. Die Verteilung der Gräber mit Schmuck. Legende: a – Ohrring (Typ 1); b – Ohrring (Typ 2); c – Ohrring (Typ 3); d – Ohrring (Typ 4); e – Ohrring (Typ 5); f – Ohrringe (Typ 6–9); g – Ohrringe (Typ 10); h – Perlen (Typ 11).

Abb. 8. Nitra-Dolné Krškany. Typologische Zusammensetzung der Gegenstände. 15–21 – Gegenstände des täglichen Bedarfs; 22, 23 – Waffen; 24–30 – Gegenstände des kultischen Charakters.

Abb. 9. Nitra-Dolné Krškany. Verteilung der Gräber mit Gegenständen des täglichen Bedarfs. Legende: a – Messer (Typ 15); b – Abschlager (Typ 18); c – Feuerstahl (Typ 17); d – Pfriem (Typ 19); e – Spinnwirtel (Typ 21); f – Nadelbüchse, Nadel.

Abb. 10. Nitra-Dolné Krškany. Vertreter von keramischen Gefäßen von der Gruppe C.

Abb. 11. Nitra-Dolné Krškany. Vertreter von keramischen Gefäßen. 1 – Gefäß von der Gruppe C; 2, 3 – Gefäße von der Gruppe B.

Abb. 12. Nitra-Dolné Krškany. Verteilung der Gräber mit Gegenständen kultischen Charakters. Legende: a – keramisches Gefäß von der Gruppe A (Typ 24); b – keramisches Gefäß von der Gruppe B; c – keramisches Gefäß von der Gruppe C; d – Eimer (Typ 25); e – Fleischbeilage (Typ 26); f – Ei (Typ 27); g – Amulett (Typ 28–30).

Abb. 13. Nitra-Dolné Krškany. Verteilung der Gräber mit verfolgten Elementen. Legende: a – überdurchschnittliches Volumen der Grabgrube; b – Fleischbeilage (Typ 26); c – Eimer (Typ 25); d – Rasiermesser (Typ 16);

e – Waffe (Typ 22, 23); f – Bestandteile der Kleidung (Typ 12–14).

Abb. 14. Svätý Peter. Vorkommen der Haupttypen der Gegenstände und ihrer Varianten in den materiellen Gruppen. 1 – Schmuck; 2 – Bestandteile der Kleidung; 3 – Gegenstände des täglichen Bedarfs; 4 – Waffen; 5 – Gegenstände kultischen Charakters.

Abb. 15. Nitra-Dolné Krškany. Vorkommen der Haupttypen der Gegenstände und ihrer Varianten in den materiellen Gruppen. 1 – Schmuck; 2 – Bestandteile der Kleidung; 3 – Gegenstände des täglichen Bedarfs; 4 – Waffen; 5 – Gegenstände kultischen Charakters.

Abb. 16. Nitra-Dolné Krškany. Vorkommen der Individuen unterschiedlichen Geschlechtes und Alters in Teilen des Gräberfeldes. 1 – Kinder; 2 – erwachsene Männer; 3 – erwachsene Frauen; a – westlicher Teil; b – östlicher Teil.

Taf. I. Gräber 1–4, Pläne und Funde. Maßstab: a – 1: 1, 3; 1; b – 2: 1, 4; 3, 4.

Taf. II. Gräber 4 und 5, Pläne und Funde. Maßstab: a – 4: 1; b – 4: 2, 5, 6, 5: 1–4.

Taf. III. Grab 6, Plan und Funde. Maßstab: a – 6: 2; b – 6: 1.

Taf. IV. Gräber 7 und 8, Pläne und Funde.

Taf. V. Gräber 8–10, Pläne und Funde. Maßstab: a – 8: 4, 10: 2; b – 10: 1.

Taf. VI. Gräber 11–13, Pläne und Funde. Maßstab: a – 11: 2; b – 13: 1.

Taf. VII. Gräber 13 und 14, Funde. Maßstab: a – 13: 3, 4, b – 14: 1, 2; c – 13: 2, 14: 4, 5.

Taf. VIII. Gräber 14 und 16, Pläne und Funde. Maßstab: a – 14: 7; b – 16: 1–3.

Taf. IX. Grab 15, Plan und Funde. Maßstab: a – 15: 2; b – 15: 1.

Taf. X. Gräber 17 und 18, Pläne und Funde. Maßstab: a – 18: 4; b – 17: 1, 18: 1, 2; c – 18: 3.

Taf. XI. Gräber 19–22 und 24, Pläne und Funde. Maßstab: a – 19: 1; b – 20: 1.

Taf. XII. Gräber 23, 25 und 26, Pläne und Funde. Maßstab: a – 23: 2; b – 23: 1, 26: 1.

Taf. XIII. Gräber 27 und 28, Pläne und Funde. Maßstab: a – 27: 5; b – 27: 1, 2; c – 27: 3, 4, 28: 1.

Taf. XIV. Gräber 29–31, Pläne und Funde. Maßstab: a – 30: 1; b – 29: 1.

Taf. XV. Gräber 32 und 33, Pläne und Funde. Maßstab: a – 32: 1, 33: 5; b – 33: 1–3; c – 33: 4.

Taf. XVI. Gräber 34, 35 und 37, Pläne und Funde. Maßstab: a – 37: 2; b – 34: 1, 2, 35: 1; c – 37: 1.

Taf. XVII. Gräber 36, 38–42 und 45, Pläne.

Taf. XVIII. Grab 43, Plan und Funde. Maßstab: a – 43: 2, 3; b – 43: 1.

Taf. XIX. Gräber 44 und 46, Pläne und Funde. Maßstab: a – 44: 2; 46: 1; b – 44: 1.

Taf. XX. Gräber 47–49, Pläne und Funde. Maßstab: a – 47: 1–4, 48: 1; b – 49: 1–4.

Taf. XXI. Gräber 50–54, Pläne und Funde.

